

časopis o kultuře a společnosti

Kontexty

6
2
0
2
3

Ročník XV. (XXXIV.) | cena čísla 185 Kč | Vydává Centrum pro studium demokracie a kultury

Art brut v Polsku

Šárka Belšíková,
Anežka Šimková

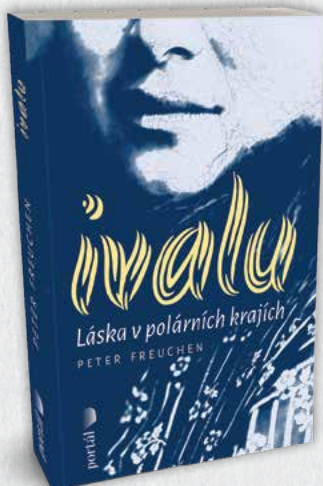
Na Ukrajinu udeřila
tsunami zla...

Olexander Scherba

Rozhovor s Michaiem
Chodorkovským

Výročí: 30 let CDK

NOVINKY Z PORTÁLU

PETER FREUCHEN

Ivalu

Láska v polárních krajích

PŘEKLAD VIOLA SOMOGYI

Do velké míry autobiografická kniha zachycuje osobní zkušenosti dánského polárníka Petera Freuchena, který počátkem minulého století vedl obchodní stanici v Grónsku. Postupně se odklonil od hodnot „bílých mužů“, našel si mezi Inuity manželku a až do její předčasné smrti žil mezi obyvateli Grónska jako jeden z nich. Příběh je vyprávěn z perspektivy domorodých Inuitů, kteří humorně komentují neznámé situace, které do jejich života vnášejí nově příchozí bílí muži. Čtenář se seznamuje s dnes již zaniklým způsobem života obyvatel Grónska.

Brož., 232 s., 349 Kč

VIKTOR E. FRANKL

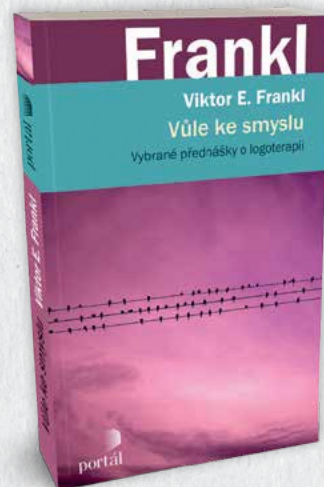
Vůle ke smyslu

Vybrané přednášky o logoterapii

PŘEKLAD VLADIMÍR JOCHMANN

Autorský výbor z Franklových přednášek se věnuje tématům: Člověk je tvor hledající smysl a poskytnout člověku pomoc v jeho hledání je jedním z úkolů psychoterapie – a to především Franklem koncipované logoterapie. Výbor doplňuje příspěvek Franklovy žačky Elisabeth S. Lukasové o validizaci účinků logoterapie a Logo-test k měření životní smysluplnosti a jejího opaku – existenciální frustrace. Jedná se o jednu z nejznámějších Franklových knih, která je obohacena o stať „Alpinismus a patologie ducha doby“.

Brož., 360 s., 449 Kč

SLAVOJ TITL

Nevědomé fantazie ve vztazích

Psychoanalytický pohled na partnerství

Terapeut během terapie hledá nevědomé fantazie, které propojují partnery nebo rodinu. Z těchto společných nevědomých fantazií vychází tzv. „nevědomé vztahové přesvědčení“, které určuje, jak bude fungovat celý vztahový systém – pár, rodina, ale i jiné skupiny. Na základě své dlouholeté praxe představuje autor kořeny fantazií ve vývoji člověka, fantazijní životy lidí, jejich sny a touhy a představy o partnerských vztazích v kontextu moderní párové a rodinné psychoanalýzy.

Brož., 272 s., 399 Kč

obchod.portal.cz

portál

Obsah 6/2023

Lenka Váchová:

Editorial – Trochu nostalgické výročí 2

TEXTY

Olexander Scherba: **Na Ukrajinu udeřila tsunami zla...** 4

Martin Dukát: **Ako sa formoval Fico IV?** 13

Ondřej Krutílek: **Komu patří Evropská unie? Perspektiva českého konzervativce** 19

POLEMIKA

Jiří Hanuš: **Smířit se s naprogramovaným údělem? Komentář k článku Petra Kostky „Fosilie Rusko“** . . . 27

ROZHOVOR

„Roztrhal bych Putina na kusy, ale jsou tu soudy.“
Rozhovor s Michailem Chodorkovským 29

VÝROČÍ: 30 LET CDK

„Při třicátém výročí CDK snad už můžu i trochu vzpomínat“. Rozhovor s Františkem Mikšem o fenoménu brněnského CDK a jeho předlistopadových kořenech 40

Jiří Hanuš: **Narozeniny, které si zaslouží oslavu: třicetiletí CDK** 53

Petr Fiala: **Třicet tezí k třiceti letům CDK** 55

Stanislav Balík: **Pohled jediného výkonného ředitele v historii CDK** 61

VÝTVARNÉ UMĚNÍ

Šárka Belšíková, Anežka Šimková: **Přístavy neklidné mysli aneb Art brut v Polsku** 65

Barbora Kundračíková: **Art brut jako „autenticita“, „mýtus“ a „očista“** 79

ARCHITEKTURA

Petr Pelčák: **Vladimír Šlapeta a návrat české architektury do mezinárodního kontextu** 85

LITERATURA & KULTURA

Mojmír Jeřábek: **Hermann Ungar a Franz Kafka. Dvě výročí a jedno sympozium** 89

Josef Mlejnek: **Tulák pod bezhvězdnou oblohou** . . . 95

Jiří Červenka: **Banality** 98

Alexander Tomský: **„Kolik bych ti toho chtěl říct, snad jen šeptem.“ Z korespondence Ivana Diviše a Rio Preisnera** 104

Nechráněný přejezd. Výběr z nové sbírky Josefa Mlejnkna 112

Dívka u okna čtoucí dopis. Básně malířům, sochařům, grafikům a fotografům 116

Editorial

Trochu nostalgické výročí

Lenka Váchová

Poslední letošní číslo *Kontextů* je zvláštní hned v několika ohledech. Je nejenom obsáhlejší, neboť si zde připomínáme jedno kulaté třicetileté výročí, ale je také posledním číslem vydaným brněnským Centrem pro studium demokracie a kultury (CDK). Vydávání časopisu od nového roku přebírá nakladatelství Books & Pipes, které je již několik let jeho spoluvydavatelem a stojí za provozem internetové verze časopisu *Kontexty* (casopiskontexty.cz) již od jejího spuštění v roce 2021. Editorské a autorské zázemí časopisu se nemění a rovněž jeho skladba zůstává zachována. Pro vás čtenáře to tedy znamená změnu pouze technickou – předplatné časopisu či jednotlivá čísla nového ročníku je nyní možné zakoupit pouze na internetových stránkách nakladatelství Books & Pipes. Podrobné informace naleznete na zadní obálce časopisu.

Přechod *Kontextů* k jinému nakladateli souvisí s již v úvodu zmíněným třicetiletým výročím založení CDK. Jeho zakladatelé se ke konci letošního roku rozhodli ukončit jeho činnost jako vzdělávacího a výzkumného institutu a nadále bude fungovat pouze jako knižní nakladatelství. O důvodech, které k tomuto kroku vedly, se dočtete v obsáhlém rozhovoru Jana Hroudného s Františkem Mikšem, jedním ze zakladatelů CDK, v němž je rovněž nastíněna dlouhá historie této instituce i její rozsáhlé výzkumné, vzdělávací a popularizační aktivity. V tematickém bloku věnovaném

CDK naleznete i příspěvky dalších dvou zakladatelů, Petra Fialy a Jiří Hanuše, a také jeho dlouholetého výkonného ředitele Stanislava Balíka.

CDK bylo jedním z nejdéle fungujících a nejúspěšnějších občanských sdružení v České republice a jeho odkaz se úročí v jiných institucích a aktivitách, časopis *Kontexty* nevyjímaje. A fenomén CDK je svým způsobem neopakovatelný. Vzniklo takřkajíc na koleně díky vizi, nadšení a úsilí jeho „otců zakladatelů“. Dalo by se říct, že za útlumem aktivit CDK nakonec opět stojí schopnosti a charisma jeho tvůrců, protože pro ně postupně našli větší a dalekosáhlejší společenské uplatnění. Nakladatelská činnost CDK bude pokračovat pod vedením Zdeňka Granáta, který ji řídil od samého počátku.

Z dřevních dob CDK v několika pronajatých místnostech v klášteře na Starém Brně si pamatuji redakci, která mi připadala trochu jako doupě, a temné chodby, kde člověk snadno zabloudil. Zakladatele časopisu *Proglas*, předchůdce *Kontextů*, doplňovali lidé o generaci starší a zkušenější. Intelektuálové, literáti, bohémové i bývalí političtí vězni. Osobnosti, které v mnoha ohledech nasměrovaly další podobu časopisu i budoucí instituci. Pestrá společnost se širokým záběrem, hodně se debatovalo a kouřilo, pracovní doba byla nevypočitatelná. Především jim se věnuje kniha Petra Fialy a Františka Mikše *Portréty & vzpomínky*, kterou právě vydalo

nakladatelství Books & Pipes a kterou dostanete jako dárek k předplatnému časopisu *Kontexty*.

Na přelomu tisíciletí se CDK přestěhovalo do větších prostor v Černých Polích, kde sídlí dodnes. V té době přišly do CDK také první ženy, s čímž, troufám si říct, nastala i jistá kultivace redakčního prostředí, minimálně po estetické stránce. Byla to doba nejaktivnější činnosti, nových projektů i nových lidí, tentokrát zase o půl generace mladších. Pro většinu těch, kteří v CDK tehdy působili, to byla „srdcovka“. Také ovšem vyžadovala značné nasazení – na rozdíl od převládající tendence ke specializaci to zkrátka museli být „univerzálové“ a zastat poměrně širokou paletu pracovních činností. Od psaní textů, organizování akcí, přednášení či moderování konferencí přes redakční práce až po administraci grantů či prodej knih. Učili se za pochodu a bavilo je to. A taky se jim to vyplatilo – lidé, kteří CDK prošli, ať už jeho zakladatelé či zaměstnanci, se rozhodně neztratili a dosáhli obdivuhodných úspěchů – ve světě nakladatelském, akademickém i v politice, kterou stále a navzdory čím dál tím nenávisnější atmosféře považují za službu společnosti.

S nástupem populistických stran a zvýšenou aktivitou dezinformačních webů přišla i vlna útoků na CDK, nepochybně spojená s úspěšným působením Petra Fialy v české politice. Koreponduje s uvíznutím nemalé části společnosti v kruhu negativních a vše zpochybňujících zpráv. Do nového roku nám všem přeji, abychom zvedli oči od obrazovek a displejů a namísto toho se pozorně a nezaujatě rozhlédli kolem. Abychom si uvědomili, v jaké zemi to vlastně žijeme. Není to Ráj, ale v kontextu toho, co se dnes děje ve světě, je to možná nebe na zemi. Stojí za to se začít do úvodního textu ukrajinského diplomata Olexandra Scherby, který nás vrátí zpátky do reality. Pochází ze země, která zápasí o svobodu a vlastní existenci, prochází si skutečným peklem, ne tím virtuálním zatuchlým peklíčkem, a přesto lze z jeho hlasu vyčíst hrdost a odhodlání. Nebo možná právě proto.

Na závěr tedy: Sursum corda! Vzhůru srdce!

Lenka Váchová (1969), výkonná redaktorka časopisu *Kontexty*.

Kontexty časopis o kultuře a společnosti

**BOOKS
& PIPES**

Vydává nakladatelství **Books & Pipes** a **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**

Adresa redakce: Books & Pipes, třída Kpt. Jaroše 13, 602 00 Brno, 734 122 960, email: kontexty@bpublish.cz, www.bookspipes.cz

Ročník XV. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXXIV.) • Vychází šestkrát ročně • **Šéfredaktor** František Mikš • **Výkonná redaktorka** Lenka Váchová • **Redakce** Kateřina Hloušková, Jan Hroudny, Kateřina Mikšová (jazyková redakce) • **Redakční rada** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš • **Grafika** Jiří Mičkal • **Celoroční předplatné** 1 000 Kč • **Sponzorské předplatné** 5 000 Kč, 10 000 Kč • **Objednávky předplatného na rok 2024** www.bookspipes.cz/kontexty, email: obchod@bpublish.cz, tel.: 734 122 960 • **Bankovní spojení** 2800137389/2010 • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 18036988 • **Na obálce** Kazimierz Cycoń: *Maska*, 1988, olej, plátno, 31 × 23,2 cm, sbírka Leszka Macaca, Krakov

Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR

B | R | N | O | I

www.casopiskontexty.cz

Sledujte nás na sociálních sítích

@KontextyCZ

Na Ukrajinu udeřila tsunami zla...

Olexander Scherba

Olexander Scherba na půdě Masarykovy univerzity, listopad 2023. Foto: Martin Indruch

Masarykova univerzita pozvala na oslavy výročí listopadu 1989 ukrajinského diplomata Olexandra Scherbu, který působil v Bonnu, Berlíně, Washingtonu a Vídni. Přinášíme jeho projev pronesený na půdě Právnické fakulty Masarykovy univerzity 16. listopadu 2023 v rámci programu *Křehká svoboda* organizovaného Kulturním centrem MU.

Děkuji, že pro vás slovo „Ukrajina“ něco znamená. Ukrajina se dnes nachází na linii mezi dobrem a zlem – a lidé i národy se rozhodují, na které straně budou stát. Není to rozhodnutí politické, ale morální. Není to o geopolitice, ale o lidské schopnosti cítit bolest a nespravedlnost páchanou na druhých. Je neuvěřitelně inspirativní vidět tolik slušných lidí a národů po celém světě podporovat Ukrajinu v této temné době.

Oceňuji výběr názvu dnešního setkání: „Křehká svoboda“. Svoboda je skutečně křehká. Demokracie je křehká. Život je křehký. Není lepšího příkladu než to, co se událo 24. února minulého roku. Z pohledu Ukrajinců to byl kolaps světa. Žijete si svůj život, plánujete, povídáte si s přáteli, nadáváte na vládu, hraje si s dětmi – a v momentě je to všechno pryč. Hrozný nepřítel vstoupí do vaší reality plný nenávisti s cílem ji zničit. Jeho cílem není změnit vládu, ale zničit

vás, vaši kulturu, jazyk a celou vaši identitu. Chce, aby váš svět zanikl.

Tento děsivý pocit ale velmi rychle vystřídal pocit hrdosti – když vezmeme v úvahu, jakou odvahu a sílu projevili Ukrajinci tváří v tvář takovému zlu. Nedávno jsme slavili první výročí osvobození Chersonu – jediného centra oblasti, které se Putinovi podařilo v roce 2022 obsadit. Na Twitteru mi někdo napsal: „Ve vzduchu je hmatatelně cítit pařížská atmosféra.“ Pravděpodobně tím odkazoval na podobné obrázky jásajících Pařížanů oslavujících osvobození od nacistů v roce 1944.

Myslím, že historická vzpomínka na druhou světovou válku a emoce, které tato vzpomínka vyvolává, hrály zásadní roli v reakci světa na Putinovo napadení Ukrajiny v „hitlerovském stylu“. Čím více vzpomínek na druhou světovou válku národ měl, tím emotivněji lidé reagovali na to, co viděli v roce 2022. Londýn si pamatoval „Blitz“. Praha si pamatovala mnichovskou zradu. Varšava si pamatovala, jak byla v roce 1939 napadena a opuštěna světem. Berlín a Vídeň vzpomínaly na pach smrti a zkázu roku 1945.

Dne 24. února Rusové vjeli s tanky na Ukrajinu podobným způsobem jako před 81 lety Němci, sebevědomí a hluboce opovrhující „lidským materiálem“, který obýval Ukrajinu. My jsme byli v jejich očích „méněcenní“ a neměli jsme šanci, zatímco oni byli neporazitelným národem maršála Konstantina Žukova. My jsme byli chovatelé prasat, podřadní rolníci, kteří uměli mluvit jako lidé, ale z nějakého důvodu si zvolili ukrajinštinu. Za tu zradu „ruskosti“ jsme měli být potrestáni a mělo s námi být skoncováno – zabitím, „převychováním“ po vzoru Stalina, nebo donucením k emigraci. Rusové se viděli jako hrdinští likvidátoři nacistů a Ukrajince viděli jako nacisty,

které bylo potřeba zlikvidovat. Směle kráčeli v Hitlerových stopách. Aneктоvali, zabírali půdu, prováděli genocidu, šířili zlovolnou propagandu, a přesto sami sebe viděli a vidí jako antifašisty. Na Rusko se sneslo čiré šílenství, které se později rozneslo po celém světě. V těch únorových dnech jsme my, Ukrajinci, hleděli do propasti, propast hleděla na nás a vyměřovala si velikost naší rakve.

„Zítřa zaútočí“

„Zítřa zaútočí“ – sdělil mi kamarád 23. února a jeho hlas nemohl znít hrozivěji. Jediná odpověď, na jakou jsem se v ten moment zmohl, byla: „Co, už zase?“ Měli na nás zaútočit 16., poté 20., nakonec 22. února, a teď 24.? Začalo to být směšné. – „No, teď už je to stoprocentní. A do tří dnů obsadí Kyjev,“ řekl smrtelně vážně. Tento můj kamarád, známý politik, figuroval na ruském „vražedném“ seznamu, který koloval po kanálech Telegramu. Neměl být „převychován“, ale měl být odstraněn.

Ještě než jsem šel ten večer spát, poskytl jsem rozhovor do západních médií, ve kterém jsem zdůraznil tři teze. 1) Putinova totální válka s Ukrajinou by byla iracionální, nedala by se vyhrát (můžete vyhrát proti vládě nebo armádě, ale ne proti lidem), takže doufejme v Putinovu racionalitu, že ji nezačne. 2) Pokud ji i přesto zahájí, Ukrajina se bude bránit zuby nehty. 3) Byla by to nejméně populární válka v dějinách Ruska, protože by se jednalo o válku mezi lidmi se stejnými jmény a příjmeními, mezi příbuznými a přáteli. Páni, jak já jsem se v tom třetím bodě mýlil!

Dobře jsme věděli, co Putin s Ukrajinou plánuje, protože to bylo poměrně přesně popsáno

v článku „Co udělat s Ukrajinou“. Autorem byl jeden z Putinových myslitelů Timofej Sergejev a text publikovalo jedno z Putinových předních médií – *RIA Novosti*.

To, co jsme viděli v Buče, Irpini, Hostomelu, Makarivu, Motyžinu, Bohdanivce, Borodjance, Mariupolu a mnoha a mnoha dalších městech a vesnicích, které čelily Putinově okupaci, plně odpovídalo tomu, co v článku napsal Sergejev: plnohodnotný teror, jatka uprostřed Evropy 21. století. Znal jsem Sergejeva osobně. V letech 2009 až 2010 jsem s ním dokonce pracoval. Z osobní zkušenosti vím tři věci: za prvé, s velkou pravděpodobností je členem FSB; za druhé, v životě jsem nepotkal většího fanouška Stalina; a za třetí, kdykoliv mluvil o genocidě, nemyslel to jako metaforu.

Říká se, že Bůh nepožaduje od člověka víc, než může unést. Pokud tomu tak skutečně je, my Ukrajinci jsme se velmi podceňovali. V ten osudný únorový den se na naše bedra snesla veškerá temnota moderních dějin: kolektivní šílenství ruského národa, zlomená duše sousedního Běloruska, slabost Západu, lhostejnost ostatních a k tomu všemu vlastní hříchy Ukrajiny. Na Ukrajinu udeřila celá tsunami zla – a přesto se země nezhroutila.

Putin se na válku připravoval celý svůj život

Putin se na tuto válku připravoval celý svůj život. Nejprve v temných ulicích poválečného Leningradu, kde neexistovala jiná pravda než pravda násilí. Následně ve škole KGB, jejíž hlavní lekcí bylo, že každý se dá koupit, zblbnout nebo zastrašit, aby se podřídil. Poté v socialistickém

Německu, kde poprvé (ale ne naposledy) pocítoval uspokojení z toho, že si mohl Němce koupit, vyděsit je nebo zblbnout, aby se podřídili. A pak v době perestrojky, kdy se ta cizí a záhadná moc zvaná „svoboda“ snesla na Sovětský svaz a zničila jej. A nakonec samozřejmě během jeho vlády, kdy za ním celý svět cestoval (nikoliv však Ukrajinci!), aby poklekl a políbil prsten.

Ať už to byla Čína, EU, Afrika, nebo dokonce i Spojené státy, všichni od Putina Ruska něco chtěli a byli ochotni zavřít oči nad některými Putinovými „výstřednostmi“ v zájmu reálné politiky. Ani okupace části Gruzie a později Krymského poloostrova, dokonce ani masová jatka v Sýrii nestačily na to, aby z Putina udělaly vyvrhele, což by si bohatě zasloužil. Bylo to přesně naopak. Čím šílenější a agresivnější byl, tím víc se ho Západ snažil obejmout a tím větším hrdinou se stal po celém světě, jakýmsi rebellem proti „nespravedlivému světovému řádu“. To všechno ho naopak povzbuzovalo k ještě šílenějšímu chování.

Nikdy nezapomenu, jak mi v říjnu 2013 v Kyjevě jeden ruský vrcholný diplomat vyprávěl o plánech Moskvy. Mějte na paměti – říkal –, že po olympiádě v Soči se budou dít velké věci. Všichni ti „zatracení liberálové“ budou vypuzeni, k moci se dostanou „správní lidé“ a obnoví „správný řád věcí“ – v Rusku i mimo něj. Nebude to jednoduché pro Ukrajinu a pro lidi, jako jsem já, se všemi „prozápadními iluzemi“. Asi si dokážete představit, kolikrát jsem o tomto rozhovoru přemýšlel od anexe Krymu, ke které došlo hned po olympiádě v Soči.

Putin a jeho FSB už léta plánovali něco velkého. A teprve v roce 2022 začalo být jasné, o co jde: o plnohodnotnou resuscitaci Sovětského svazu, přesněji řečeno, vytvoření SSSR 2.0. Geograficky

menšího, ale snadněji se přizpůsobujícího, agresivnějšího a dlouhodobě udržitelného. Něco, co by bez Ukrajiny nebylo myslitelné. Ale s Ukrajinou by to byla hotová věc. Navíc by to znamenalo konec světa založeného na pravidlech a také konec toho, čemu se říká „Pax Americana“. Putin vsadil celý svůj odkaz na tuto kartu.

S přibývajícímí léty se v tomto v podstatě nevýrazném muži, který se z rozmaru osudu stal vládcem největší země světa, začaly projevat dvě věci: 1) mesiášský komplex a 2) pocit nedokončené práce, která měla jméno – Ukrajina. Návrat Ukrajiny k Rusku měl být závěrečným aktem jeho vlády, jeho darem dalším generacím, triumfálním začátkem nové říše, která měla Putina přežít o staletí. Rok 2022 představoval Putinův třetí a poslední pokus uskutečnit své vize. Předchozí dva skončily pro Rusko jednoznačnými katastrofami. První se jmenoval oranžová revoluce roku 2004, druhý Euromajdan 2014.

Ten první byl jeho pokusem svést Ukrajinu na scesti prostřednictvím všelijakých „politických technologů“, kteří zaplavili zemi v předvečer ukrajinských prezidentských voleb a šířili nejrůznější představy o ukrajinsko-ruském „bratrství“, které bylo ztraceno kvůli Gorbačovově hlouposti, ale mohlo a muselo být znovu obnoveno.

Druhým byl pokus koupit nebo zastražit Ukrajinu, aby se zabránilo jejímu přidružení k EU. Ani jedno se Rusku nepodařilo. V roce 2004 odmítli východní a západní Ukrajinci bojovat proti sobě na hlavním kyjevském náměstí (Majdanu) a donutili vládu provést poctivý souboj mezi Juščenkem a Janukovyčem. A v roce 2014 se ukázalo, že ukrajinský evropský sen je tak silný, že Ukrajinci svrhli vládu vedenou prezidentem Viktorem Janukovyčem za to, že jim tento sen vzala a zaprodala se Rusku.

Ve snaze znovu dobýt Ukrajinu využil Putin během posledních dvou desetiletí všechny metody, které se kdysi naučil ve škole KGB v Leningradě. Nejdražší experti na politickou propagandu a marketéři, nejbohatší oligarchové a nejušlisnější politici ze sebe vydali všechno, aby Ukrajinu vrátili do ruského stínu. Bezvýsledně. To, co mu přineslo tolik úspěchů na mezinárodní scéně, na Ukrajině nefungovalo. Má to jednoduché vysvětlení. Imperiální pýcha je ten nejhorší rádce. Rusové si mysleli, že Ukrajinci jsou stejní jako oni, jen o něco hloupější. Snažili se pochopit Západ, a v mnoha aspektech se jim to podařilo. Ale Ukrajinu nikdy nepochopili, protože se o to nikdy nepokusili.

Do roku 2022 si Putin uvědomil, že mu zbývá poslední způsob, jak svou posedlost Ukrajinou uspokojit: odhodit všechny zábrany a vzít si ji silou. Připravoval se na tento okamžik, hromadil své nevyčíslitelné zisky z ropy a plynu, pumpoval do Rusů ducha militarismu a šovinismu a učil je, že morálka by neměla stát v cestě tomu, „co je správné“. Jakmile tohle všechno dokázal a udělal z Ruska poslušný fašistický nástroj ve svých slizkých malých rukách, vydal rozkaz bombardovat.

Ani pro Putina, ani pro nikoho z velení to nebylo obtížné morální rozhodnutí. Ruská propaganda po léta vykreslovala Ukrajinu nejprve jako směšného, hluboce provinčního souseda, který v životě udělal jen špatná rozhodnutí a jehož kultura, jazyk a chování jsou ve všech ohledech horší než v Rusku. A pak se v určitém okamžiku ze směšného souseda stal nepřátelský národ sestávající z nacistů na jedné straně a pomocníků nacistů na straně druhé. Při zpětném pohledu se zdá neuvěřitelné, jak snadno dokázala Putinova propaganda měnit ruské vnímání „bratrské“ Ukrajiny. Takže my Ukrajinci jsme měli být

„méněcenní“. Proto ta lehkost a dokonce dychtivost, s jakou byla Ukrajina 24. února napadena. Proto ta myšlenka kolektivní viny Ukrajiny, která měla být vykoupena nejméně jednou generací. Proto také tupá, barbarská zuřivost útočníků, když spatřili skutečnou Ukrajinu.

Nepřišli jim do cesty ani směšní sedláci, ani nacisté, ani davy horlivých kolaborantů, nebo snad civilisté s květinami a slzami radosti v očích. To, co spatřili, byli svobodní a důstojní lidé, kteří v mnoha ohledech žili lepší život než okupanti z Ruska. Ukrajinská oddanost svobodě, které se dříve vysmívali, se ukázala být hluboce zakořeněná, zatímco „ruský svět“, jehož představitelem byla ruská armáda, se ukázal být malý a plytký jako duše loupežníka.

Znásilňování, masové vraždy, rabování

Není náhodou, že ruské válečné zločiny začaly v Buče, bohatém kyjevském předměstí, které se tolik liší od depresivních částí Ruska, odkud pocházela většina ruských vojáků. V Buče se lidé netajili svou nenávistí vůči okupantům a byla zde v prvních dnech války zničena jedna z prvních vojenských kolon – samozřejmě za plné asistence civilistů. Asistence, která někdy přesahovala hranice představitelného. Příběh o bohatém Ukrajinci, který zjistil, že v jeho domě na kyjevském předměstí bydlí okupanti, a předal souřadnice ukrajinskému dělostřelectvu, aby na něj udeřilo, není lidovou legendou. Majitel se jmenuje Andrij Stavnicev, je spolumajitelem oděského přístavu a vědomě nechal zničit svůj dům, jen aby viděl, jak jsou okupanti rozdraceni.

Téměř všichni mužští obyvatelé Buči ve věku od 18 do 60 let, kteří zůstali, byli mezi 3. a 10. březnem zavražděni ruskou armádou. Jednalo se o klasickou operaci ve stylu „Einsatzgruppen“ SS proti civilistům. S tím rozdílem, že tehdy v roce 1941 zahájily SS své trestné akce na sovětských civilistech až po třech měsících války. Ruská armáda je zahájila ve druhém týdnu svého útoku.

Irpiň, další kyjevské předměstí, připomínalo před válkou knižní regál s ruskými klasiky. Irpiňské ulice jsou pojmenovány po Puškinovi, Lermontovovi, Dostojevském, Čechovovi, Jeseňinovi, Glinkovi... Tedy, BYLY po nich pojmenovány, než udeřila putinovská hrůza a toto rusofilské topografické zázemí se stalo dějištěm jednoho z nejhorších válečných zločinů naší éry. Po osvobození začala Ukrajina přejmenovávat ulice a odstraňovat vše, co připomínalo Rusko. Ne, Ukrajina „neruší“ Rusko. Rusko se zrušilo na Ukrajině samo.

Znásilňování, masové vraždy, rabování a opět znásilňování... Poté, co ruská vojska musela opustit okolí Kyjeva, jednoho z násilníků (podle všeho mu bylo sotva 20 let) se na internetu ptal, proč znásilnili všechny ty ženy. Odpověď byla výmluvnější a děsivější, než by se na první pohled mohlo zdát. Řekl tři slova: „Ony byly slabé.“ Tři slova, která otevírají dveře do ruské duše. V šovinistické, imperiální realitě není většího hříchu než být „slabý“ a není vyššího práva než práva silnějšího. Svět patří těm, kdo ho dobývají. Je to stejná myšlenka a realita, jakou prodával Němcům Adolf Hitler ve 30. letech 20. století, když je zbavoval „chiméry zvané svědomí“.

Každý diktátor je obchodník. Prodává svým občanům štěstí. Štěstí znásilnění. Štěstí nadvlády. Štěstí slepé víry v jednu věc. I když ta „jedna

Demonstrace u budovy finského parlamentu během projevu ukrajinského prezidenta Volodymyra Zelenského k finským poslancům, 8. dubna 2022.
Foto: Wikimedia Commons

věc“ je lež. Na Krymu Putin prodal Rusům štěstí krádeže a ponížení Ukrajiny. V Sýrii prodal Rusům štěstí „ukázat to světu“ zabitím tisíců bezbranných lidí. Jednou z nejdůležitějších radostí, kterou Rusku prodal, byla radost z toho, že se ho bojí. Jak se říká v Rusku: „Bojíš se mě, tak si mě vážíš.“ Pokud se průměrného Rusa zeptáte, co bylo na Sovětském svazu tak skvělého, jedna z prvních věcí, která ho napadne, bude: „Celý svět se nás bál.“

Jeden z důvodů, proč ruská populace Ukrajinu tolik nenávidí, je právě tento: připravili jsme ji o její imperiální štěstí. Nebáli jsme se její „neporazitelné“ armády a ukázali jsme, že ji lze porazit. Zpochybnili jsme ruskou iluzi, a proto jsme museli být potrestáni. Takže až se nás v příštích měsících Putin opět pokusí všechny nechat umrznout k smrti, nebude to dělat z vojenských důvodů (zdaleka ne). Především bude krmit svůj lid tím, co chce vidět: obrázky „chocholů“ trpících, krvácejících, mrznoucích, umírajících.

Válka, která změnila geopolitiku

Tato válka změnila geopolitiku. Mohlo to však dopadnout jinak. Bez připravenosti Ukrajiny se bránit by žádná míra ruských zvěrstev nezpůsobila takovou změnu. Kdyby se Ukrajina rozpadla (jak Putin plánoval a Západ předpokládal), všechno by se poměrně brzy vrátilo do zajetých kolejí. Rusko by vítězně vpochodovalo do Kyjeva, podobně jako Hitler do Paříže. Ukrajina by byla rychle a násilně „vyčištěna“ ve Stalinově stylu. Putin by vzal všechno mezinárodní pobouření na sebe a odešel by z politiky jako někdo, kdo učinil Rusko opět velkým. Svět by se nejprve zlobil, ale pak by zahájil nový dialog s Putinovým nástupcem, vládcem SSSR 2.0. Rusko by nabobtnalo ukrajinskou krví jako obří pijavice a začalo by se připravovat na další expanze. Celé dějiny lidstva by se vyvíjely jinak, kdyby ukrajinští vojáci utekli.

Naštěstí se to nestalo. Ukrajinští vojáci se postavili za svou zemi. Ukrajinští civilisté

neustoupili ani se nesnížili k národnostnímu sporu. Tváří v tvář nepopsatelné nespravedlnosti a barbarství a Putinově drzosti se svět rychle vzpamatoval. Slušní lidé se jednoznačně postavili na stranu Ukrajiny. Ostatní byli zmatení, hloupí nebo lhotejní. Bez ohledu na to, jak tato válka skončí, lidstvo složilo důležitou zkoušku – těch slušných bylo dost a byli dostatečně hlasití, aby něco změnili. Možná poprvé v dějinách lidstva v tak velkém množství.

Dlouhá léta byly národy světa přesvědčeny, že v 21. století neexistují problémy, které by se nedaly vyřešit diplomacií a dobrou vůlí. Válka Ruska proti Ukrajině bohužel ukázala, že 21. století ještě nezačalo pro všechny národy světa. Zatímco Západ pěstoval humanismus, Rusko pěstovalo imperialismus, militarismus a šovinismus nejhoršího druhu. Výsledek? Evropu zaskočila nejhorší válka za posledních 80 let.

Nyní před námi leží nejdůležitější otázka: Co bude dál? Válka je součástí Putinova plánu na změnu mezinárodního řádu. Je to větší sousto než Ukrajina, nejen pro Západ, ale i pro Rusko. Putin chce nové rozdělení světa. Takříkajíc Jalta-2. Pokud si tedy někdo myslí, že hození Ukrajiny přes palubu přinese návrat míru, měl by se znovu zamyslet. Přes palubu by totiž musel hodit víc věcí než jen Ukrajinu. Jednotu Západu, morálního vedení a jakékoli představy o světě postaveném na určitých pravidlech.

Ukrajina bude bojovat, ať se děje, co se děje. Ukrajínští vojáci vědí, proč jsou v této válce: aby bránili svou zemi. Ruští vojáci to vědí také: jsou v ní kvůli penězům. Jsou otroky hypoték a propagandy. Ukrajinský komentátor Michail Šejtman tvrdí, že ruský voják ve věku čtyřiceti let, který v této válce bojuje půl roku a padne, vydělá pro svou rodinu víc, než kolik by si vydělal

z průměrného platu až do důchodu. Takže zabíjení ukrajinských dětí se dobře vyplácí. Putin chce, aby to byla vlastenecká válka, ale je to válka koloniální, imperialistická. Bývalá mocnost táhne bývalou kolonii zpět do svého stínu.

Pro Ukrajinu je to naopak vskutku vlastenecká válka. Válka o přežití. Sázím si na Ukrajince, vojáky, kteří vědí, že pokud selžou, jejich svět skončí. Věřím ve víru a ducha Ukrajinců podporovaných slušnou částí světa, kteří zlomí vaz ruskému imperialismu, stejně jako duch slušných lidí světa zlomil vaz Hitlerovi před 78 lety.

Zdá se, že ruské obyvatelstvo podporuje Putina, ať se rozhodne jakkoliv. Rusko je jen hračka v rukou jedné osoby, která zřejmě nemá ani skrupule, ani hluboký intelekt. Má mentalitu gangstera, bandity, který nikdy nebyl zpochybněn zákonem. Do této války se dostal proto, že mu svět dal pocit úplné beztrestnosti a povolnosti. Pocit, že je třeba nést za své kroky odpovědnost, nezná.

Putin je připraven obětovat této válce nekonečné množství lidských životů (kromě svého). Pro Ukrajinu je to špatná zpráva, ale nic, co bychom už nevěděli. Dobrá zpráva pro svět je, že ten člověk je podvodník. Když čelí něčemu většímu, než je on sám, je malý a slabý. Není to člověk, který by reálně použil jaderné zbraně proti silnějšímu. Šermování jadernými zbraněmi není v jeho případě ničím jiným než gangsterskou praktikou. Prolévání nekonečného množství ukrajinské a ruské krve je jedna věc, ale ohrožení sebe sama útokem na svět mimo Ukrajinu, to je něco úplně jiného.

Putinova role je klíčová. Tato válka byla přáním a rozhodnutím jednoho člověka. Bohužel se zdá, že dokud bude v čele, válka neskončí. Vladislav Surkov řekl, že jádrem Ruska je „jednota nejvyššího vůdce a lidu“. Nikoliv abstraktního nejvyššího vůdce, ale zcela konkrétního. Bez této

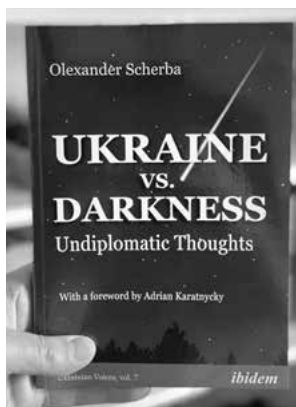
jednoty a důvěry bude třeba mnoho věcí přehodnotit, rekonstruovat.

Putin je šílenec. Ti kolem něj většinou ne. V hloubi duše nechtějí být obří Severní Koreou. Mají hluboké duchovní vazby ke svým jachtám, toskánským vilám a londýnským bytům. S tímto vědomím Rusko zapojuje všechny své mocenské zdroje, aby přesvědčilo Ameriku a Evropu, že je načase přestat podporovat Ukrajinu. Myslí si, že mohou období „sjednoceného Západu“ přečkat. Doufají, že prezidentské volby v USA v roce 2024 dají Rusku převahu. Myslí si, že Ukrajinu lze donutit k něčemu nepředstavitelnému.

O čem máme vyjednávat?

„Vyjednávejte! Cokoli je lepší než válka!“ – To je přirozená logika Západu. „Dejte Putinovi, co chce! Zastavte to krveprolítí!“ – To jsou hlasy milionů pravicových i levicových aktivistů, nacionalistů, samozvaných intelektuálů a twitterových influencerů, jejichž hlavním hlasem je Elon Musk.

„Všechno je lepší než válka,“ říká se. Co je to „všechno“? Život v otroctví? Schvalování genocidy? Rozloučení s demokracií? Nakrmit Putina

Olexander Scherba:
Ukraine vs. Darkness: Undiplomatic Thoughts. ibidem Press 2021, 166 stran

tisíce lidí? Nechat pachatele z Buči vyváznout bez patřičného trestu? Nechat svoji identitu vyhladit z místa, kde jste žili? Je snadné dělat kompromisy ohledně něčeho, co není vaše. Je pokrytecké být humanistou na úkor někoho jiného.

„Rozum, slušnost a odvaha“ versus „hloupost, chamtivost a zbabělost“. To je dilema Západu, pokud jde o Ukrajinu. S voláním po rozumu, slušnosti a odvaze Západu bude muset Ukrajina rázněji a jednoznačněji obhajovat několik faktů.

Za prvé, to, co Západ dělá na Ukrajině, není „financování války“, ale globální záchranná operace. Svět brání genocidě uprostřed Evropy. Viděli jsme, co Rusové dělají s Ukrajinou, jakmile ji ovládnou: etnické čistky, mučení, „kolektivní tresty“, kulturní vyhlazování... Opuštění Ukrajiny by vedlo ke genocidě, kterou by svět sledoval v reálném čase. S katastrofálními důsledky pro lidstvo. Katastrofálními ne snad proto, že by ukrajinská genocida byla nějak děsivější než genocidy v Sýrii, Rwandě nebo Jemenu, ale proto, že na Ukrajině svět pro změnu ukázal svou nejlepší, lidskou stránku a odmítl být pouhým divákem. Na Ukrajině dal svět lidem naději a tito lidé svému světu věří. Zvrátit to by byla zrada biblického rozsahu.

Za druhé, pokud by Putin zvítězil, globální stabilita by se otrásla ještě víc. Události na Blízkém východě jsou jen předzvěstí toho, co se může v příštích letech odehrávat v mnohem větším měřítku. Plány Ruska jsou velkolepé. Chuť Íránu je nenasatná. Své plány a „sporné oblasti“ mají i menší diktátoři v Africe a Asii. Když jim nic nebude stát v cestě, svět se ocitne v naprostém chaosu.

Za třetí, vítězství Ukrajiny na základě „mírového receptu“ prezidenta Zelenského by znamenalo historické vítězství demokracie a svobody. Světový řád postavený na jasných pravidlech by byl zachráněn, utlačovatelé by dostali varování,

utlačování naději. Amerika by zažila další Reagánův okamžik, srovnatelný s pádem berlínské zdi. Evropa by se ocitla v roli globálního hráče, který skutečně něco mění.

Za čtvrté, představa, že ponechání Ukrajiny bez pomoci by ji nějakým způsobem přimělo přistoupit na „mír“ za podmínek Ruska, je mylná. Ukrajinská armáda je odhodlána bojovat. Pokud by armáda zůstala bez dostatečných prostředků, vedlo by to pouze k většímu krveprolití na bojišti, k velkým politickým otřesům na Ukrajině, k novým vlnám emigrace a možná i k destabilizaci regionu. Mír podle Ruska znamená moře krve, kousek od dosahu západní televize, a do budoucna nevyhnutelnou válku, v mnohem větším rozsahu.

Co bude dál?

Děkuji za veškerou podporu, kterou vaše země, váš kontinent a vaši lidé poskytli Ukrajině. To, co se stalo v roce 2022, nebyl jen zázrak na Dněpru, ale také zázrak v Bruselu, ve Washingtonu, v Praze, v Brně a na všech těchto místech, kde se lidé spojili a odmítli nečinně přihlížet, zatímco suverénní národ v Evropě byl masakrován.

Jedna z nejdojemnějších věcí, které jsem v životě viděl, byl seznam čísel ukazující, jakou část státního rozpočtu obětoval každý z ukrajinských partnerů na záchranu Ukrajiny. Byl to dlouhý seznam. Od 0,1 % až po 1,5 % (v případě Estonska). Sečteno a podtrženo, díky tomu dnes Kyjev nevypadá jako Aleppo a miliony Evropanů, jako jsem já, jsou naživu. Jsem také přesvědčen, že to byla investice do vlastní bezpečnosti Evropy a světa. Protože nic není nebezpečnější než svět, ve kterém si mohou impéria porcovat menší země, jak se jim zachce.

Na druhou stranu, jedna z nejdepresivnějších věcí, které jsem kdy viděl, je heslo „ani desetník pro Ukrajinu“, které se nyní šíří na konzervativních twitterových účtech ve Spojených státech. Lidé, kteří si říkají „křesťané“, vášnivě a z celého srdce požadují, aby Ukrajina byla ukřižována. Křesťané, kteří chtějí, aby jiní křesťané byli zabiti „ve jménu Krista“. Myslím, že jsme to už v lidských dějinách viděli. Je to jedna z nejtemnějších věcí, které si lze představit. A nejen pro mě jako věřícího člověka.

Vrátím-li se ke klíčové otázce „co bude dál“, jednoduchá odpověď zní „nevím“. Nikdo to neví. Ale jsem vděčný za to, co jsem viděl v uplynulých dvou letech: naději, která umírá a opět vstává z mrtvých, lidstvo, které se spojilo a zachránilo jednoho ze svých. Jsem vděčný za to, že jsem součástí hrdinského národa, který překonal svůj strach a zastavil nepřítele, stal se inspirací pro celý svět. Říkám tyto věci nejen proto, že je dnes Den díkůvzdání, ale i proto, že nás na Ukrajině tyto dva roky naučily věřit v dobro světa a být za něj vděčný. ■

/ Přeložil Martin Fiala, kráceno a upraveno. /

Olexander Scherba (1970), ukrajinský diplomat, v letech 2014–2021 působil jako ukrajinský velvyslanec ve Vídni. Vystudoval lingvistiku a politologii na kyjevské univerzitě, působí i jako aktivní publicista, pravidelně přispívá do týdeníku *Zerkalo tyžňa*. Je autorem knih *New Europe* (2018) a *The Transfiguration of the Ukrainian National Idea* (2019). Jeho zatím posledním titulem je *Ukraine versus Darkness – Undiplomatic Thoughts* (2021).

Ako sa formoval Fico IV?

Martin Dukát

Robert Fico jako slovenský premiér na zasedání Evropské rady v roce 2014. Foto: European Council

Čas je nemilosrdný. Minimálne k nádeji určite, pretože v sekunde, ako udalosť pomínie a vyhlási nádeji nedôveru, už na nej nezáleží. Akákoľvek bola, už je preč, a je potrebné ju budovať odznova.

Máloktorý štát v Európskej únii si prešiel za posledné tri roky takými turbulenciami ako Slovensko. No stále existovala pred 30. septembrom nádej, že napriek frustrácii z vývoja a silnejúcim volaniam hriechov minulosti spoločnosť dokáže naspäť nájsť sever na hodnotovom kompase. No nestalo sa tak. Namiesto toho sme sa vrátili späť v čase, do dôb, kedy Slovensko ovládal Smer a SNS, do dôb „našich ľudí“. Mohli by sme sa vyhovárať na množstvo vecí. Na hybridnú vojnu zo strany Moskvy, ktorú na Slovensku s prehľadom vyhrala. Na toxických politikov a známe osobnosti, ktorí poslušne asistovali ruskej

propagande a prispievali k šíreniu nenávisti. Alebo na zatrpknutých politikov trpasličích strán, ktorí tvrdošijne trvali na tom, že to budú oni, ktorí vytiahnu Slovensko na výslnie Európy.

Aby toho nebolo málo, nádej po zaznení gongu ešte schytala podpásový úder. Peter Pellegrini so svojou stranou Hlas koketoval po voľbách aj s predstaviteľmi Progresívneho Slovenska (PS), Kresťanskodemokratického hnutia (KDH) a Slobody a Solidarity (SAS). Svojimi vyhláseniami im dával nádej, že sa v ňom aj v jeho strane naozaj uskutočnil akýsi prerod, ktorého ďalší vývoj je už nezlučiteľný so stranou Smer. Michal Šimečka, predseda PS, snažiac sa pod vodou chytiť čohokoľvek, čo sa dalo, začal razom ponúkať Pellegrinimu aj modré z neba, len aby sa nakoniec rozhodol pre štvorkoalicu. Šimečka však netušil, aké podmienky panujú v slovenskej

politike (pred voľbami pôsobil ako podpredseda Európskeho parlamentu) a nemohol teda tušiť, že jeho proaktivita bude vnímaná ako slabosť. Pellegrini tak pribehol naspäť domov do Smeru a presne týždeň a tri dni od volieb vyhlásil, že ide formovať koalíciu s Ficom a Dankom. Ako teda toto formovanie prebiehalo? A stihol Fico IV už napáchať nejaké škody?

Od memoranda po menovanie vlády

Fico IV (toto označenie je zaužívané, nakoľko je toto už štvrtá vláda, v ktorej je Róbert Fico premiérom, prvé tri boli v rokoch 2006–2010, 2012–2016 a 2016–2018) sa začal podpisom memoranda o porozumení. To sa konalo v stredu 11. októbra, teda len jeden deň potom, čo Pellegrini definitívne odmietol ponuku PS na štvorkoalíciu. Ešte teda ani poriadne nezačali povolebné rokovania a z „drahej nevesty“ (ako sám Pellegrini vyhlásil ešte počas povolebnej noci: „Rozloženie kresiel zatiaľ potvrdzuje, že strana Hlas je stranou, bez ktorej sa nedá zložiť akákoľvek normálna fungujúca koalícia.“)¹ sa vyklúla ľahká spoločníčka.

Hlas vznikol ešte v roku 2020 odštiepením sa od Smeru a od jeho vzniku existovali dva názory prečo sa tak stalo. Ten prvý je zároveň taký polooficiálny a vraví, že Pellegrini ako premiér, ktorý nastúpil po Ficovi, sa chcel dištancovať od Fica a Smeru a chcel využiť momentum, ktoré ako jeden z naj dôveryhodnejších politikov mal. Tento názor je pochopiteľný, Smer bol v tom čase na dne, Fico zdiskreditovaný a Pellegrini sám seba videl ako štátnika. Dokonca existovala aj téza, že Pellegrini by chcel vybudovať štandardnú sociálnodemokratickú stranu, ktorá by sa zriekla

(aspoň trochu) korupčného správania. Pellegrini s Hlasom skutočne pôsobil dlhú dobu ako hegemón slovenskej politiky. Od začiatku to hral na obe strany a svojimi pompéznymi vyhláseniami pôsobil ako líder, s ktorým sa neradno zahrávať. No napriek tomu tu stále bola tzv. „konšpiračná“ menšina. Tá predpokladala, že celé odštiepenie sa Hlasu od Smeru bolo iba divadielko, ktorým Fico sleduje dlhodobú hru. V podstate sa dá povedať, že Ficovi išlo o manažovanie svojho politického portfólia, a rozhodol sa vytvoriť dcérsku „spoločnosť“, ktorá by niesla časť rizika. Táto myšlienka, podobne ako všetky konšpiračné teórie, však mala v sebe veľmi veľa premenných a politická realita jednoducho jasne nadfŕzala prvému z názorov. To by však nebolo Slovensko, aby sa veci nakoniec nemali úplne inak než to vyzerá, a tak po troch rokoch veľmi suverénneho vystupovania a jasného sa dištancovania od politiky Róberta Fica, Pellegrini za veľmi krátky čas poprel celý svoj imidž, ktorý si starostlivo budoval (dokonca dával ľuďí podozrivých z korupcie mimo verejného diania, ako napríklad člena predsedníctva strany Petra Žigu). Správanie Petra Pellegriniho tak nielenže priživilo už aj tak silné konšpirátorské podhubie v mysliach Slovákov, no zároveň zasialo semienko cynizmu aj u tých najväčších optimistov.

Pellegrini teda dostal veľmi pôsobivú ponuku od PS a zvyšných strán (teraz už) opozície, mohol mocensky veľmi posilniť, no ale nakoniec uprednostnil košeľu pred kabátom. Traja predsedovia, Pellegrini, Fico a Danko, teda podpísali memorandum, no to nám veľa toho neprinieslo. Ak ktokoľvek čakal vyhlásenia o prioritách novej vlády alebo víziach na nasledujúce štyri roky, tak čakal márne. Dozvedeli sme sa iba počet ministerstiev, ktoré každá zo strán obsadí, a fakt, že

nová vláda nebude robiť konsolidáciu verejných financií na úkor sociálnych štandardov (to ešte chudák Fico nevedel, že Sociálna poisťovňa tento rok nebude dôchodcom vyplácať 13. dochôdky). Konsolidácia je totižto veľmi dôležitý bod, momentálne máme v EÚ najvyšší deficit verejných financií, a to až vo výške 6,44 %. Ako vypočítala vláda pod vedením bývalého (úradníckeho) premiéra Ódora, v nasledujúcich troch rokoch je potrebné ušetriť až 5 % HDP, inak hrozí slovenským financiám „grécky scenár“. Ale to nevádi, Róbert Fico je pripravený. Ako sám povedal na záver príhovoru k memorandu: „Do pekla? Dobre, ale na veľkom bielom koni.“²

Memorandum bolo podpísané, rezorty rozdelené, a tak sa všetci traja predsedovia mohli pustiť do tej veselšej časti. Rozdeľovania funkcií. Hlas predsa len obišiel s jednou malou výhodou, spolu s funkciou predsedu parlamentu dostal aj 7 ministerstiev, o jedno viac ako Smer. Čo sa týka zloženia vlády, tak nie je azda jediného mena, ktoré by nebolo kontroverzné alebo by nebolo spojené s nejakou kauzou. Medzi tie najkontroverznejšie mená patrí, samozrejme, samotný Fico, no hneď v päťach je mu nový minister Róbert Kaliňák. Jeho meno figuruje v desiatkach káuz, ešte aj z obdobia pred vstupom do politiky, a v niekoľkých obvineniach. Za všetky tieto kauzy a obvinenia (okrem iného napríklad spolupráca pri únose vietnamského občana na palube slovenského vládneho špeciálu)³ symbolicky hovorí fotka z roku 2018, ktorá vznikla tesne po vražde Jána Kuciaka a Marty Kušnírovej. Na nej, ešte ako minister vnútra, spolu s premiérom Ficom a vtedajším policajným prezidentom Tiborom Gašparom, stojí pred stolíkom, na ktorom leží milión eur v bankovkách. Ževraj ako odmena pre toho, kto pomôže chytiť vraha. PR ako z Palerma...

Mimochodom, keď už sme pri tom Gašparovi, ten zase figuruje v kauzách, ktoré opisujú, ako fungovala policajná mafia počas Ficových vlád. Jeho syn Pavol (ktorý má jeho podobizeň vytetovanú cez celé predlaktie) je zase advokát napojený na celú túto skupinu a na nahrávkach získaných z poľovníckej chaty je zachytený, ako inštruuje Róberta Kaliňáka ku krivej výpovedi.⁴ Obaja sú podozriví z rôznych trestných činov, pričom otec Tibor figuruje v tých najchúlostivejších kauzách o abnormálnom zneužívaní moci. A ako je na tom teraz? Bol zvolený za poslanca Národnej rady, v ktorej predsedá výboru pre obranu a bezpečnosť. Jeho syn Pavol sa zase stal štátnym tajomníkom na ministerstve spravodlivosti.

Rozsah chucpe, ktorého sa dopustila táto vláda pri jej zostavovaní, je obrovský, a ani celý tento časopis by nevystačil na jej kompletne popísanie. Podstatné je, že s takýmito menami na stole bolo Róbertovi Ficovi jasné, že protestovať bude nielen prezidentka Čaputová, ale aj celá občianska spoločnosť. Na to, aby mohol čo najrýchlejšie vládnuť (prečo, to si povieme o chvíľu), potreboval zas a raz rozdeliť spoločnosť. Potreboval nájsť tak veľmi kontroverzné meno, pri ktorom by aj štamgasti z krčmy štvrtej cenovej skupiny gúľali očami. A neuveríte, ale on ho naozaj našiel.

Kapitán Danko a jeho posádka

Našiel ho v poslancovi tretej koalície strany SNS, Rudolfovi Huliakovi. Tu si musíme na začiatok vyjasniť jednu vec. Strana SNS na čele s Andrejom Danko bola súčasťou Fica III medzi rokmi 2016–2020. Okrem neuveriteľného množstva bizáru, ktorý Danko vyprodukoval,

sa strana zviditeľnila aj tým, že prakticky slúžila ako podržtaška Ficovi. Mala svoje záujmy a válov, z ktorého sa krmili jej pohlavári, no inak bola prakticky nerozoznateľná od Smeru. To sa jej vypomstilo a vo voľbách v roku 2020 sa prepadla na mizivých 3,16 % (kvórum na vstup do parlamentu je 5 %). Danko tak musel nájsť spôsob, ako zviditeľniť seba a svoju stranu. Pribral na kandidátku ten najväčší konšpirátorský odpad, aký slovenský internet vie ponúknuť. Tento jeho plán mu síce vyšiel, dostal sa so svojou stranou do parlamentu (s 5,62 %), no toto víťazstvo bolo nielen malé, ale ešte k tomu aj Pyrrhovo. Z 10 poslancov, ktorí boli zvolení na kandidátke SNS, je totižto iba jeden člen SNS. Andrej Danko.

„Hviezdy antisystému“ sa prekrúžkovali cez členov jeho vlastnej strany, a tak o nejakej jednote poslaneckého klubu SNS nemôže byť ani reč. Dôkazom je aj prostý fakt, že Danko nezastáva vo vláde žiadnu pozíciu a tri ministerstvá, ktoré podľa memoranda o porozumení boli priradené SNS, prebrali práve jeho súkmeňovci.

Medzi nimi sa práve mal ocitnúť aj Rudolf Huliak. Ten bol nominovaný na vedenie rezortu životného prostredia, čo okamžite zapálilo iskru v spoločnosti. Čo najviac v stručnosti: Rudolf Huliak je predseda Slovenského poľovníckeho zväzu. Preslávil sa, ako inak, na sociálnych sieťach a YouTube, kde zdieľal svoje svoje skvostné názory. Napríklad, že medveď je biologická zbraň namierená proti slovenskému vidieku. Samozrejme tvrdí, že globálne otepľovanie je hoax, no zároveň tvrdí, že homosexuáli prostredníctvom sexuálneho styku vypúšťajú metán do atmosféry. A nebol by to správny konšpirátor, keby nevidel za všetkým zlom sveta LGBTI mimovládky a ostatné skazené veci zo západu. Čo sa týka jeho prvých praktických krokov na ministerstve,

Budova Národnej rady Slovenskej republiky v Bratislave.
Foto: Wikimedia Commons

ihneď by sa pustil do auditu (rozumej škrtania) dotácií pre mimovládne organizácie a ochranárov. Okrem toho by sa pustil do „loveckej sezóny“ a kvóty na odstrel všetkého živého by sa rozdávali jedna radosť.

Vabank Ficovi vyšiel. Prezidentka sa Huliaka chytila a vyhlásila, že s jeho vymenovaním má závažné problémy. Nasledovalo malé divadlo, pri ktorom Danko jednoznačne vyhlásil, že s Huliakom neustúpi, no potom spravil suverénny krok späť, keď Huliaka nakoniec nahradil Tomášom Tarabom. Ten by sa dal mimochodom označiť za skutočného vodcu klubu SNS. V parlamente bol prítomný už minulé volebné obdobie a v ňom bol známy predovšetkým ako jedna z hláv „koalície proti prírode“. Tá presadzovala záujmy predovšetkým rôznych developerov a pôdohospodárov, ktorí nemohli strpieť pohľad na všetky tie nevyužitú kopce národných parkov. Taraba sa za tie tri roky ukázal ako veľmi schopný politik a so svojou relatívne malou mocou poslanca (rovna ako teraz sa so svojou malou stranou zviezol na kandidátke inej strany, v minulých voľbách to bolo za ĽSNS) dokázal ovplyvňovať množstvo

poslaneckých klubov vo svoj prospech (viac o tomto ľudáckom jastrabovi si môžete prečítať v mojom komentári „Kto je Tomáš Taraba?“⁵).

Sami vidíte, že nová nominácia bol skok z kaluže do blata. Atmosféra v politike, ale ani v spoločnosti nepriala prezidentke, aby sa púšťala do dlhých bitiek. Okrem toho sa blížil dátum pravidelného zasadnutia Európskej rady v Bruseli, ktorej účasť si Fico nechcel nechať ujsť. Koniec koncov, boli to práve zahraničnopolitické otázky a Ficov postoj k nim, vďaka ktorým sa slovenské voľby začali skloňovať po celej Európe, ale aj v zámorí. Taktiež ho určite urgoval jeho kamarát Viktor, ktorý chcel ísť na tento summit konečne s nejakým kamarátom. A tak 26. októbra, deň pred summitom, prezidentka Zuzana Čaputová vymenovala štvrtú vládu Róberta Fica.

Stiahnutý chvost a vycerené zuby

Vývoj po 26. októbri mal dve dimenzie, zahraničnú a domácu. V tej zahraničnej Fico ukázal, že jeho veľkohubé vyhlásenia smerovali predovšetkým k domácemu publiku. V Bruseli síce „jasne tlmočil suverénny slovenský postoj“ voči Ukrajine a protiruským sankciám, no jednomyseľné hlasovanie dopadlo nakoniec úplne inak. Európska rada sa v záverečnom uznesení zaviazala naďalej pomáhať Ukrajine, a čo je pre tento text dôležité, aj vojensky. Text, ktorý Európska rada schválila jednomyseľne, tak ide proti všetkému, čo Fico hlásal. Diplomatically tak nedosiahol nič, iba ak zahanbil Slovensko svojimi mnohými vyhláseniami, ako napríklad tým, že „Ukrajina je najskorumpovanejšou krajinou na svete“ (Ficov chupe nepozná hraníc). Čo však môžeme vnímať ako veľké pokrytectvo a klamanie v živom

prenose, je v skutočnosti nádej na minimalizovanie škôd v zahraničnej politike. Slovné kľučky v jeho vyhláseniach, či už o protiruských sankciách alebo o pomoci Ukrajine, svedčia o tom, že jeho postavenie v Európe je marginálne. Pragmaticky tak volí slovník, ktorý si môže sto ľudí interpretovať stomi rôznymi spôsobmi. Nikto tak vlastne nebude vedieť, čo hovorí a čo si naozaj myslí, čo mu veľmi hrá do kariet.

V domácej politike sa totižto rozbehol naplno od prvého dňa. Teda vlastne od druhého, kedy minister vnútra písomne odvolal policajného prezidenta a prevetlil ho na okresné riaditeľstvo do Popradu. Popri tom koalícia zvolila nového šéfa policajnej inšpekcie Branislava Zuriana, ktorý figuruje ako jedna z hlavných postáv vojny v polícii. Ďalšie dôležité postavy v tejto vojne (na opačnej strane fronty), vyšetrovatelia Národnej kriminálnej agentúry (NAKA), známi ako čurillovci, boli zase postavení mimo službu. Celkovo sa v oblasti orgánov činných v trestnom konaní dejú obrovské zmeny, ale aj obyčajné šikanovanie, pričom všetko je stále iba na začiatku. Nová vláda však už stihla napríklad neschváliť ďalší z balíkov pomoci Ukrajine a nový podpredseda parlamentu Ľuboš Blaha si vymenil vo svojej kancelárii portrét prezidentky za portrét Che Guevaru. Mimo toho prišiel už aj prvý krok proti mimovládkam, kedy minister práce Tomáš zmenil financovanie rodičovského dôchodku z pravidelného príspevku tak, aby ho financovali ľudia priamo cez 2 % svojich daní (ktoré vždy slúžili na financovanie ľubovolnej organizácie alebo iniciatívy). Zároveň však prišlo aj k prvému konsolidačnému kroku, kedy ten istý minister oznámil, že sociálna poisťovňa tento rok nebude vyplácať 13. dôchodok (schválne si skúste tipnúť, aký postoj mal pán minister k tejto téme pred voľbami).

Vyznamenat' sa už stihol aj Taraba, ktorý odvolal zo svojich postov riaditeľov Tatranského národného parku aj Národného parku Veľká Fatra.

Suma sumárum, nová vláda sa naozaj ponáhľa v plnení svojich predvolebných sľubov. Avšak nie tých sľubov týkajúcich sa občanov, ale tých týkajúcich sa jej nepriateľov. Róbert Fico ako garant celej vládnej koalície bude robiť všetko preto, aby čo najviac zahmlieval v Bruseli. EÚ (a NATO) sú totižto pre Slovensko existenciálne, či sa mu to páči alebo nie. Medzi európske hodnoty ale určite nepatrí právo na pomstu ani sloboda šikanovania. Ficova úloha tak bude „zakrývať oči“ európskym partnerom, zatiaľčo jeho kumpáni si budú plniť úlohy na domácej pôde. Opozícii tak zostáva úloha nanovo si vybudovať dôveru u občanov a poučiť sa z chýb jej maďarských kolegov. Ich cieľom bude budovanie autentického posolstva nádeje. Takého, ktoré nebude stáť na piesku z presýpacích hodín. ■

- 1 Mogilevskaia, Anna: Podľa Pellegriniho vo vláde nemajú byť dvaja expremiéri. Šéf Hlasu zagratuloval Smeru k víťazstvu, čaká na ponuku od Fica. *Pravda*, 30. 9. 2023, <https://spravy.pravda.sk/parlamentne-volby-2023/clanok/683251-pellegrini-caka-na-vysledky-prvych-volieb-do-ktorych-isiel-samostatne/>
- 2 Habas, Jakub: Smer, Hlas a SNS podpísali memorandum, dohodli sa na rozdelení postov a ministerstiev. *Sme*, 11. 10. 2023. <https://domov.sme.sk/c/23230201/vlada-nova-memorandum-fico-pellegrini-danko.html>
- 3 Únos Vietnamca. *Aktuality.sk*, <https://www.aktuality.sk/tema/unos-vietnamca/>
- 4 Z tajnej schôdzky s Bödörom: Ako Kaliňáka školili na výsluch. *Aktuality.sk*, dostupné na <https://www.youtube.com/watch?v=ldXotkEG2RA>
- 5 Dukát, Martin: Kto je Tomáš Taraba? *Pravý břeh*, 27. 10. 2023, <https://pravymbreh.cz/kto-je-tomas-taraba/>

Martin Dukát (2000), student oboru mezinárodní vztahy a evropská studia na Univerzitě Palackého v Olomouci.

INZERCE

IPPO
INSTITUT PRO PRAVICOVOU POLITIKU

INSTITUT PRO PRAVICOVOU POLITIKU

- » Otevíráme a promýšlíme témata moderní pravické politiky
- » Hledáme vyváženou kombinaci mezi politickými idejemi a praxí
- » Pořádáme debaty a konference
- » Zpracováváme odborné analýzy

www.ippo.cz

Ondřej Krutílek

Ilustrativní foto © European Union 2019, zdroj EP

Komu patří Evropská unie?

Perspektiva českého konzervativce

Odpovědět na otázku, komu patří Evropská unie, vyžaduje přiznat si dvě nepříjemné pravdy. Zaprvé, že Unie je politický prostor, kde se uplatňuje logika moci a vlivu. A proto taky platí, že pokud v něm vznikne jakékoliv vakuum, záhy ho někdo vyplní. A zadruhé, že hlavními viníky současného stavu, kdy instituce EU lidem mnohdy připomínají psa utrženého ze řetězu, jsou členské státy, které se aktivně podílely na přípravě a schvalování Maastrichtské smlouvy.

První z tezí je nepříjemná především bezvýhradným zastáncům EU, kteří považují evropskou integraci za dobro samo o sobě. Právě oni dělají Unii medvědí službu, když upozadují důvody, proč a za jakých podmínek někdejší Evropské společenství vzniklo. Snaží se bojovat proti členským státům a národním zájmům, přestože je zřejmé, že koncept zájmu tady byl, je

a bude. Ani po více než sedmdesáti letech vývoje evropské integrace nebyly demokracie v jednotlivých členských státech nahrazeny nějakou vysněnou jedinou evropskou demokracií v podobě EU, nejsou pro to podmínky a je otázka, zda vůbec někdy budou.

Druhá teze se pak nepříjemně poslouchá všem těm, kteří se upnuli k představě, že členské

státy jsou z povahy věci vždy těmi „rozumnějšími“. Tedy těm, kdo usilují o zachování maximální míry suverenity na svém území, což v praxi znamená snahu o co největší omezení institucí EU s cílem, aby ve prospěch členských států s právem veta plnily jen omezenou, servisní roli.

Zkrátka a dobře, abychom mohli dnešní EU pochopit, vysvětlit a pokusit se říct, komu v nejširším slova smyslu patří, nesmíme stavět vzdušné zámky a vytrhávat věci z kontextu.

Jak jsme se dostali tam, kde jsme

Historie evropské integrace ukazuje, že vztah mezi členskými státy a nadnárodním centrem (a vice versa) procházel a prochází soustavným vývojem. Svou roli hraje velké množství vzájemně se ovlivňujících faktorů, jako jsou počet členských států (z šesti jsme se – po brexitu – dostali na dnešních sedmadvacet), jejich (zahraničně) politické tradice (stačí se podívat na Francii na jedné a Německo na druhé straně), předmět integrace (někdejší uhlí a ocel versus dnešní široce definovaný integrovaný ekonomický prostor), povaha integrace (odbourávání překážek versus vytváření nové regulace) či mimořádně důležitý ekonomicko-politický kontext (studená válka, následný „konec dějin“, globalizace v čele s USA, postupný ekonomický vzestup Číny, Indie a dalších zemí rámovaný v posledních letech válkou na Ukrajině).

Na samém začátku integračního procesu to bylo ještě relativně jednoduché a přehledné. Studená válka nastavila mantinely, NATO založené v roce 1949 dodalo základní bezpečnostní záruky (na to se často zapomíná!) a mezi šesticí zakládajících členských států panovala shoda, že

proto, aby se spolu znovu nedostaly do krvavého konfliktu, předají ve dvou přesně vymezených sektorech důležitých pro zbrojení (uhlí a ocel) kompetence nadnárodnímu orgánu, který bude ony sektory spravovat za ně. Prim hrál předchůdce dnešní Evropské komise, Vysoký úřad, a jednotlivé členské státy v Radě, v níž se – světe div se – hlasovalo už tehdy většinou. Shromáždění složené z delegátů národních parlamentů, které se v průběhu let postupně přetransformovalo v přímo volený Evropský parlament, bylo tehdy jen víceméně „do počtu“.

Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO) založené roku 1952 bylo ve své misi úspěšné, a tak zakládající členské státy začaly uvažovat, jak s integrací evropského kontinentu dál. Nakonec se uplatnila jak sektorová logika (EURATOM), tak myšlenka, že by měl na půdorysu původní šestky postupně vzniknout i široce definovaný integrovaný ekonomický prostor, který by ctil čtyři zásady – takzvané čtyři svobody: volný pohyb osob, zboží, kapitálu a služeb.

Tím vzniklo Evropské hospodářské společenství (EHS), což představovalo první zásadní kvalitativní změnu evropského integračního projektu. Aby bylo možné v relativně krátkém časovém horizontu dvanácti až patnácti let dát vzniknout tzv. vnitřnímu trhu bez překážek, bylo nezbytné adekvátně upravit rozhodovací mechanismy Společenství směrem k posílení nadnárodních orgánů (tehdy primárně Komise, ještě ne Evropského parlamentu) a k omezení práva veta členských států v Radě. A to se neobešlo bez odporu.

Nejznámějším příkladem vzdoru byla tzv. francouzská „politika prázdných křesel“ a následný lucemburský kompromis. Není třeba zacházet do detailů, stačí konstatovat, že šlo o první zásadní střet mezi národní a nadnárodní

logikou fungování Společenství, do něž se výrazně propsal jak gaullistický přístup k zahraniční politice (který bychom mohli zjednodušeně opsat heslem „France first“), tak širší mezinárodněpolitický kontext (tlak USA na posílení politických vazeb v Evropě s cílem neoslabit transatlantickou spolupráci po nešťastných událostech berlínské a karibské krize). Současně ale platí, že řada dalších faktorů zůstávala neměnná, například počet členských států nebo fakt, že šlo o období studené války. To sice na jednu stranu konflikt mezi Francií a zbytkem Společenství zviditelnilo (a proto se o něm dodnes učí), ale na straně druhé také umožnilo najít řešení relativně rychle a v zásadě i transparentně (i když se výsledné dohody zamlouvaly jen málokomu). Od sedmdesátých let už to taková selanka nebyla.

Předně se postupně a zdaleka ne bezbolestně začal zvyšovat počet členských států, čímž se začalo rozšiřovat spektrum (zahraničně) politických tradic, které vztahy ve Společenství logicky komplikovaly. V roce 1973 se EHS rozšířilo o Velkou Británii, Irsko a Dánsko, v roce 1981 o Řecko, v roce 1986 o Španělsko a Portugalsko, v polovině devadesátých let o Finsko, Švédsko a Rakousko a od roku 2004 se jeho členy stalo postupně (na třikrát) celkem třináct států ze střední a východní Evropy.

Detaily jednotlivých rozšíření jsou poměrně známé, proto jen telegraficky. Vstup Velké Británie (a tedy i Irsko a Dánsko) osobně blokoval francouzský prezident de Gaulle. Posttotalitnímu Řecku Společenství bezprecedentně nabídlo demokratickou perspektivu individuálně, což se z hlediska integrace ukázalo přinejmenším jako neprozíravé, nemluvě o tom, že to vedlo ke značné frustraci Španělů a zejména Portugalců, kteří se členství dočkali mnohem později. Tzv. severní

rozšíření v roce 1995 bylo celkem hladké, nepočítáme-li další pokus rozšířit řady členů i o bohaté Norsko. Obecně se ale vědělo, že jde jen o ouverturu k mnohem rozsáhlejší operaci – rozšíření o tehdy nespécifikovaný počet relativně chudých postkomunistických států ze střední a východní Evropy.

O rozšiřování by se samozřejmě dalo psát donekonečna, ale pokud odhlédneme od často pikantních nebo technicistních podružností, pak platí, že pro současnou debatu je v souvislosti s rozšiřováním podstatná jen jediná věc: každému rozšíření, tedy navýšení počtu členských států, předcházelo i tzv. prohloubení, tj. *kvalitativní* proměna Společenství směrem k jeho „stále užší“ (ever closer) integraci.

Tradice prohloubení před rozšířením (s cílem nezpůsobit „rozředění“ integrace) nabývala různých podob a do praxe se nejčastěji propisovala další integrací již komunitarizovaných oblastí (ve smyslu posílení kompetencí nadnárodních orgánů, zejména pak Evropského parlamentu, a rozšiřováním většinového hlasování v Radě) nebo integrací zcela nových politik, jež dosud spravovaly výhradně členské státy. Ne vždy se jednotlivé kroky vedoucí k postupnému prohlubování povedly, tendence ale byla zřetelná: pokud už se nějaké téma v debatách o prohloubení objevilo, málokdy z nich vymizelo, dokud se nestalo součástí integračního mainstreamu.

Přibližně do poloviny osmdesátých let se debata o prohlubování nesla v duchu „mírného pokroku v mezích zákona“, jakkoli by některé nápady byly považovány za ambiciózní i v dnešní EU (viz průběžné snahy o vytvoření plnokrevné politické unie). Bylo to dáno nejen relativně nízkým počtem členských států (v roce 1985 jich ve Společenství bylo jen deset) a v zásadě upřímnou

snahou všech zainteresovaných definitivně odbourat všechny zbytečné překážky bránící dobudování vnitřního trhu, ale (znovu) i relativně předvídatelným mezinárodním ekonomicko-politickým kontextem. Tedy tím vším, co vzalo za své po roce 1989 a v letech následujících.

Faktor Delors

Situace se radikálně změnila v roce 1985, kdy do čela Komise nastoupil Jacques Delors. V porovnání se svými předchůdci měl to, čemu se sportovní terminologií říká „tah na branku“. Přesně definoval, které kroky a v jakém pořadí je třeba realizovat, aby se evropský integrační projekt konečně vymanil z „eurosklerózy“, tedy situace, kdy jeho aktérům sice nechybějí vize, ale notně pokulhávají v jejich uskutečňování.

Byl to právě Delors, kdo hmatatelně posunul témata, o kterých se hovořilo už na legendárním summitu v Haagu v roce 1969 (tedy dlouho před prvním rozšířením). Šlo například o otázku měnové spolupráce. Jenže zatímco zpočátku Delors jen dokončoval věci, které byly v zásadě konsenzuální (především vnitřní trh), později své aktivity napnul k budování kvalitativně zcela jiného Společenství.

Symbolicky je to patrné na přerodu Evropského společenství (ES) v Evropskou unii (EU), věcně pak na dvou klíčových smluvních dokumentech – Jednotném evropském aktu a Maastrichtské smlouvě. Zatímco první dokument v zásadě jen zlegalizoval to, co se v průběhu let osvědčilo (například summity), a v oblasti vnitřního trhu ctíl principy tzv. negativní integrace, tedy integrace cestou odbourávání překážek mezi členskými státy, Maastrichtská smlouva znamenala doslova

Jacques Delors v roce 1993, kdy byl předsedou Evropské komise. Foto: EC/Christian Lambiotte, © EC

revoluci. EU byla vystavěna na třech různě robustních pilířích, což s sebou přineslo řadu důsledků. Například to, že vnitřní trh už oficiálně neplatil za ultimátní cíl evropského integračního projektu, nebo fakt, že Maastrichtská smlouva nově definovala závazky, jichž mělo být dosaženo v nadcházejících letech s využitím zásad tzv. pozitivní integrace (tedy že národní regulace budou nahrazeny regulací evropskou – typickým příkladem je měnová unie, tedy euro).

S odstupem tří desetiletí a s vědomím, co všechno po podpisu Maastrichtské smlouvy následovalo (na poli primárního práva Amsterodamská smlouva, Smlouva z Nice, tzv. evropská ústava a Lisabonská smlouva, o sekundárním právu nemluvě), nahlížíme na tehdejší dění výrazně jinak než jeho přímí aktéři, kteří byli ovlivněni koncem studené války, „koncem dějin“ a evropskými ambicemi nových křehkých demokracií ležících na východ od někdejší železné opony. A jakkoli je možné symbolický i faktický přerod ES v EU „hodit“ na Delorse, pravdou je, že u všeho podstatného, co se dělo, byly *všechny* tehdejší členské státy. Byl to pouze a jen jejich

jednomyslný souhlas, jenž vedl k vykolíkování hřiště, na kterém se pohybuje stále více hráčů a na němž se hraje podle průběžně revidovaných pravidel.

Jinak řečeno, mýtus, že politický systém EU sestává z „uzurpátorských“ nadnárodních institucí a „hodných“ členských států, které jsou v jejich vleku, padl pro ty bystřejší už v Maastrichtu, pro všechny ostatní nejpozději s podpisem Lisabonské smlouvy.

Současně je potřeba poctivě říct, že postupně popouštění uzdy nadnárodním institucím ze strany členských států nelze vnímat jako nějaké spiknutí, ať už velkých členských států proti malým, starých členských států proti novým nebo (jak se to může jevit dnes) Bruselu proti členským státům jako takovým. Spíše jde o důsledek řady jednotlivých politických rozhodnutí uskutečněných v konkrétním čase a místě, která byla za daných podmínek vyhodnocena jako nejvýhodnější, aniž si pochopitelně kdokoliv byl schopen představit, co to také může přinést.

To není alibismus, ale zjednodušený popis komplexního problému, na který bylo zaděláno už na počátku evropského integračního projektu, kdy zakládající členské státy svěřily vybrané kompetence nadnárodnímu orgánu, který se pod tíhou řady okolností dostal až do dnešní podoby, kdy se může zdát, že Brusel znamená vše a členské státy nic. Tento pohled je logicky rozšířenější zejména v zemích střední a východní Evropy, které ze známých důvodů nestály u zrodu evropského integračního projektu a postupně prošly ještě náročnou vnitřní politickou, ekonomickou a společenskou transformací. Není divu, že po letech nucené, tupé orientace na východ mají nyní dojem, že se po nich chce totéž, akorát západním směrem.

Stačí připomenout Čechy protežované a zároveň zprofanované heslo o „návratu do Evropy“. Doba počátku českých evropských ambicí se perfektně kryje s dobou přerodu ES v EU. Ten však u nás tehdy nikdo kriticky nezkoumal, respektive pokud se o to pokoušel, byl označen za škarohlída. A tak se stalo, že pokud jsme si v souvislosti s oním heslem vůbec něco představovali, pak jen to, že Evropa, do které vstoupíme, bude spíše volnějším Společenstvím než stále užší Uní. I proto jsou vystřízlivění a únava z dlouhého českého integračního procesu dodnes patrné, jakkoli od našeho vstupu do EU uplyne příští rok už dvacet let.

Komu tedy patří EU?

Vraťme se ale k původní otázce. Odpověď může být snadná i složitá zároveň. Ta jednodušší se spokojí s konstatováním, že nikomu a všem (a bude nejen správná, ale i politicky korektní, protože nebude nikoho jmenovat, natož ostrakizovat). Její zásadní nevýhodou však je, že nemožňuje zachytit četné nuance vazeb, které v prostoru mezi členskými státy a institucemi EU vznikly, což následně komplikuje a oslabuje schopnost brát EU takovou, jaká je, tedy jako jednu z arén pro prosazování zájmů. Je tedy třeba hledat strukturovanější odpověď.

EU nepochybně patří *členským státům*. A to nejen těm, které stály před více než sedmdesáti lety u jejího zrodu, ale i těm, které se k evropskému integračnímu projektu připojily později. Ano, může se to zdát troufalé. Zvláště ve světle výše uvedených úvah o rozšiřování a prohlubování. Ale členské státy opravdu stále drží klíč k celé řadě prvků fungování EU, počínaje

dojednávání a především ratifikací změn primárního práva, přes rozhodování o daňových a zahraničněpolitických otázkách a konče schvalováním víceletého finančního rámce. Ve všech těchto případech jsou to právě členské státy, kdo rozhoduje a kdo rozhoduje jednomyslně. Nemluvě o řadě dalších případů, kdy se sice formálně uplatňuje většinové rozhodování, ale fakticky se mezi členskými státy ctí dohoda, že se až do poslední chvíle usiluje o konsenzus. Platí to jak v Radě na úrovni ministrů, tak v Evropské radě na úrovni hlav států a vlád. A i když to nakonec nedopadne, rozhodně neplatí, že přehlasovávány jsou vždy jen malé, střední, popř. nové členské státy.

EU samozřejmě „zrcadlově“ patří i *nadnárodním institucím* – těm, od nichž zakládající členské státy očekávaly, že jim budou bezmezně sloužit, dokud nenašly niky, kde na ně jednotlivé státy v důsledku svých vlastních rozhodnutí nemohou. Řeč je především o Komisi, jež v celém systému jako jediná disponuje legislativní iniciativou v procesu, který funguje jako dobře namaзанý stroj a jehož výsledkem jsou pravidla, která jsou v konečném důsledku použitelná ve všech členských státech, na což dohlíží kromě Komise Soudní dvůr EU, jenž je jí dlouhá léta věrnou oporou a v nadcházejícím období bude s největší pravděpodobností ještě víc. Postupně bude „nabíhat“ poměrně restriktivní a především ideologizovaná legislativa Green Dealu, s jejímž naplňováním může mít problém nejen jeden členský stát. Nemluvě o tom, že se naplno projeví i další trend posledních let – odsouvání rozhodování o společných pravidlech na úředníky, kteří připravují tzv. delegované a implementační akty, k nimž není možné v otevřeném demokratickém procesu předkládat pozměňovací návrhy; lze je

jen podpořit, nebo zamítnout. I zde bude Soudní dvůr sehrávat důležitou roli.

Zmínkou o delegovaných a implementačních aktech se dostáváme k tomu, že EU patří také *byrokratům*. Podstatné však není jen slůvko „také“, ale i to, že se nebudeme jen o proslulých „bruselských úřednících“, nýbrž o všech, kteří s unijní agendou mají co do činění. Tedy zejména o úřednících z ministerstev, úřednících ze stálých zastoupení jednotlivých členských států v Bruselu nebo o úřednících, kteří na národní či regionální úrovni dohlíží na rozdělování evropských dotací, respektive redistribuci peněz z rozpočtu EU formou projektů. Komplexní politický systém, jakým dnešní EU je, se bez špičkových, specializovaných úředníků přirozeně neobejde. Současně je ale třeba si přiznat, že byrokracie nevzniká sama od sebe, nýbrž i v důsledku agend, jimž se věnuje. Právě zde je kámen úrazu, málokterou agendu si úředníci přidělují sami. Mezi institucemi EU je považován za „přítele byrokracie“ kromě Komise zejména Evropský parlament a tzv. goldplating v některých členských státech, tedy „nafukování“ povinností přijatých na úrovni EU nad rámec toho, co je nezbytně nutné, je už jen logickým důsledkem.

Člověk se pak logicky ptá, zda EU vůbec může patřit i *občanům*, protože na první pohled to tak nevypadá. Odpověď je jednoduchá a jednoznačná: může a patří, a to jak občanům jednotlivých členských států, tak občanům EU, a to v nejrůznějších rolích, které jim život přináší (zaměstnanci, živnostníci, spotřebitelé, pacienti atd.). Dokonce je tu i instituce, která má občany ve štítu a jejíž kompetence kontinuálně rostou – Evropský parlament, který se z konzultačního sboru delegátů během let proměnil v přímo volebný orgán s pravomocemi (takřka) srovnatelnými

s národními parlamenty. V čem je tedy problém? Třeba v tom, že občané se s Evropským parlamentem příliš neidentifikují, což projevují zejména ve volbách, které se netěší vysoké účasti. Občané považují otázky, kterým se europoslanci věnují, za příliš vzdálené, technicistní, nesrozumitelné. To, co potřebují (přinejmenším podstatnou část), už mají – volný pohyb po Schengenu, ambasády všech členských států po celém světě, Erasmus a roaming za ceny, na které jsou zvyklí doma... Jediná možnost, jak dosáhnout změny, tedy posílit evropské občanství, naráží na fakt, že pro to v EU nejsou podmínky – neexistuje evropský veřejný prostor, a tím pádem ani evropský lid. Určitou náhražkou jsou v tomto smyslu nebyznysové organizované skupiny, které sdružují své členy i na úrovni EU (odborné, spotřebitelské organizace, pacientské organizace ap.). Komise je s nimi dokonce na základě smluv povinována konzultovat prakticky všechny své kroky. Jejich problémem ale je, že často narážejí na své limity. Ani ne tak finanční (i když ty taky), ale především reputační – už zdaleka neplatí za reprezentanta autentických zájmů, ale spíše za nátlakové skupiny, jejichž vazba na občany je poměrně slabá.

To byznys, zvláště ten velký, je na tom podstatně lépe, ať už jde o konkrétní firmy nebo organizace, které v EU zastupují jejich zájmy na sektorovém či jiném principu. Nejde jen o peníze. Byznys je z povahy věci koncentrovanější než jiné zájmy, a tedy z hlediska prosazování svých pozic snáze „řiditelný“. Na druhou stranu, dnešní EU už dávno není tím, co bývala. To znamená, že ani *byznysu* nepatří EU zcela. Zatímco v době, kdy se ve Společenství primárně odbourávaly překážky s cílem usnadnit podnikání napříč členskými státy, vítězili zpravidla ti, kteří dokázali uvést na trh kvalitní produkt za nejlepší

cenu, dnes jsou na špici ti, kteří si umějí ohlídat stále méně přehlednou regulaci a sladit ji se svými byznysplány. Má to konkrétní důsledky: jednotná pravidla pro sedmadvacet členských států byznys sice stále táhnou, jejich restriktivní povaha ale současně otevírá dveře debatám o relokaci mimo EU, ať už do USA nebo Číny či Indie (navzdory riziku, že dovoz zboží zpět do EU se tím může v důsledku celní ochrany prodražit, a nemluvě o tom, že ve zmíněných zemích už dávno působí firmy, které jsou s to těm z EU konkurovat). Výjimku z tohoto trendu představuje byznys, jehož možnost profitovat z vnitřního trhu sedmadvacítky je kvůli jeho lokálnějšímu charakteru omezená a/nebo je dlouhodobě spojen s robustními dotačními schémata. Typicky jde o podstatnou část zemědělského sektoru.

Aby byl výčet všech možných „(spolu)vlastníků“ EU kompletní, nelze opomenout ještě jednoho, byť obtížně ohraničitelného – *levici*. Právě zastánci progresivismu a sociálního inženýrství, k jejichž výbavě neodmyslitelně a logicky patří jak extenzivní regulace, tak dotace, dokážou z dnešního nastavení politického systému EU profitovat nejvíce, respektive mnohem více než například konzervativci, jejichž ustrojení vychází z úplně jiných základů. Napomáhá jim v tom jak úspěšně provedený „dlouhý pochod institucemi“ inspirovaný idejemi Antonia Gramsciho, tak fakt, že po levicových řešeních je z různých důvodů poptávka. Tím hlavním je nejspíše to, že současný svět je složitý a přináší řadu vzájemně se křížících výzev, avšak výsledky politiky, která má na soudobé trendy a tendence reagovat, musejí být co nejhmatatelnější, přinejmenším na sociálních sítích. A tak často nejdou po příčině problémů, ale pouze po jejich symptomech (a právě k tomu se skvěle hodí regulace a/nebo dotace). Pokud se k tomu

přidá snaha relativně malé, ale o to agilnější části veřejnosti dopřávat sluchu postmateriálním hodnotám a efektivně je nastolovat ve veřejném prostoru, pak konzervativci stojí před soupeřem, proti kterému mají jen málo protilátek.

Co s tím?

Tady by tato úvaha mohla končit, ovšem byl by to konec poněkud pesimistický a především bytostně nekonzervativní. Konzervatismus vždycky nabízel perspektivu – prokazoval svou životaschopnost tím, že uměl *uvážlivě* reagovat na měnící se svět a dobyté kóty opouštěl až poté, co se ukázalo, že k nim existuje solidní alternativa a/nebo že lpění na dosavadních pozicích přináší víc škody než užitku. V této situaci v EU nejsme.

Nic lepšího než evropský integrační projekt na starém kontinentě nemáme, což platí dvojnásob pro *jakoukoliv* zemi, která se na něm nepodílela od počátku, tedy i pro Česko. Nikdo taky ještě věrohodně neprokázal, že by členství v EU bylo *jednoznačně* škodlivé. V obecné rovině posiluje příslušnost k Západu, v rovině konkrétní přináší řadu benefitů, které bychom jinak neměli (občanům například Schengen nebo levný roaming, firmám jednotné regulační prostředí). A přestože proti nim jde často neuvážená regulace a/nebo obtížně čerpatelné a nezdravé dotace (další přívrastky si doplňte sami), zachovává si EU stále svou přitažlivost.

Závěr, který z toho vyplývá, je dvojitý: Zaprvé, pochopme, proč je EU, jaká je, a naučme se s tím pracovat; nevkládejme do ní přehnané naděje, ale současně ji šmahem neodsuzujme za všechny nedokonalosti, které má. To nám rozváže ruce, naučí nás to obezřetně procházet

nepřehlednými houštinami celé její architektury a především hrát s kartami, které jsou *reálně* k dispozici. Výborně to dělají například Poláci: přestože jsou v Bruselu často na tapetě, například kvůli otázkám spjatým s tzv. vládou práva, umějí se v prostředí velmi dobře orientovat, koordinovat a v konečném důsledku téměř vždy získají, co chtějí. Jistě, jsou velkým členským státem, ale to samo o sobě nestačí; je k tomu třeba odvaha, fištrón a hlavně schopnost a ochota ovládat řemeslo politiky.

Zadruhé, trpělivě usilujme o to, aby EU „nepřerostla“ ty, kteří před více než sedmdesáti lety stáli u zrodu někdejšího ESUO, tedy členské státy – a právě touto optikou nahlížejme na všechny tendence ke „stále užší“ integraci. Nejde o žádné zpátečnictví, nýbrž o nutnou podmínku toho, aby EU vůbec fungovala. EU bude tak silná, jak silné budou její členské státy. Nebo, pokud je to na vás moc, EU bude silná do té míry, do jaké budou moci členské státy v komplikovaném předivu institucí a zájmů dýchat. Jsou to totiž právě a jen členské státy, kdo nabízí občanům srozumitelný prostor pro artikulaci jejich zájmů. Pokud o něj přijdou, budou v nich i v EU jako celku sílit odstředivé tendence, které povedou v lepším případě k nárůstu podpory populistů a extremistů, v horším případě k (nejednomu) opakování brexitu. Ani jedno si Evropa v dnešní rozkolísané době nemůže dovolit. ■

Ondřej Krutílek (1981), analytik legislativy EU s dlouholetou praxí v Evropském parlamentu.

Smířit se s naprogramovaným údělem?

Komentář k článku Petra Kostky
„Fosilie Rusko“ (Kontexty 5/2023)

Jiří Hanuš

Málokterá ze starých kardinálních, tedy stěžejních ctností dostala od moderní doby takový přesný a zničující zásah jako *uměřenost*. Tato ctnost byla dříve začleněna do organického systému vedle prozíravosti (moudrosti), statečnosti a spravedlnosti a skutečně dobrým člověkem byl ten, který tyto základní ctnosti vytrvale pěstoval. Od jisté doby se uměřenost z tohoto systému vyčlenila a byla dehonestována. Dnes se dává do souvislosti pouze s mírou, s jakou konzumujeme alkohol. Uměřený je ten, kdo zná svou míru a je schopen dojít po dvou domů z firemního večírku. Uměřenost se však může týkat i myšlenek a jejich vyjádření. Když například mluvíme o dnešním Rusku – a není pochyb, že je to činnost záslužná a potřebná –, můžeme být v pokušení přehánět, a to ve dvou směrech. Prvním z nich je podceňování ruského nebezpečí, zlehčování současné putinovské ideologie a přehnaná kritika západního liberalismu, která vede de facto k podpoře imperialismu přicházejícího z východu. Druhé nebezpečí, a vlastně krajnost, je reprezentováno článkem Petra Kostky. Podle něj bychom se na Rusko mohli dívat jako na ztracený případ, a to v podstatě od začátku národního příběhu až do aktuálního hořkého konce. Tento přístup je lákavý a představuje

silné pokušení. Rusko je ztraceno, jeho DNA je šroubovice autoritářství, kolektivismu, asiatské bezcitnosti a krutosti, neschopnosti pokroku, maniodepresivních stavů, vášnivých společenských iluzí prošpikovaných nihilismem. Výjimkou nejsou ani výkony umělecké, nejen ty politické. I ruské umění je koncentrací zmíněných charakteristik.

Domnívám se, že uvedený pohled je spíše karikaturou. Řečeno nejprve vážně: jak k tomu přijde to obyčejné Rusko, lidé, kteří jsou opakovaně drceni činy svých bezskrupulózních vládců? Jak k tomu přijdou současné ruské proevropské, liberální a vlastenecké elity, které jsou po stovkách vyháněny ze své země, kterou milují a přejí jí to nejlepší? Jak k tomu přijdou ruští liberálové, o nichž Petr Kostka tvrdí, že nikdy neexistovali (abych nyní uplatnil alespoň jednu svoji profesi: přečetl si autor někdy Turgeněva, Botkina, Annenkova nebo B. Čičerina, když říká, že západníci byli pouze socialisté a revolucionáři?). Jak k tomu přijdou lidé, kteří jsou opět umlčováni, vězněni, perzekvováni? Existuje opravdu jen jediná tvář Ruska, tvář zločince, který už je zkažený ubohým dětstvím a pobyty v žalářích natolik, že není schopen dobra? A dá se tato tvář tak jednoduše ztotožnit se stamilionovým národem?

A řečeno nevázně a s nadsázkou: nešlo by něco podobného, co provedl Petr Kostka s Ruskem a všemi Rusy, provést s Čechami a Čechy? Zkusme to jen jako intelektuální cvičení. Řekněme, že by se psal rok 1970 a nějaký zahraniční filuta by napsal něco v tomto smyslu: Čechové, to je ztracený případ. Jejich osud je determinován jejich staletím formovanou pokřivenou povahou. Vybuodovali svůj národ na lži a německých vzorech, což si nepřiznali. Rozbili monarchii, jediný smysluplný státní útvar střední Evropy, čímž umožnili roztržštění regionu, který pak padl za oběť dravým sousedům. Založili si stát, který byl nespravedlivý ke svým menšinám. Vygenerovali ze svého středu komunisty, kteří se spojili se Stalinem. Liberalismus v této zemi byl tak slabý, že po válce se demokraté na nic nezmožili a bez boje odevzdali svou zemi totalitním silám. Češi se de facto dobrovolně stali satelity SSSR, jejich odboj nestál za nic, jejich iluze o skutečnosti byly společností široce sdíleny, včetně intelektuální vrstvy. Měli sice nějakého Palacha, pomýleného socialistu, jehož oběť ale nebyla většinou národa pochopena. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy Češi tupě sklonili hlavy, zklamaní svými představiteli, a podlehli nihilismu a občanské pasivitě. Je to národ, jehož DNA je šroubovicí obsahující poddanost, slabou vůli, iluzi o vlastní dokonalosti a vyspělosti, patolízalskou povahu, švejkovskou národu, která nezná čest. A tak to s těmi Čechy bylo vždycky...

Nedalo by se to nějak podobně napsat o každém národě? Ano, mohlo by se namítnout, že na Západě máme přece jen určité vymoženosti, které naši politiku a kulturu kultivovaly více než v nešťastném Rusku, a více liberálně orientovaných osobností. Na druhé straně: kdo může zaručit, že naše vymoženosti, k nimž patří právní stát, ochrana soukromého vlastnictví a svobody

projevu a pobytu, jsou samozřejmě a nemůžeme jich kdykoli pozbýt? Kdo zaručí, že se jakýkoli národ, který se dnes pohybuje na demokratickém výsluní a bez viditelných problémů, zítra neocitne v temnotě? Mimochodem, Babišova vláda pro nás nebyla varováním?

Uměřený postoj dnes znamená: Rusko má velký problém a jeho jméno je Putin. Rusko je navíc impérium starého typu, které je v křečích, neboť se mu stalo to, co mnoha impériím (včetně západních) před ním – je rozbíjeno a možná bude zcela destruováno ve jménu národních států toužících po samostatnosti a svobodě. Rusko je zemí, která má hluboké společenské problémy – současně ale má i osobnosti, které si tyto bolesti uvědomují a chtějí je řešit. Rusko má slabou liberální tradici a málokdo tvrdí, že na tom může být lépe v nějakém krátkém čase. Už nyní se ostatně děje to, že Ruské federaci připomínáme silou pravidla mezinárodní hry, které sama v devadesátých letech proklamovala. Výraz DNA je ale slovo, které patří do genetiky, nikoli do historie, která je zápasem svobodných vůlí. A v tom je také naděje, i když ta musí mnohdy překonávat skepsi a nedůvěru. Rusko je do jisté míry hlavolam, který budou muset řešit především samotní Rusové – jak doma, tak v exilu. Budeme-li říkat, že v podstatě nemají šanci a že jim nezbyvá než přijmout skutečnost, která je bezvýchodná, může dojít k opravdové katastrofě: že totiž lidé, kteří by měli doufat a snažit se změnit svůj osud i nepříznivé vnější a vnitřní okolnosti, propadnou opravdové rezignaci a smíření s krutým, dopředu naprogramovaným beznadějným údělem. Postaru se tomu říkalo predestinace. ■

Jiří Hanuš (1963), historik, prorektor Masarykovy univerzity.

„Roztrhal bych Putina na kusy, ale jsou tu soudy“

Rozhovor
s Michaiem
Chodorkovským

Igor Sevrjugin

Michail Chodorkovskij. Foto: ČTK / DPA / Bernd von Jutrozenka

Michail Chodorkovskij (1963) je ruský podnikatel a manažer. Jako většinový vlastník ropné společnosti Jukos byl jednou z nejvýraznějších postav ruského hospodářství devadesátých let. V roce 2001 založil opoziční hnutí Otevřené Rusko, jež mělo v Rusku podporovat demokracii a lidská práva. V roce 2003 byl Putinovým režimem obviněn ze zpronevěry a praní špinavých peněz a po zmanipulovaných procesech strávil deset let v ruském vězení. Po propuštění v roce 2013 se usadil s rodinou ve Švýcarsku. Amnesty International ho prohlásila za vězně svědomí, naopak ruské ministerstvo vnitra jej v květnu 2021 zařadilo na seznam tzv. „zahraničních agentů“. Následující exkluzivní rozhovor poskytl Chodorkovskij v pražském studiu stanice Radio Free Europe / Radio Liberty, s jehož laskavým svolením ho přetiskujeme. Mluví v něm mimo jiné o své vizi demokratizace Ruska či o tom, jak válka Hamásu proti Izraeli pomáhá Putinovi. Rozhovor je mírně zkrácen a upraven. (Ivana Ryčlová)

Igor Sevrjugin: V redakci jsme dlouho diskutovali o tom, jak vás představit: jako politika, podnikatele, oligarchu, mediálního magnáta, nebo spíš jako veřejně činnou osobu?

Michail Chodorkovskij: Stále si ponechávám titul veřejně činná osoba, protože nazývat oligarchou člověka, který nemá v Rusku žádnou politickou moc a žádné ekonomické zájmy, je asi přehnané.

Jste tedy opoziční politik?

Mluvit o politice je v mém případě taky trochu přehnané, protože politik je člověk, který usiluje o moc. Já osobně takový cíl nemám, ale mám bezpochyby ambici změnit situaci v Rusku. Možná je to dokonce trochu větší ambice než získat moc, ale tak to prostě je.

A jak ji lze změnit bez moci?

Stačí, když lidé uvěří, že mohou žít jinak. A pak donutí moc, aby konala tak, jak oni potřebují. Situaci změníte tím, že na lidi budete působit.

Vysvětlím to. Jsem jednoduše člověk, který za celý svůj život nikdy neaspiroval na to, aby byl zvolen. Takovou zkušenost jsem v životě neměl. Je to oblast, v níž nejsem kompetentní, nezajímá mě to. Proč bych měl soutěžit s lidmi, kteří jsou kvalifikovanější než já?

Co se týče přímo řízení země: pokud se na probíhající události podíváme logicky – nikoliv očima našich snů, ale realisticky, jako v životě –, je mimo veškerou pochybnost, že situace, kdy demokratické síly budou moci začít řídit zemi, nenastane dříve než za pět let. I kdyby nás Putin zítra nebo pozítří definitivně opustil, je jasné, že nějakou dobu potrvá, než se země stabilizuje.

To, co nastane po Putinovi, bude velmi smutné. Člověk, který se s tím bude muset vypořádat, například jako premiér nebo jako ministr nějakého resortu – dejme tomu mé oblíbené energetiky –, bude muset zvládnout tolik výzev, že je lepší se toho ujmout ve čtyřiceti, a ne ve věku, v jakém jsem já, v šedesáti, nebo když je člověk ještě starší. Určitě je lepší stát v čele země, která se pohybuje vpřed po vyjetých kolejkách. Takovou zemi můžete řídit i v osmdesáti.

Máte na mysli USA, kde funguje zaběhnutý systém institucí?

Ano, například. Ale tam, kde je krize, kde se začíná, když ne od nuly, tak tím, že se všechno musí radikálně přepracovat, je to samozřejmě především úkol pro mladé. Ti na tom mají větší zájem, protože to dělají pro sebe. Dělají to tak, jak chtějí žít svůj život. A já jsem v téhle situaci ten, kdo pokaždé musí říkat: „Kluci, jak chcete žít? Ne já – vy tam budete žít.“

Vy nespojujete svoji budoucnost s Ruskem?

Když říkám „tam“, nemám na mysli Rusko, ale čas. Budu-li mít štěstí, mohu tady být dalších dvacet let, zatímco jiní lidé tady mohou být při šťastné shodě okolností padesát let. Protože když je člověku třicet, umí si představit, že tady bude dalších padesát šedesát let.

Ale když vezmeme v úvahu období, o kterém mluvíte, a čas, kdy je třeba obsadit nejvyšší post, aby se tenhle Augiášův chlév mohl vyčistit, chápu to správně, že Alexej Navalnyj není vhodným kandidátem?

Je to úsměvné. Alexej Navalnyj, který byl dlouhou dobu mladým politikem, už dnes tak mladý není a za dalších deset let bude plus minus ve věku, jako jsem dnes já. A také bude muset říct: „Kluci, asi bude lepší, když se sami rozhodnete, jak chcete dál žít.“

Máte nyní v hledáčku nějaké takové mladé politiky?

Čtyřicátníků je tu dost. Je tu Navalnyj, je tu Gudkov, Kara-Murza, Jašin, je tu Andrej Pivovarov. Dalo by se říct, že demokraticky orientovaných čtyřicetiletých politiků je dnes dostatek.

Ted' nás v komentářích uklovou za ageismus. Pojd'me raději k jinému tématu.

Moc si vážím těch, kteří říkají: „Neobviňujeme lidi z toho, co nemohou změnit.“ To všechno je samozřejmě moc fajn, ale v trolejbusích jsou pořád nápisy, aby lidé uvolnili místo starším. Nepřekvapuje vás to, vidíte? Nelze popírat realitu tím, že budeme tvrdit, že bez ohledu na věk, pohlaví nebo zdravotní stav můžeme dělat všechno úplně stejně. V některých věcech jsme samozřejmě stejní, ale v něčem musíme brát v úvahu skutečnosti, které jsou na nás nezávislé.

Rád bych s vámi prošel některá témata, která jsou dnes na pořadu dne: například válku Izraele s Hamásem. Jak hodnotíte reakci Moskvy? Na čí straně je podle vás Putin, na čí straně je dnešní Rusko?

Nejsou na žádné straně, jsou pro chaos. Putin dnes potřebuje chaos, aby z těch zkalených temných vod dostal pokud možno to, co chce. A to,

co chce, je neprohrát na Ukrajině. A samozřejmě to, co dělá Hamás v Izraeli, Putinovi pomáhá. Buďme objektivní: Ukrajina je absolutně – nejen poněkud, ale absolutně – mimo titulní strany světových médií. A doufám, že všichni chápeme, že pomoc Ukrajině nezávisí na přízni respektovaných politiků, dokonce ani takových, jako je Biden, ale na postoji voličů, na postoji lidí, kteří, když vidí na obrazovkách děsivé události, když o nich ví, tak jsou připraveni dát peníze, aby jim zabránili. Pokud jsou jim ukázovány jiné události, pokud je jejich pozornost odváděna jinam, jejich ochota pomáhat Ukrajině samozřejmě klesá. To, co dělá Putin, je, že podporuje chaos všude, kde může, aby odvedl pozornost. Aby se podpora, zdroje i pozornost politiků přesunuly jinam a on mohl dokončit špinavou práci.

Dva takové ozbrojené konflikty najednou – myslíte si, že nám hrozí třetí světová válka?

Globální válka nám samozřejmě hrozí, protože mezinárodní násilí se stává normou. To znamená, že před těmi Putinovými výstřelky, které začaly událostmi v Gruzii, se zdálo, že lidský život je na evropském kontinentu drahý. Desetitisíce lidí, kteří zemřeli ve Srebrenici, byly šokem pro celý evropský kontinent. A teď si postupně uvědomujeme, že denně umírají tisíce lidí, uvědomujeme si, že na každé straně už bylo zabito, zmrzačeno a tak dále několik set tisíc lidí, ne-li milion. A světová veřejnost si na to tak nějak zvykla. Je to nebezpečná situace. Pokud si přestaneme vážít lidského života, pak samozřejmě hodiny jaderné apokalypsy, nebo chcete-li celosvětové apokalypsy, odbíjejí dvanáct.

Řekl jste, že válka mezi Ruskem a Ukrajinou bude pravděpodobně znamenat konec samotného Ruska. Přesněji řečeno, že pravděpodobně skončí porážkou Ruska.

Nikoli Ruska, pozor. Putinova Ruska, Putinova režimu.

Teď, kdy je pravděpodobné, že na Blízkém východě vypukne ještě větší válka, než jakou vidíme dnes – což se vzhledem k tomu, že dochází k jakési konsolidaci arabského světa, zřejmě stane – jak moc jste si jistý, že Rusko válku s Ukrajinou skutečně prohraje?

Měli bychom striktně rozlišovat, zda vítězstvím Ukrajina dosáhne svých cílů, tedy zda dosáhne hranic roku 1991, či nikoliv. To nedokážu říct. Záleží na spoustě okolností, které souvisejí s dodávkami zbraní, s ochotou ukrajinské společnosti nést ztráty atd. Samozřejmě existuje ještě druhá možnost – Putinovo vítězství, ale ta se mi jeví jako nepravděpodobná. Vždycky doporučuji provést takový virtuální experiment, který sice nemá nic společného s realitou, nicméně je dobré ho provést.

Představme si, že by Putinovi vyšly jeho plány, že by se zmocnil Ukrajiny, dosadil do Kyjeva svého místokrále a zmocnil se Ukrajiny až k Dněpru nebo ještě dál. Co by tím ve finále získal? Získal by zemi, kde ho v lepším případě nenávidí dvě třetiny obyvatel, v horším případě sto procent. A dostal by zemi, která je zničená, kterou by musel buď obnovovat, nebo by musel přijmout běžence na svém území. Byl by v situaci, kdy nikdo nezruší sankce proti Rusku. Byl by v situaci, která by nevyhnutelně znamenala pro Rusy zhoršení životní úrovně, stagnující

ekonomiku už by nešlo zdůvodnit válkou, protože: my jsme přeci vyhráli, my jsme to všechno dobyli... Co by v této situaci dělal? Jak by ji řešil?

Měl by dvě možnosti. Buď se spolehnout na bajonety a jednoduše říct: Rusové, jste mi ukradení, já se spoléhám na bajonety. To by mu moc nepomohlo, protože ty bajonety, o které by se opíral, by ve skutečnosti prahly po dalších rádech, medailích, vyšších pozicích. To znamená, chtěly by, aby válka pokračovala. Nebo by se snažil spoléhat na lidi, ale to by jim musel dát větší sociální dávky, a on jim větší dávky dát nemůže. Co jiného by mu tedy zbývalo než odejít a v ústraní se tiše oběsit? Mohl by ještě začít novou válku. Ale s kým? S NATO? Dobře víme, že by to byla stoprocentní prohra. Proto říkám, že Putin tuto válku strategicky vyhrát nemůže.

Rád bych navázal na vaši poznámku o tom, že Putinovou oporou jsou bajonety. V rozhovoru pro opoziční noviny *Novaja Gazeta* jste řekl, že Putin rozpoutal válku, aby si udržel vlastní moc. Existovalo něco, co jeho moc ohrožovalo?

Ano, samozřejmě. Putin začíná válku pokaždé, když má problém se svou „základnou“. Teď jsem opatrný, abych tomu říkal „voličská základna“, protože aby něco mohlo být „voličskou základnou“, je třeba, aby lidé volili. Ale s voliči začínají být problémy, protože při všech těch pseudovolebních procedurách je velmi důležité, aby obyvatelstvo věřilo, že je to výsledek jeho hlasování. Nezáleží na tom, jak to ve skutečnosti bylo, důležité je, aby lidé věřili, že všichni společně podporujeme například Putina. Ale v určitém okamžiku tomu lidé věřit přestanou, to znamená, že získají pocit, že to, že všichni podporují Putina,

není pravda. Možná že to nejsem jenom já, kdo ho nepodporuje, možná že ho nepodporuje ani můj soused. Za této situace už je jen malý krůček k tomu, co se stalo v Rumunsku. A pokaždé, když Putin cítí, že tato situace hrozí, začne válku, jíž konsoliduje společnost kolem sebe. Zatím se mu to daří.

Do jaké míry se podle vás ze všeho, co nyní vidíme, projevuje ve společnosti, a to jak ruské, tak západní, jakási únava z války? Už jste zmínil, že představitelé západních zemí spoléhají na názory občanů. Válka už trvá poměrně dlouho. Jak dlouho si myslíte, že ještě potrvá? Kdy se podle vás dostaví únava a vyčerpání?

Kdy se dostaví pocit únavy? Bohužel se ukázalo, že předpovídání budoucnosti nám moc nejde. My, starší generace, si pamatujeme, jak to ve společnosti vřelo, když se ukázalo, že v Afghánistánu nebylo třináct tisíc mrtvých, jak se oficiálně tvrdilo, ale padesát. A teď je samozřejmě víc než sto tisíc mrtvých – nevím, o kolik víc – mám na mysli jen mrtvé v Rusku. Je jisté, že je více než sto tisíc mrtvých, ale nikoho to zatím neznepokojuje.

Sto tisíc mrtvých - to jsou ztráty, které uvádí ukrajinské ministerstvo obrany. Zatímco nezávislá média uvádějí, že mrtvých je plus minus kolem třiceti tisíc. Chtěl bych jen, aby bylo jasné, že názory se různí.

Moc tomu nevěřím, protože když se říká třicet tisíc, tak je to třicet tisíc z vnitřního Ruska. Ale hodně mrtvých pochází z území, která byla nezákonně anektována. Obětí je mnohem víc. Ale

víme, že jejich rodiny nyní skončily v Rusku. Počet uprchlíků z Ukrajiny, kteří se ocitli v Rusku, zřejmě hlavně z těchto území, je poměrně velký, jde o miliony lidí. To znamená, že se již promísili s ruskou společností, ale i tyto lidi musíme počítat. Přesto se o nich nemluví. Proč? Podle mého názoru je důvodem to, že Putin za ně platí peníze. To, že za ně platí peníze, se ukázalo jako velmi účinný způsob komunikace se společností.

Myslíte to, že platí příbuzným mrtvých?

Příbuzní mrtvých dostávají peníze. Ti, kteří jdou bojovat, dostávají peníze. Pro lidi, pro chudé lidi, pro tuto sociální vrstvu jsou to, k mé hluboké lítosti, přijatelné podmínky. Proto je v Putinově armádě tolik vojáků z venkova. Jak dlouho je tato situace udržitelná? Na základě obecné historické zkušenosti víme, že zhruba po dvou letech od začátku války nastupuje u obyvatelstva únava. Myslím, že nám zbývá doslova jen několik měsíců, než lidé v Rusku začnou tuto únavu pociťovat.

Je otázkou, zda k tomu dojde dříve v Rusku, nebo na Západě. Pro Putina jsou nové zdroje napětí důležité hlavně proto, že zvyšují tuto nakumulovanou únavu, a tím vzdalují lidi v západní společnosti od konkrétních konfliktů. Putinovi jde samozřejmě o konflikt na Ukrajině. Není to jednoduché. Nikdo nedokáže říci, co se stane rychleji. Bude to do značné míry záležet na situaci na frontě, na sankčním režimu, na objemu dodávek zbraní, zkrátka bude to záležet na spoustě věcí.

Když už jsme se dotkli tématu války na Ukrajině, nesmíme zapomenout, že začala už

v roce 2014 anexí Krymu a rozpoutáním konfliktu na Donbasu. Rád bych se s vámi vrátil do onoho roku 2014: přijel jste na kyjevský Majdan a také jste tam vystoupil. V nedávném rozhovoru se Shikhmanovou [Irina Shikhmanová je populární ruská novinářka, televizní moderátorka a bloggerka, pozn. IR] říkáte, že pro vás bylo důležité, abyste tam byl, abyste dal najevo, že se distancujete od těch Rusů, kteří anexi Krymu podporují, zejména pak, abyste se distancoval od ruské vlády. I když říkáte, že jste s ruskou vládou neměl nikdy nic společného, půl roku po Majdanu se vás na Twitteru jeden uživatel zeptal: „Vrátíte Krym, pokud se stanete prezidentem?“ Odpověděl jste: „Ne. To je běh na dlouhou trať. Vyřešení problému Krymu bude trvat desítky let. Cesta vede přes stírání hranic v Evropě, přes municipalizaci. Toho se nedožiju.“ Změnil se váš postoj ke Krymu?

Nezměnil jsem svůj postoj v tom smyslu, že pro nějakou dočasnou či chcete-li přechodnou vládu, která nemá žádnou legitimitu, je tak závažná otázka, jako je problém Krymu, prakticky neřešitelná. Druhá věc je, a to je nutno zdůraznit, že zahájením války se situace změnila. Jestliže před zahájením Putinovy rozsáhlé invaze se problém s Krymem dal řešit velmi mírně mnoho let, protože tam existovaly vstřícné kroky na obou stranách, tak teď, po zahájení masivní invaze, samozřejmě žádné mírné řešení nepřichází v úvahu. V důsledku samozřejmě Putin nejtvrdším způsobem podrazil všechny ty, kteří jsou teď na Krymu. Dnes už není pochyb, že jediné možné řešení konfliktu je návrat Ukrajiny do hranic z roku 1991.

Michail Chodorkovskij na kyjevském Majdanu, 14. března 2014.
Foto: Wikimedia Commons

A vzpomínáte si, proč tehdy, v roce 2014, vaše odpověď zněla: „Ne“? Ptali se vás: „Kdybyste se stal prezidentem.“ Já bych otázku přeformuloval: Kdybyste dnes byl prezidentem, jak byste odpověděl?

Když se na tu diskusi na Twitteru podíváme podrobněji, bavili jsme se o přechodném období. Protože já jsem nikdy s nikým nemluvil o své účasti v politice, až skončí přechodné období, to znamená po spravedlivých volbách v Rusku. Nikdy jsem o tom s nikým nedebatoval, protože to nepovažuji za svůj úkol. Na začátku našeho rozhovoru jsem už řekl, že toto téma se mě netýká. Nikdy v životě jsem se politiky neúčastnil a ani po tom netoužím. Ale tenkrát, před deseti lety, jsem si myslel – omlouvám se, ale byl jsem o deset let mladší –, že v přechodném období bych v této sféře pracovat dokázal. Bavili jsme se o přechodném období, o tom, zda je možné během něho vyřešit problém s Krymem. A já jsem

tehdy odpověděl, že ne, že to možné není, protože tam není legitimita. Protože pokud se tento problém bude řešit během tohoto přechodného období, nevyřeší se, ale jenom se odsune.

A proč vrácení Krymu Ukrajině problém nevyřeší?

Bylo tenkrát, v období, které předcházelo válce, možné navrácení Krymu Ukrajině? Nebylo. Pokud by někdo tuto otázku otevřel, okamžitě by přestal být autoritou a byl by nahrazen. Tedy za dané situace to nešlo. Bylo nutné smířit se s tím, že se momentálně nedá nic dělat, a spoléhat na to, že se časem najde nějaké šetrné řešení, aniž bude nutné sekát milionům lidí hlavy.

Když začala invaze, situace se změnila. Přechodná vláda nemůže existovat v době války. Společnost unavená válkou bude muset situaci přijmout. Bohužel po tomto konfliktu nebude už nikdo brát ohled na obyvatelstvo. Pokud budeme hovořit o tom, že Ukrajina dostane zpět Krym, chápu, že statisíce lidí se rozhodnou pro odchod, protože vnitřní animozita jim nic jiného nedovolí, je příliš silná. A myslíte si, že je to dobře? Ne, samozřejmě že ne. Je to špatně. Ale po tak masivní invazi jiná možnost neexistuje. V roce 2014 se situace jevila jinak.

Jestli tomu tedy správně rozumím, scénář, že přijde superdemokratická vláda a řekne: „Tak dost, vracíme Krym“, neexistuje. Jak byste vyřešil situaci s Krymem vy? Podepsal byste, že hranice Ukrajiny se vrátí tam, kde byly v roce 1991?

To je, jako byste se mě ptal, co bych dělal, kdybych byl mimozemšťan.

Snažím se to co nejvíc zjednodušit, protože vy velice dobře víte, co Ukrajina a ukrajinské obyvatelstvo očekává.

Vím, co chtějí Ukrajina a ukrajinské obyvatelstvo. Bylo by skvělé, kdyby Ukrajina během své osvobozené války získala zpět své území, a tím to celé skončilo. To by byla pro všechny nejlepší varianta. Putinův režim by padl, protože nesplnil to hlavní, co si předsevzal. Vláda, která by ho nahradila, by se s tím problémem pak musela nějak poprat.

Ale to je také hodně zjednodušené, to je extrémně krvavá cesta.

Pokud za extrémně krvavou cestu považujete to, že Ukrajina osvobodí své vlastní území. Nejsem vojenský expert, abych mohl soudit, do jaké míry je tato cesta krvavá.

Je to krvavá cesta pro obě strany.

To ano. Od začátku války je každý den krvavý. Je to tak, to je Putinův dárek nám všem. S tím nic nenaděláte.

Poskytujete nyní pomoc Ukrajině, ukrajinským uprchlíkům, jste v kontaktu s ukrajinskou vládou?

Ve skutečnosti mé možnosti nejsou tak velké jako možnosti všech těch, kteří dnes podporují Ukrajinu. Nicméně protiválečný výbor, jehož jsem součástí, má projekt, který se jmenuje Úsvit. Tento projekt existuje od samého počátku války. Poskytuje humanitární pomoc Ukrajině. Na stěnách mi visí děkované dopisy, které

dostávám z různých ukrajinských měst a vesnic a mám pokaždé radost, když k nim přibude další.

Věříte v kolektivní vinu?

V kolektivní vinu věřím v tom smyslu, že bychom měli na situaci nahlížet jako na problém nás všech.

Myslíte si, že je to vina všech Rusů? I těch, kteří třeba už nežijí?

Ano, dokonce i těch, kteří s tímto režimem bojují. A já s tímto režimem bojuji déle než Ukrajina. Za prvé cítíme kolektivní vinu za to, že jsme to, co jsme mohli udělat, nedotáhli do konce. A za druhé, i kdybychom na svoji vinu chtěli zapomenout, nepodaří se nám to, protože tyto události jsou natolik krvavé, že se jich nikdy nezbavíme. Copak Rusko nebude muset zaplatit za obnovu Ukrajiny? Bude. Copak to tím pádem jako občan Ruska nebudu muset částečně zaplatit ze svých zdrojů? Budu. Znamená to, že to také pocítím? Ano. Z tisícovky lidí, se kterými jsem v kontaktu, ví deset, že stojím proti Putinovi, a dalších sto možná tuší, že s touto válkou nemám nic společného. Ale zbývajících devět set, nebo kolik jich je, si říká: je to Rus a na toho si musíme dát pozor, protože z jeho země vzešla celá ta hrůza. A co s tím můžu dělat? Každému z těch devíti set mám vysvětlovat, jak se věci mají? S pomocí občanské společnosti, včetně té západní, se s touto situací nějak vypořádáme, stejně jako se s ní vypořádalo Německo. Ale bude to trvat léta, desítky let.

Do jaké míry nese vinu za situaci Putinovo okolí, oligarchové, byznysmeni, ozbrojené složky, orgány výkonné moci a tak dále?

Podívejte se, ta vina je samozřejmě různá. Hlavní vinu nese Putin a lidé, kteří tuto válku přímo rozpoutali, kteří nyní páchají válečné zločiny. Jsou lidé, kteří se svou činností podílejí na válečných operacích, aby buď nezhoršili svou situaci, nebo třeba i vydělali peníze, například na státních zakázkách. Dalo by se říci, že nechtějí, nechtěli tuto válku. Ale když už ta válka začala, tak proč na ní nevydělat? Proč by na téhle válce nemohla vydělat třeba Alfa pojišťovna? Proč by si na válce nemohl trochu přivydělat dejme tomu Mordašov se svými ocelárnami? [Alexej Mordašov je ruský miliardář, většinový vlastník ocelářského gigantu Severstal, pozn. IR.] A tak dále. To je rozhodně menší vina než u těch lidí, kteří se dopustili válečných zločinů. Ale říkat, že žádnou vinu nenesou, to by bylo asi trochu zvláštní. Samozřejmě že nesou.

Jako převážně liberálně smýšlející člověk samozřejmě uznávám osobní odpovědnost. To znamená, že každý je zodpovědný za to, co udělal. Zároveň si uvědomuju, že bez ohledu na tuto osobní odpovědnost existuje také určitá míra obecné odpovědnosti. Tak jako existuje řekněme průměrný příjem, o jehož zvýšení se teď snaží ruští zákonodárci, existuje „průměrná“ odpovědnost. Možná to není správné, ale nedá se jí vyhnout, nedá se před ní schovat, nedá se před ní utéct.

V jednom interview jste řekl, že jste připraven osobně pomáhat každému oligarchovi, který se distancuje od Putina, od Putinova režimu. Zajímalo by mě, co znamená

„distancovat se“ a zda vás už někdo o tuto pomoc požádal.

Domnívám se, že sankční režim by měl plnit konkrétní úkol. Protože sankce stojí peníze. Stojí peníze nejen ty, proti kterým jsou namířeny, ale stojí peníze i západní společnost. Obě strany za ně platí. Pro nás je nesmírně důležité, aby došlo k rozdělení elit. Když reprezentanti elit řeknou, že se od režimu distancují, znamená to, že sankční režim splnil svůj úkol.

Jak by to mohlo v praxi vypadat? Domníváme se, že do značné míry platí, že i gauner může být vnímán jako normální člověk. Nezáleží na tom, jestli někdy někde udělal něco špatného, ale můžeme s ním dál mluvit jako s normálním člověkem, normálním gaunerem, a ne jako s válečným zločincem, který se podílel na hrůze a nočních múrách. To je to, co jsme napsali v Berlínské deklaraci: zločinný režim, zločinná válka, návrat Ukrajiny k hranicím z roku 1991. Když to řekneš nahlas, můžeme s tebou mluvit jako s normálním člověkem. Pokud to nahlas říct nedokážeš – jsi na druhé straně barikády. A pokud dostaneš ránu, můžeš si za to sám. Ty nejsi bezvýznamný. Jsi člověk, na kterém hodně záleží. Rozhodni se. Nemůžeš se jen tak schovat do křoví.

Dá se říci, že miliardář Michail Fridman se snažil distancovat, ale nepovedlo se mu to? [Fridman je zakladatelem největší ruské soukromé banky Alfa Bank, pod kontrolou má mimo jiné soukromou investiční firmu Letter One, má ukrajinské kořeny, pozn. IR.]

Jsem si jist, že Michail se rozhodl bohužel jinak, než se podle mého názoru rozhodnout měl.

Cítíte vůči Putinovi něco jako osobní zášť?

Od 22. února 2022 nerozlišuji, zda je osobní nebo ne, ale je to osobní zášť. Je to skutečná osobní zášť. Když jsem viděl, jak bombardují Kyjev, Charkov, Žitomir, Oděsu, města, na kterých mi záleží, tak jsem byl nepřítel. Lidé, kteří mě znají, nechápali, co se se mnou děje. A se mnou se dělo to, že země, kterou považuji za svou, se rozdělila na ty, které stále považuji za své, a na ty, kteří se stali mými nepřáteli.

Když vidíte armádu, kterou jste celý život považoval za naši armádu, které jste obětoval mnoho let svého života, a já se pohyboval ve zbrojním průmyslu, a najednou si v určitém okamžiku uvědomíte, že ji nemůžete nazývat „naší armádou“. Prostě nemůžete. Možná že kdyby mi bylo dvacet let, nebylo by to tak těžké. Ale teď je to opravdu těžké. Proto jsem byl tak nepřítel. Když jsem z toho nenormálního stavu procitnul, uvědomil jsem si, že ano, je to pro mě osobní. Je to tak. Jde o osobní a silný konflikt. Já a tento režim jsme nepřátelé. Já a ti, kteří tento režim podporují, stojíme v této válce proti sobě.

A Putin je váš nepřítel?

A Putin je samozřejmě můj nepřítel.

Co byste s Putinem udělal, kdybyste se dostal k moci?

A je to tu zase... Víte, proč tuhle otázku nemám rád? Protože je manipulativní, skrytě něco podouvá. Pokud byste se dostal k moci, co byste udělal? To úplně nesnáším. Američané velmi často formulují otázky stejným způsobem, což

nesprávně programuje jejich psychologii. Hledají takového hodného Putina. Někoho, kdo přijde a tyhle potrestá, támhle ty potrestá. Lidi, takhle to zase dopadne úplně stejně. Nezažil jsem to ve svém životě dvakrát nebo třikrát, ale několikrát. A pokaždé to v Rusku dopadlo stejně. Bez ohledu na to, jaký je můj názor na Putina, bez ohledu na to, co si myslím o Sečínovi [šéf ruské státní společnosti Rosněfť, pozn. IR], bez ohledu na to, co si myslím o všech těch pohlavárech, Kovalčukovi [miliardář, Putinův osobní bankéř, pozn. IR] a tak dále, je nutné, aby vznikla široká veřejná koalice. Doufám, že vznikne a že se z ní stane jakási lidová fronta, která bude určovat, jak se k tomu politicky postavit.

O právním řešení této záležitosti musejí rozhodnout nezávislé soudy. Proboha, já můžu v novinách, v časopise, v televizi klidně říct, že bych Putina roztrhal na kusy, ale nemělo by to určovat, co se skutečně stane. A neměl by existovat žádný nástroj, který by mně nebo komukoli jinému umožnil, aby o tom rozhodoval. Protože jakmile takový nástroj existuje – i kdyby si to spravedlnost sebevíc žádala –, jakmile existuje nástroj, který umožňuje, aby kdokoli rozhodoval: tohle jsou ti špatní, s těmi chci udělat to a to, znamená to, že se po stejné cestě vracíme zase zpátky.

Dlouhou dobu jste byl na dávání interview veřejně skoupý. Myslím, že i teď hodně zvažujete, komu dáte rozhovor a komu ho nedáte. V poslední době, minimálně od začátku ruské invaze, je těch rozhovorů víc, než bylo předtím. Vaše média se jmenují po vás [Chodorkovského kanál, pozn. IR], vedete také svou veřejnou kampaň na sociálních sítích, na internetu, můžeme vás vidět na YouTube, máte vlastní

mediální byznys. Proč to děláte? Co tím sledujete? Připravujete se na něco?

Tuto otázku jste mi položil na začátku našeho rozhovoru a já jsem na ni odpověděl. Odpovím tedy znovu stejně jako předtím. Nehledám místo u moci, ale snažím se řešit mnohem ambicióznější úkol – změnit situaci v Rusku. Mám jasnou vizi: federalizované Rusko, Rusko jako parlamentní republika. Přechod k této vizi je uskutečnitelný pouze za předpokladu, že vznikne koalice demokratických sil, prostřednictvím takzvané lidové fronty, není podstatné, jak se ve skutečnosti bude jmenovat. To je koncepce, kterou hájím. Existují i jiné koncepce: koncepce revoluční strany.

To nejspíš přenecháte Navalnému.

Další varianty ano. Já bráním tuto koncepci. Vložil jsem ji ve své knize *Jak zabít draka*. Pokud tato koncepce zvítězí, budu považovat svůj úkol za splněný. A kdo ji bude realizovat, které konkrétní postavy, to pro mě není zas až tak důležité. Víím, že je dost lidí, kteří ji budou schopni velice dobře realizovat, protože jsou to politici, jsou rádi politiky. Třeba takový Dmitrij Gudkov [bývalý poslanec, nyní opoziční politik, pozn. IR] má politiku rád, cítí se v ní jako ryba ve vodě. Budu velmi potěšen, když se to bude líbit lidem, jako je on, jako je Vladimir Kara-Murza nebo už zmiňovaný Alexej Navalnyj. Nebudu říkat, že si myslím, že dělá něco špatně. Dělá všechno správně, až na jednu drobnost. Nepotřebujete revoluční stranu, potřebujete být podstatnou součástí demokratické koalice. A dojde-li k tomu, že jste zvolen předsedou, musíte být předsedou rotujícím. Z tohoto úhlu pohledu ho absolutně podporuji. Je skvělý a jako politik má právo usilovat o moc. Ale je

potřeba, aby se člověk dokázal před trůnem zastavit. To je klíčová věc.

Pokud jste připraven zastavit se před trůnem a říct: Ne, do toho nejdu! Na tuhle židli, prosím pěkně, na tu já zvysoka kašlu. Zůstaňme spolu u jednoho kulatého stolu – pak jsem váš věrný příznivec. Ale v okamžiku, kdy řeknete: Kouká se někdo? Ne, nikdo se nekouká. Tak rychle! Hop! A jsem tam! – pak udělám všechno pro to, abych tomu zabránil. ■

/ K překladu byl použit rozhovor „Ja by porval Putina na kusočki, no jest sud.“ Chodorkovskij – o svojom mestě vo vlasti, vojnách v Ukrajině i Izraile i o buduščem Navalnogo. *Radio Svoboda* [online], 16. 10. 2023. Dostupné z: <https://www.currenttime.tv/a/porval-putina-na-kusochki-mihail-hodorkovskiy-vlast-ukraine->

-izrail-navalny/32637549.html. Pro časopis *Kontexty* vybrala a přeložila Ivana Ryčlová. Redakčně kráceno. /

Michail Chodorkovskij (1963), podnikatel, manažer, zakladatel ruské opoziční politické strany Otevřené Rusko. Kritizoval korupci, byl obviněn ze zpronevěry a praní špinavých peněz, deset let strávil ve vězení (2003–2013). Žije ve Švýcarsku.

Igor Sevrjugin (1989), vystudoval filmovou a televizní tvorbu, pracoval jako moderátor, redaktor a parlamentní pozorovatel soukromé ruské televize *Dožd'*. V současné době pracuje v RFE/RL, žije v Praze.

INZERCE

Revolver Revue
časopis kulturní sebeobraný
since 1985

literatura • výtvarné umění
design • společnost
kritika • rozhovory
portréty • eseje

aktuální pro dnešek
i budoucnost

K dostání v dobrých knihkupectvích
a nejvýhodněji v e-shopu RR.

Informace o zvýhodněném předplatném
včetně bonusů na www.revolverrevue.cz.

Hálkova 1406/2
Praha 2, 222 245 801
sekretariat@revolverrevue.cz
www.bubinekrevolveru.cz

„Při třicátém výročí CDK snad už můžu i trochu vzpomínat“

Rozhovor s Františkem Mikšem o fenoménu brněnského CDK a jeho předlistopadových kořenech

Jan Hroudný

V letošním roce si připomínáme třicáté výročí založení brněnského Centra pro studium demokracie a kultury (CDK), jedné z nejdéle fungujících vzdělávacích a výzkumných neziskových organizací v České republice. Ke konci roku se CDK rozhodlo ukončit svou činnost a bude nadále fungovat pouze jako nakladatelství. O jeho historii rozmlouvám s jedním z jeho zakladatelů a současně dlouholetým šéfredaktorem *Kontextů* Františkem Mikšem. S Petrem Fialou právě vydávají knihu *Portréty & vzpomínky*, jež je především poctou zajímavým osobnostem, které byly s CDK, jeho knihami, projekty či časopisy nějak spojeny.

Františku, jaké to je, dělat rozhovor pro časopis, kterého jsi šéfredaktorem?

No popravdě trochu divné a dělám to s ostychem, je to vlastně poprvé, a to jsem šéfredaktorem déle než čtvrt století. Ale při třicátém výročí CDK si snad už můžu i trochu zavzpomínat. Navíc se před posledními parlamentními volbami objevily o CDK nějaké pomluvy a dokonce i drzé dezinformace, takže беру jako svou povinnost uvést věci na pravou míru. A jak jsi sám před tímto rozhovorem podotkl, ani ty a další naši mladší spolupracovníci o historii CDK mnoho nevíte, znáte jen ty knížky, časopis a některé pozdější přednášky. Vždycky jsme totiž mnohem víc pracovali, než si dělali nějakou reklamu.

CDK nedávno ohlásilo, že končí svou činnost jako výzkumný a vzdělávací institut a nadále bude fungovat pouze jako nakladatelství. Proč?

Vlastně jde jen o oficiální přiznání faktického stavu věci. CDK už nějaký čas nepořádá žádné veřejné akce a nemá rozpracované ani nějaké dlouhodobější projekty – výzkumné ani vzdělávací. Poslední větší projekt, který jsme dělali, bylo vypracování výukových programů do občanské výuky a ZSV pro pedagogy a žáky SŠ, což skončilo někdy v půlce roku 2021. Byl to náročný tříletý projekt, na němž se podílelo několik univerzitních pracovišť napříč republikou, v jehož rámci vzniklo dvanáct vzdělávacích programů, které vedou žáky k aktivnímu zapojení do veřejného života a učitelům poskytují odborné znalosti i metodické nástroje, jak u nich demokratické kompetence rozvíjet. Bylo s tím hodně práce, vytváření programů a jejich následné ověřování v praxi na školách, a pochopitelně

spousta byrokracie. A na další projekty už jsme neměli sílu ani čas – již dlouho se všichni věnujeme jiným věcem, které nám neumožňují se na CDK plně soustředit. Ani naši mladší kolegové už neměli kapacitu se do ničeho většího pouštět, téměř všichni jsou vytíženi jinde. Tak jsme si museli přiznat, že je čas skončit. Popravdě, trochu k tomu to výročí pomohlo.

Není vám to líto, tedy hlavně vám zakladatelům?

Ani ne, nebo možná trochu ano, záleží na tom, jak to bereš. Hodně jsme o tom spolu mluvili. Ta instituce byla velmi úspěšná, mohu snad neskromně říct, že jedna z nejúspěšnějších svého druhu u nás. Ale splnila svůj účel a je třeba jít dál. Zdeněk Granát, jeden z nás čtyř původních zakladatelů – on je takový staroříšský florianovský nakladatelský typ, hodně vytrvalý –, si chce nechat vydávání knih, takže ta značka nějak přetrvá v názvu nakladatelství, ale jinak vše končí. Já převádím revue *Kontexty* do nakladatelství Books & Pipes, kde budeme ve vydávání pokračovat. Chceme posílit propagaci a distribuci, protože v „Booksu“ je k tomu lepší zázemí a my cítíme, že časopis má mnohem větší čtenářský potenciál. Redakce se však nemění, dlouholetí editoři Standa Balík, Petr Fiala a Jiří Hanuš budou pokračovat. *Kontexty* chceme udržet v původní sestavě, hodně nás ten časopis baví a spojuje, na jeho stranách spolu stále nějak komunikujeme, nutí nás přemýšlet a psát, i když je tak málo času. A motivuje nejen nás, ale i další autory, aby psali delší a složitější texty, které dnes už skoro nikdo netiskne. Navíc díky časopisu poznáváme spoustu zajímavých lidí, tak jako tomu bylo i v minulosti, zvláště když jsme začínali. Ostatně

o tom je kniha *Portréty & vzpomínky*, kterou právě s Petrem Fialou vydáváme. Jsou to takové „pocty“ skvělým lidem kolem *Kontextů* a CDK, které máme či jsme měli rádi a kterým za mnoho vděčíme. Hodně z nich již bohužel nežije.

Nakladatelská činnost je s CDK neodmyslitelně spojená. Vydali jste desítky různých publikací, mezi nimi i takové, jako jsou třeba Burkeovy *Úvahy o revoluci ve Francii*...

To nebyly desítky, ale stovky knih! Zdeněk Granát, který nakladatelstvím žije, vydané knihy od počátku pečlivě čísluje a u poslední knižní novinky teď vidím číslo 680. Tedy jen těch knih! Kdybych připočetl nejrůznější časopisy, co jsme za ty roky vyprodukovali (jsou tlusté, každý z nich je rozsahem vlastně malou knihou), tak myslím, že bychom se blížili někam k tisícovce. Za třicet let a jen v pár lidech to myslím není špatný výkon. Běžte se podívat na některou humanitní katedru, co je tam v knihovnách a z čeho se tam čerpalo a stále čerpá. A k tomu ty stovky přednášek a nejrůznějších veřejných akcí, dlouhodobých vzdělávacích projektů, seminářů – bylo toho opravdu hodně...

Přesto bylo CDK před parlamentními volbami na sítích očerňováno, že čerpalo nějaké velké dotace. A vlastně se to občas stále objevuje. Mnozí z nás před nedávnem například zaregistrovali zmatené video Andreje Babiše, ve kterém kritizoval premiérovu kampaň Restart Česka a znovu si rýpl do CDK, že prý čerpalo peníze na řadu projektů.

Ano, Andrej Babiš se takto dlouhodobě snaží Petra Fialu kompromitovat, a tím i celé CDK

a jeho dlouholetou činnost. Je to další z jeho lží, jeho styl politického boje. Ale v tomto případě snad z jeho strany o záměrnou lež ani nejde. On tomu sám nejspíš i věří. Se svou kořistnickou mentalitou a poloanalfabetismem nemůže vůbec pochopit, co jsme v CDK ta dlouhá léta budovali. V jeho světě či myšlení nemá něco takového místo. Proto si nejspíš myslí, že CDK bylo jen nějakým podvodem a penězovodem pro Petra Fialu, něco jako jeho reklamy na Čapím hnízdě či nákup korunových dluhopisů Agroferu – to je jeho skutečný svět, podle kterého vše měří. Je to takové to „podle sebe soudím tebe“, chce tak Petra Fialu stáhnout dolů na svou úroveň. Veškeré pomluvy o CDK se šířily ze značně pochybných zdrojů, některé jsou nejspíš placené Ruskem, hlavní média se to štítily přebírat. Ne tak ovšem Andrej Babiš, ten to mele pořád doko-la ještě dnes. Za nás ale mluví hlavně naše práce a taky to, že jsme bez problémů prošli mnoha důkladnými kontrolami a audity. Soudy za podvody a zdrcující audity má na krku on.

Já nevím, jestli tady mám všechny nesmysly, co se psaly, vyvracet, ale dám pár příkladů, ať je vidět, jak funguje česká dezinformační scéna. Měli jsme během té dlouhé doby například dva tříleté výzkumné projekty, spolufinancované Evropskou unií prostřednictvím Operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání (OP VVV). Vyhráli jsme na ně tendr, jeden byl zhruba na sedmáct, druhý na dvacet milionů korun. Kromě nás do něj bylo zapojeno několik univerzitních pracovišť z celé republiky, na které jsme velkou část těch peněz každý rok přeposílali, protože jsme byli administrátory projektu. Každá koruna byla v projektu předem tabulkově určená a byly tam drsné a opakované kontroly. Když pak někdo v médiích tvrdí, že všechny ty velké peníze

šly do CDK, které je „projedlo“, tak je to samozřejmě naprostý nesmysl. A *Parlamentní listy* k tomu navíc napíšíou, že „Masarykova univerzita dala CDK krásných 24 630 677 korun a Univerzita Palackého v Olomouci poskytla na projekt 3 648 706 korun a 13 606 104 korun“. Vůbec netuším, kde to vzali. To naopak my jako oficiální řešitelé projektu jsme přeposílali peníze těmto univerzitám, ne naopak! Někdo to záměrně obrátil a ještě nadsadil, nebo se prostě jen špatně díval do těch výkazů. Nebo se jen tak napíše, že Kontexty dostaly z Ministerstva kultury celkem čtyři miliony, ale už nikdo neuvěde, že to je číslo za třináct (!) let a roční dotace *Kontextům* byla kolem 300 tisíc ročně, zatímco jiné časopisy dostávali podporu mnohonásobně vyšší a některé dokonce v rádech milionů. My jsme vždy měli podporu téměř nejnižší ze všech kulturních a literárních časopisů, ale nestěžovali jsme si. A tak bych mohl pokračovat, například ty transformační projekty pro Barmu, k nimž se nejspíš ještě dostaneme. Mimochodem na to, že šlo o fake news, upozornil například web *Manipulátoři.cz* i některá další média, aniž jsme je o to požádali.

Obrátme tedy list a vraťme se k začátkům. Kdy CDK vzniklo a z jakých ideových zdrojů čerpalo?

Už jsem kdesi říkal, že CDK byl vlastně malý zázrak, neboť se v něm sešlo několik lidí, kteří se již za komunismu angažovali v rozličných nezávislých či disidentských aktivitách, a co je důležité a hodně neobvyklé, vydrželi spolu pracovat a přátelit se v podstatě tři desetiletí, i když se míra nasazení s přibývajícímími funkcemi u různých členů lišila. Pořád jsme ale byli spolu, nějak se o CDK starali. Myslím si, že ta neopakovatelná

zkušenost z komunistické éry byla velmi důležitá, ale to hlavní přišlo později, když padla cenzura a my jsme mohli začít vše dělat oficiálně.

Popsal bys víc tehdejší aktivity a případně napojení na známou brněnskou podzemní univerzitu?

Ano, podzemní univerzita byla klíčová, ale nebyla jedinou inspirací, zpětně vidím minimálně čtyři hlavní zdroje. Ale začněme tedy od ní. Šlo o unikátní cyklus tajných bytových přednášek a seminářů pořádaných v Brně v letech 1985–1989 britskou Vzdělávací nadací Jana Husa. Hlavním hybatelem byl z britské strany náš pozdější přítel Roger Scruton, na české straně pak Jiří Müller, Petr Oslzlý a Mirek Pospíšil. V rámci podzemní univerzity Brno postupně navštívily víc než tři desítky britských filosofů, politologů, spisovatelů a umělců, kteří přednesli přes šedesát přednášek na nejrůznější témata a vedli s účastníky seminářů aktivní diskusi. Petr Fiala, který je o dva roky starší než já, se podzemní univerzity účastnil od samého počátku a dnes říká, že to bylo v jistém smyslu důležitější vzdělání, než mu kdy dala nějaká škola. Já jsem zachytil až několik posledních přednášek, ale hned po listopadu 1989 jsem stál u editace jejich knižního vydání, takže jsem je měl dobře prostudované a mohu potvrdit, jak moc ovlivnily naše tehdejší uvažování. Argumentačně a stylově vybroušené texty britských profesorů působily v komunistickém Československu plném prázdných ideologických tlachů jako zjevení z jiného světa.

Důležitou předlistopadovou zkušeností pro mě osobně bylo vydávání samizdatového časopisu *Střední Evropa – brněnská verze*. Založil jsem ho s Františkem Rychlíkem v roce 1987 jako

Samizdatová vydání *Revue 88* a *Střední Evropy* - brněnské verze

mutaci již existující pražské samizdatové revue *Střední Evropa*. Z té jsme přebírali nejzajímavější texty a doplňovali je články brněnských autorů, jako byli Milan Uhde, Petr Oslzlý či Zdeněk Rotrekl, a také zajímavými překlady ze zahraničí. Jednotlivá čísla jsme opisovali na psacím stroji na rozmnožovací blány a tiskli doma na cyklostylu, později jsme od pražské redakce dostali psací stroj s pamětí, který jsme tehdy pokládali za vrchol techniky. Distribuce probíhala prostřednictvím přátel a známých. Právě zde jsme získávali první zkušenosti a navazovali kontakty se zajímavými lidmi, kteří se nebáli otevřeně říkat, co si o komunistickém režimu myslí. Vydávali jsme také samizdatové knihy, rozmnožované tehdy dostupnými prostředky, většinou na cyklostylu nebo pouhým opisováním v deseti kopiích na průklepový papír a ručně vázané. Pár jich mám ještě schovaných v redakci. A taky jsme organizovali jakési uzavřené debaty, z nichž jsme pořizovali písemné záznamy.

Další důležitou předlistopadovou zkušeností bylo vydávání studentského časopisu *Revue 88*, kterého se účastnil Petr Fiala. Skupina

studentů brněnských vysokých škol začala na časopise pracovat v roce 1987 a jeho první číslo se objevilo na jaře následujícího roku. Redakce se snažila čtenáře informovat bez cenzurních zásahů a ideologické předpojatosti o tehdejším dění v politice, kultuře a dalších oblastech společenského života. Od *Střední Evropy* a dalších samizdatových časopisů se *Revue 88* lišila zejména tím, že v jednotlivých číslech uváděla plná jména redaktorů včetně jejich domácích adres a časopis byl zaslán čelným představitelům univerzity, což vyžadovalo velkou odvahu. Souběžně redaktoři oficiálně požádali o registraci revue na Federálním úřadu pro tisk a informace. Byl to pozoruhodný pokus nabourat mocenskou kontrolu státu na akademické půdě oficiální cestou a málokdo si dnes už asi umí představit, jakou paniku to tehdy mezi vysokoškolskými učiteli a nejrůznějšími papaláši vyvolalo. Revue pochopitelně nebyla komunisty nikdy zaregistrována, její redaktoři byli zastrašováni a pronásledováni, ale i přesto do listopadu 1989 vyšla čtyři čísla.

V neposlední řadě CDK formovala cenná zkušenost spojená s vydáváním křesťanského

samizdatu (časopis *Velehrad*, rozšiřování *Informací o církvi*, časopis *Sursum*) a dalšími disidentskými aktivitami, které se rozvíjely zejména na půdě tzv. skryté (podzemní) církve, v oblasti řeholních činností, například dominikánských, jakož i tehdejšího politického Hnutí za občanskou svobodu. Zde vznikla křesťanská platforma, v níž se sdružovali křesťanští aktivisté, kteří se na různých setkáních a domácích seminářích pokoušeli formulovat relevantní společenská a náboženská témata a diskutovat o nich. Zde byl jednou z výrazných postav další zakládající člen CDK Jiří Hanuš, kterého ostatně všichni dobře znají z *Kontextů*. V tehdejších brněnských disidentských kruzích převládalo přesvědčení, že je nutné „spojit síly“, neboť jich nebylo mnoho. Proto bylo třeba překonávat nejen komunistický tlak, ale i některá vnitřní pnutí, protože někteří konzervativně naladěni katolíci byli například proti spolupráci s bývalými komunisty. Na konci osmdesátých let tak bylo možno vidět za jedním stolem evangelíka Jana Šimsu, katolíka Radomíra Malého, marxistu Jaroslava Šabatu a aktivistku spíše levicové orientace Hanu Holznerovou. I to bylo prostředí, které do jisté míry ovlivňovalo aktivity vznikajícího CDK.

Znali jste se již tehdy, myslím před listopadem 1989?

Jiřího Hanuše jsem poznal až někdy na začátku devadesátých let, ale s Petrem Fialou jsme se poprvé potkali ještě za komunistů, buď na podzemní univerzitě, nebo na tajné bytové schůzce mezi *Revue 88* a *Střední Evropou*, kde jsme se snažili dojednat spolupráci. Už si nepamatuji, co bylo dřív. Intenzivně spolupracovat a přátelit se jsme začali až po pádu komunismu, kdy Petr Fiala

nastoupil jako redaktor do časopisu *Proglas*, který jsme po revoluci začali vydávat jako nástupce samizdatové *Střední Evropy*. Chvíli jsme ho vydávali pod brněnským nakladatelstvím Atlantis, poté asi rok pod pražskou *Střední Evropou*, ale ani jedno moc nefungovalo. Byla to hodně hektická doba, vše se stále měnilo a zejména distribuce se neustále hroutila. Pak jsem to chvíli táhl sám jako živnostník, ale ani to se neukázalo jako dobrá cesta. Koncem roku 1993 jsme proto s Petrem Fialou, Jiřím Hanušem a Zdeňkem Granátem založili CDK, kde se vše postupně podařilo konsolidovat. Málokdo dnes ví, že CDK vlastně vzniklo hlavně kvůli vydávání časopisu *Proglas* (dnes *Kontexty*), to ostatní se na něj nabalovalo až postupně.

Jak se v bouřlivých devadesátých letech podařilo CDK udržet?

Byli jsme mladí a nadšení ze svobody, ale především jsme měli pocit, že něco zásadního budujeme, protože co se týkalo například společenských věd, tak se začínalo takřka od nuly. Ale ty začátky byly opravdu divoké. Tisknout *Proglas* jsme začali v bývalé tiskárně *Rudého práva* na náměstí Rudé armády (dnes Moravské náměstí), která byla technologicky zastaralá a pracovní morálka tam byla otřesná. Sázel se to ještě „horkou sazbou“ zhotovovanou na řádkových sázecích strojích, korektury se dělaly na sloupcových obtazích a chyby se pak opravovaly v tiskárně tak, že se pinzetou vyměňovala jednotlivá písmena. Ty stroje pak šly nejspíš rovnou někam do muzea. Bylo to strašně pracné, výroba jednoho čísla trvala dva měsíce, a to jste ještě museli vedoucímu sazečské dílny Kolouchovi (to jméno si pamatuju dodnes) vsunout mezi

stranové obtahy pětistovku, aby se daly věci do pohybu. Knižní velkoobchod si zprvu objednával od každého čísla deset tisíc výtisků, které nám také hned platil, takže jsme měli pocit, že vše jde dobře. Na konci roku však poslali tzv. remittendu, hlášení o neprodaných výtiscích za celý rok. A chtěli hrozně moc peněz zpět, protože se prodalo jen patnáct set výtisků od každého čísla, zbytek nechali ležet někde na skladě. Pak náhle zmizel tehdejší šéfredaktor František Rychlík někam do Ameriky a už se nikdy neukázal, na krku nám zůstaly dluhy. S Petrem Fialou jsme to pak po částech spláceli, už si ani nepamatuji, kolik to tehdy přesně bylo, z dnešního pohledu asi ne moc, ale tehdy se to zdálo být velké peníze. Když jsme pak koncem roku 1993 založili CDK, vše se postupně usadilo a začali jsme fungovat profesionálně.

Někdy počátkem nového tisíciletí vznikly v rámci CDK dva relativně samostatné instituty. Já jsem vedl Institut pro politiku a kulturu a Jiří Hanuš Institut křesťanských studií. Zdeněk Granát řídil nakladatelství, které vydávalo nejruznější odborné knihy a souběžně poskytovalo oběma institutům vydavatelský a typografický servis. Vše zastřešovala Rada CDK, kde jsme byli my čtyři zakladatelé a Petr Fiala jako předseda. Já zde vlastně mohu informovaně mluvit hlavně za Institut pro politiku a kulturu, který jsem celou dobu řídil. Jiří Hanuš rozjížděl horečnou činnost na poli teologie a církevních dějin, bylo toho tolik, že jsem to někdy ani nestačil sledovat a popravdě těmto problémům zase tolik nerozumím. Ale propojenost či přímo neoddělitelnost politiky, kultury a náboženství byla vždy vepsána do stanov CDK a tento komplexní pohled byl nepochybně jednou z jeho hlavních předností. Určitě by stálo za to udělat o těchto aktivitách CDK

rozhovor i s Jiřím Hanušem a možná i Petrem Fialou, je to jejich oblíbené téma. Mimo jiné napsali objevnou práci o Felixi M. Davídkovi, zakladateli rozsáhlého společenství skryté církve Koinótés, kterou jsme v CDK rovněž vydali.

CDK vyvíjelo poměrně zásadní aktivity v oblasti analýzy evropské legislativy. Jak se vlastně think-tank, který se soustředil na teoretičtější činnost, dostal k práci v této oblasti?

To už je zase úplně jiný příběh. O Evropu a Evropskou unii jsme se zajímali vždy, ale máš pravdu, že zpočátku hlavně teoreticky. Například v roce 2003 jsme vydali téměř osmisetstránkovou učebnici Petra Fialy a Markéty Pitrové *Evropská unie*, což byl obrovský bestseller. Vyšla pak v několika dalších aktualizovaných vydáních a vyrostlo na ní několik generací studentů mezinárodních vztahů a evropských studií. Více k legislativě jsme se posunuli až po našem vstupu do EU v dubnu 2004. V té době jsme již nějaký čas spolupracovali s poslancem Hynkem Fajmonem, pro nějž jsme zajišťovali analytické služby na různá témata související s českou legislativou. Vzešla z toho řada posudků, analýz a například i návrh zákona na odškodnění obětí okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy. Spolupráce fungovala výborně, a když byl Hynek v květnu 2024 zvolen do Evropského parlamentu, přesunula se na evropskou úroveň. Vzpomínám si, jak jsme v té době spolu seděli a přemýšleli nad tím, jak využít finanční prostředky, které měl jako europoslanec k dispozici. Už jsme nechtěli pouze vydávat knihy a pořádat přednášky, chtěli jsme něco víc. Napadlo mě tehdy, že by se ty peníze daly využít tak, že v CDK zaměstnáme na celý úvazek dva čerstvé absolventy evropských studií,

aby se mohli naplno věnovat studiu a analýze EU, abychom její strukturu a chodu důkladně porozuměli. Hynek nadšeně souhlasil a vymínil si, že by se mělo jednat zejména o analýzu evropské legislativy, aby naši politici a zejména naše firmy s předstihem věděli, co se v EU legislativně chystá a na co se mají připravit. Udělali jsme v CDK konkurz, který tehdy na celé čáře vyhrál Ondřej Krutílek, jenž pak v CDK působil velmi dlouho a dnes je nepochybně jedním z největších odborníků na evropskou legislativu. Je poradcem premiéra Fialy pro evropské otázky a v příštím roce bude kandidovat na europoslance, tak doufám, že mu to vyjde. Druhé místo tehdy získala Petra Kuchyňková, i ona působila v CDK velmi dlouho, vypracovala se v uznávanou odbornici, která přednáší na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Masarykovy Univerzity.

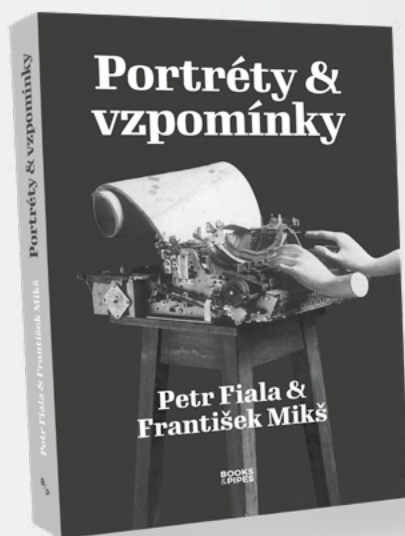
Musím říct, že tato spolupráce v rámci Evropského parlamentu dala CDK novou

dynamiku a pomohla jeho dalšímu rozvoji. Postupně zde vzniklo oddělení pro analýzu evropské legislativy a politiky, vydávající pravidelný měsíční monitoring, který odebírala řada institucí a dlouhá léta jej na svých stránkách zveřejňoval i Úřad vlády, a to i za levicových premiérů. Vydávali jsme pravidelné ročenky a řadu dalších publikací, pořádali debaty a přednášky. Evropská unie byla tehdy hodně vzrušující téma, byli jsme v ní nováčci a postupně jsme se seznamovali nejen s jejími nespornými pozitivy, ale také s řadou problémů, s nimiž se tato instituce potýkala a stále potýká.

A jak jste se dostali k těm transformačním projektům?

Nejspíš proto, že CDK se tehdy zdálo pro podobné projekty jako stvořené. Měli jsme velké zkušenosti a prošli jsme si snad všemi stádii přechodu

INZERCE

Petr Fiala & František Mikš

Portréty & vzpomínky

Kniha nabízí originální a často velmi osobní vzpomínky či „dvojvzpomínky“ na výjimečné osobnosti kulturního a intelektuálního života, s nimiž se autoři setkávali zejména při vydávání brněnských časopisů Proglas, Revue Politika a Kontexty, ale i dříve před listopadem 1989 při nejrůznějších nezávislých aktivitách. Jednotlivé portréty vznikaly spontánně v průběhu minulého čtvrtstoletí a zachycují období zhruba od poloviny osmdesátých let až po současnost. Nabízejí tak cenné svědectví nejen o konkrétních lidech a jejich osudech, knihách, textech a myšlenkách, ale i o jedné výjimečné a převratné době.

„Mnohé z toho, o čem v ní píšeme, je již minulostí. Tato kniha je naší poctou a poděkováním. Je knihou o přátelství, o radosti ze čtení a přemýšlení, ale také o skvělých lidech, kteří nějakým způsobem obohatili naše životy.“

BĚŽNÁ CENA: 299 Kč / CENA NA WWW.BOOKSPIPES.CZ: 224 Kč (SLEVA 25 %)

BOOKS
& PIPES

k demokracii a rozvíjení nezávislých občanských aktivit: ilegálními disidentskými počátky na konci osmdesátých let, hektickými „porevolučními“ roky po listopadu 1989, postupnou konsolidací koncem devadesátých let a také přípravou ke vstupu do Evropské unie na počátku 21. století. Myslím, že ve většině tendrů na poskytování služeb tohoto typu jsme uspěli zejména proto, že jsme si celý ten proces přechodu k demokracii aktivně prožili. Již v roce 2004 dostalo CDK nabídku, aby spolupracovalo s americkým International Republican Institute (IRI) na projektu sdílení českých zkušeností s přechodem k demokracii v Iráku. Projekt se uskutečnil o rok později a spočíval v napsání výukových programů a několikadenního zkušebního školení iráckých studentů v Brně, které probíhalo ve spolupráci s Masarykovou univerzitou. Pak nás IRI oslovil na něco podobného pro Irán, ale objevily se tam nějaké bezpečnostní problémy s tajnými službami, a tak jsme vydali pouze on-line učebnici v perštině. Na těchto projektech jsme se hodně naučili, i když popravdě nás moc nenadchly. Šlo o hodně vzdálené země a nám cizí kulturu, které jsme i přes naši snahu moc nerozuměli, neměli jsme k těmto zemím prakticky žádný vztah. Chtěli jsme někam blíž, nejlépe na Ukrajinu.

Ono to naše tehdejší nadšení do transformačních projektů mělo hned několik příčin. Jednak jsme měli tu zkušenost podzemní univerzity a cítili jsme, že bychom to měli nějak vracet či spíše předávat dál. Vzpomínám si, jak jsem kdysi na těch podzemních přednáškách přemýšlel o tom, co asi vede respektované britské profesory k tomu, aby se trmáceli přes půl Evropy do komunistického Československa, riskovali nepříjemnosti, výslechy a vyhoštění, jen aby tajně přednášeli v soukromém bytě pro malou

skupinku podivně vyhlížejících intelektuálů. Co si od toho vlastně slibovali? Tehdy mi to přišlo jako marné úsilí. Až mnohem později se ukázalo, jak efektivní to celé bylo a kolik důležitých lidí to rozhodujícím způsobem ovlivnilo. Podzemní univerzitou prošla řada budoucích vysokoškolských pedagogů, několik budoucích rektorů a dokonce současný premiér. Takže nám dávalo smysl pokusit se o něco podobného. A samozřejmě, bylo už nějakých patnáct let po listopadové revoluci a my toužili po nějakém vzrušení a dobrodružství – a kde jinde ho najít než na východě.

Náš zájem o Ukrajinu a její vnitropolitický i zahraničněpolitický vývoj byl pochopitelný. Vyplyval z geografické blízkosti, do značné míry i z podobné historické a politické zkušenosti v rámci komunistického východního bloku a také z částečně společné minulosti v případě západní Ukrajiny. A především, něco zásadního se tam zrovna dělo, oranžová revoluce a všechny ty zmatky poté. My jsme však nepůsobili na západní, ale na východní Ukrajině, kde to bylo mnohem víc proruské. Za „hlavní stan“ jsme si vybrali Charkov, ležící blízko ruských hranic, který v té době byl (a stále ještě doufám je) partnerským městem Brna, takže nám místní radnice vyšla v mnohém vstříc a pomohla se spoustou věcí, které by jinak byly problém. První náš projekt, který se zde uskutečnil v roce 2006, se jmenoval „Jak končí starý režim a začíná nový; čeho se vyvarovat a co podpořit“ a sestával z týdenního přednáškového cyklu za účasti odborníků z řad brněnských politologů a pracovníků CDK. Tematicky byl kurz zaměřen na problematiku demokracie a transformace, na předání české zkušenosti se změnami, které v Československu a následně v České republice nastaly po roce 1989 v oblastech moci zákonodárné, výkonné

a soudní, v oblasti státní správy a samosprávy, volebních systémů, politických stran, bezpečnostních složek, zájmových skupin, médií, ale i v zahraniční politice. Hned napoprvé jsme tam měli padesát posluchačů z měst Charkov, Sumy, Doněck, Poltava či Komsomolsk. Jako studijní materiál k semináři jsme připravili a vydali obsáhlou publikaci *Přechod k demokracii – česká zkušenost*, na níž se podílelo čtrnáct českých politologů a odborníků. Byla to první publikace CDK vydaná pro Ukrajinu, později jsme vydali další dvě. Všichni účastníci, kteří splnili předepsané studijní požadavky, obdrželi certifikát Masarykovy univerzity o absolvování kurzu. Ti nejlepší pak odjeli na několikadenní stáž do České republiky.

S jakými největšími překážkami jste se tehdy na Ukrajině potýkali?

Začátky nebyly lehké, protože když jsme v roce 2006 na Ukrajině začínali, právě tam probíhala politická a také ekonomická krize, vše bylo v úplném chaosu. Bankomaty byly prázdné a vytáhli jste z nich maximálně několik drobných, nic pořádně nefungovalo, platbě na fakturu nikdo nevěřil, vše se muselo platit hned na ruku – hotely, přednáškový sál, jídlo, doprava, všechno. Takže když jsme tam poprvé letěli, tak jsme ty peníze v podstatě pašovali, rozdělil jsem je mezi přednášející, bylo nás tam myslím osm, a po příletu do Charkova jsme je dali zase dohromady a z toho vše platili. Pak se to muselo do poslední koruny ministerstvu vyúčtovat – sladit ten východní binec s místním úředním šimlem nebylo vůbec snadné. Mé kolegyni Katce Hlouškové tam na letišti vojáci se samopaly násilím vymazali fotky z foťáku, protože si tam dovolila cosi fotit,

v noci se nám na pokoje dobývaly prostitutky, tedy nám pánům a samozřejmě marně! Kuriozita tam bylo hodně, ale postupně se to usadilo. Zejména ti studenti byli výborní, opravdu dychtiví se něco dozvědět, touha po změně mezi mladými tam byla cítit, i když panovala všeobecná skepse ohledně toho, zda je to vůbec možné. Vzpomínám si, že ať již byla přednáška a následná debata na jakékoli téma, vždy se to nakonec stočilo k jednomu a témuž – k všudypřítomné korupci. To mladé lidi skutečně trápilo a my jim stále opakovali, že to chce čas a že prvním dobrým znamením je, že si ten problém uvědomují a že se o něm mluví.

Z těch pěti let, co jsme na Ukrajinu jezdili, mi nejvíce utkvěl rok 2007, kdy jsme letěli do Kyjeva a pak cestovali vlakem po Ukrajině a přednášeli v Doněcku, Sumách a Charkově, vždy po třech dnech a pro velký počet účastníků. To byl opravdu zážitek a občas i adrenalin. Tehdy jsme poznali Ukrajinu více zblízka, mluvili jsme s mnoha lidmi, navštívili četné instituce. Já jsem cestu využíval i k tomu, že jsem chodil po muzeích, galeriích a výtvarných školách a sbíral si materiál ke knize o ukrajinském umění, kterou jsem bohužel zatím nenapsal, jen jeden velký článek pro *Kontexty*. Ale třeba se k tomu ještě dostanu.

Prý jste pak v Charkově založili i trvalý vzdělávací institut.

Ano, na základě zkušeností z předchozích seminářů a kvůli velkému zájmu studentů jsme se rozhodli založit v Charkově trvalý Vzdělávací institut pro demokracii a občanskou společnost (VIDOS), a to s vlastní kanceláří a obsáhlejším a systematictější výukovým programem akreditovaným u MŠMT. První, pilotní ročník se

uskutečnil ve školním roce 2009–2010 a program zahrnoval deset přednáškových bloků (jednou měsíčně od pátku do neděle), vždy jedenáct vyučovacích hodin. Ačkoli byl projekt původně plánován pro 50 účastníků, do programu bylo nakonec přijato více než 120 studentů. Léтали jsme tam po dvojicích či trojicích každý měsíc v podstatě celý rok. Vydali jsme další obsáhlou učebnici v ukrajinštině, kterou jsem tehdy editoval spolu s politologem Lubomírem Kopečkem. Na rozdíl od předchozí knihy, shrnující zkušenosti s přechodem k demokracii a občanské společnosti v České republice, se více zabývala vývojem i v dalších postkomunistických zemích střední Evropy, poválečnými dějinami Evropy, mezinárodními institucemi, Evropskou unií a její historií, ekonomikou, bezpečnostní politikou, extremismem a náboženským fundamentalismem atd. Škoda jen, že Ministerstvo zahraničí ČR v roce 2012 financování projektu zastavilo, takže VIDOS fungoval pouze dva školní roky. Letěli jsme tam pak ještě s pár lidmi na vlastní náklady, abychom připravili další pokračování, ale ani v roce 2013 jsme s projektem na ministerstvu neuspěli, zřejmě tam převládl pocit, že pět let stačí a už je tam vše hotovo.

Aktivity CDK na východě Ukrajiny se mi v současném kontextu zdají znovu dost aktuální. Vnímáš, že by se vám podařilo posílit tamní občanskou společnost? Máte třeba přehled o tom, jestli některý ze současných vysoce postavených ukrajinských činitelů váš cyklus seminářů absolvoval?

Bohužel nemáme, protože jsme s nimi ztratili spojení. Jak jsem již řekl, ten projekt skončil v roce 2011, pak už jsme tam byli jen jednou

Zdeněk Granát v redakci před knihovnou s veškerými vydanými tituly CDK. Foto: archiv CDK

a krátce o rok později. Když Putin vtrhl v únoru 2022 s tanky na Ukrajinu, pokoušeli jsme se některé z bývalých studentů kontaktovat s tím, zda nepotřebují s něčím pomoci, ale bez většího úspěchu. Nejspíš i proto, že řada z nich odešla z Ukrajiny již dlouho před vypuknutím války a působí na zahraničních univerzitách či v různých institucích. A zda jsme nějak posílili občanskou společnost na Ukrajině? Snad ano, během pěti let působení CDK na Ukrajině absolvovalo naše kurzy kolem 250 posluchačů, zorganizovali jsme několik stáží pro nejlepší studenty v České republice a napsali a vydali tři obsáhlé publikace. Tak tam snad nějaká stopa zůstala.

Pomalu se tím dostáváme k projektům v Barmě. O co vlastně šlo a proč je tato kapitola tak často předmětem útoků různých dezinformátorů?

Ano, zajímavé je, že v souvislosti s transformačními projekty CDK se před volbami nemluvalo o Ukrajině, ale pouze o Barmě, přestože zde jsme sehráli mnohem menší roli administrátora a příležitostných on-line školitelů. Ale Barma zní exoticky, a tedy i podezřele, asi proto se to vytahovalo. Ale je to třeba vidět v širším kontextu. Jak si možná pamatuješ, někdy počátkem roku 2011 oficiálně skončila v Barmě dlouholetá diktatura vojenské junty, která tam byla nastolena po převratu v roce 1988, a země započala svou nejistou cestu k demokracii. Pochopitelně se tam soustředila pozornost hlavních zahraničněpolitických hráčů, hlavně Ameriky, a také mnoha lidskoprávních institucí. A transformační oddělení na českém MZV tento trend poněkud bezmyšlenkovitě následovalo – vedlejším důsledkem pochopitelně bylo, že Ukrajina šla stranou zájmu, proto jsme nejspíš už nesehnali na pokračování našeho projektu peníze.

Nabídku, abychom zaštitili projekt v Barmě, jsme dostali od Igora Blaževiče, jenž je nepochybně jedním z nejrespektovanějších lidskoprávních aktivistů a touto zemí se dlouhodobě zabýval. Vybral si nás nejspíš proto, že jsme měli dlouholetou zkušenost s řízením ukrajinského projektu a také napsané učebnice a výukové programy, které jsme pak jen upravili a nechali přeložit do angličtiny. Ten projekt v Barmě Igor v podstatě vykopal ze země a také poctivě odpracoval, pět let tam žil a vedl školicí středisko, kterým prošly stovky lidí, kteří pak zastávali velmi významné veřejné funkce. Tady by se proto mělo spíš říci klobouk dolů za jeho odvalu i nasazení. Kdo o tom chce vědět víc, ať si přečte rozhovor, který jsem s Igorem nechal udělat, když se před volbami 2021 objevily na webu ty nehorázné útoky. Byl v *Kontextech* 5/2021 a určitě je také

na našich webových stránkách. Já jsem v Barmě nikdy nebyl, plánovali jsme tam sice letět, ale nakonec z toho sešlo, už ani nevím proč. A tak jsme dělali pouze on-line přednášky, ale hlavně jsme celý ten projekt administrovali a dělali mu zázemí. Dezinformátoři psali o milionových částkách pro CDK na Barmu, ale u nás zůstávalo ročně průměrně něco kolem dvou set tisíc na celkovou administraci (částečný úvazek koordinátora, plat ekonoma atd.), zbytek se přeposílal přímo do barského školicího střediska. Vše je doloženo ve vyúčtováních a průběžných zprávách na MZV ČR. Mimochodem, celý projekt byl celkem čtyřikrát (!) zevrubně auditován a shledán po všech stránkách bezchybným. A pokud si to dobře pamatují, tak jsme nakonec na celém projektu vlastně trochu prodělali, když se sečetly všechny náklady a práce, co jsme s tím měli. My to především chápali jako podporu velmi dobré a obětavé práce Igora Blaževiče. O to odpornější mi připadlo, když se to celé překroutilo a využívalo ve volební kampani.

A to školení barských žen, na které bylo posměšně poukazováno?

To byl jen jeden rok, ten projekt psal Igor a byla to zřejmě úlitba genderové ideologii, dnes už je to nejspíš povinné. Asi nějak takto: několik let provozuješ úspěšné školicí středisko, navíc v problematické zemi a na dost horké půdě, a pak přijdou „osvícení“ byrokraté posedlí genderem a řeknou ti, že vše OK, ale že musíš školit více žen a že to nejlépe musí být v názvu projektu. Co můžeš dělat? Aby školicí středisko přežilo a dostalo peníze na další rok, tak to prostě do toho projektu dáš, včetně toho názvu. Ony tam sice ženy byly od samého začátku, a nebylo jich

vůbec málo, to by asi nejlépe řekl Igor, ale muselo to být nějak veřejně deklarováno, aby se někde mohla udělat povinná čárka. A když se to pak vytrhne z kontextu, zní to samozřejmě hodně komicky, jakési pofidérní školení žen v Barmě. Ale komická je ve skutečnosti naše doba posedlá genderovou ideologií a její horliví úředníci. Nic víc za tím nehledejme.

V CDK v posledních třiceti letech pracovaly desítky různých osobností. Je podle tebe někdo, pro koho byla jeho spolupráce s CDK skutečně formativní?

Kromě Ondřeje Krutílka, o němž už byla řeč, to byl hlavně Stanislav Balík, který do CDK nastoupil ještě dříve, někdy koncem roku 2001 hned po dokončení vysoké školy, bylo mu myslím třiatdvacet, a od půlky roku 2003 až do roku 2014 byl jeho výkonným ředitelem. Ale i jeho, tak jako mnoho jiných, nakonec pohltila akademická dráha, dnes je děkanem Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Ale asi to tak mělo být, že pro řadu schopných lidí bylo CDK spíše odrazovým můstkem či jen doplňkovou aktivitou k jiné kariéře. Myslím si, že Stanislavovi dalo CDK hodně, zejména pokud šlo o řízení vzdělávací a výzkumné instituce, i když to určitě nebylo jen CDK. Od mládí je aktivním skautem a také se aktivně zapojuje do komunální politiky v rodném Bludově, takže se to v něm vše nakonec nějak dobře smíchalo. V CDK dlouhá léta pracovala například i historička Kateřina Hloušková, která nyní působí v Pravém břehu – Institutu Petra Fialy a kterou čtenáři nejspíše znají zejména z jejích skvělých článků v *Kontextech*.

Zmínil jsi Pravý břeh. Proč se vlastně někteří lidé a aktivity přesunuli z CDK do Pravého břehu?

CDK jsme vždy chápali jako výzkumnou a vzdělávací instituci a chtěli jsme, aby takové i zůstalo. Přestože bylo pravicové orientace a politiku jsme vždy bedlivě sledovali, nikdy jsme se v ní přímo neangažovali. Navíc v době, kdy Petr Fiala vstoupil do politiky a v lednu 2014 se stal předsedou ODS, jsme měli rozpracovány nějaké projekty, na nichž se podílela univerzitní pracoviště, a byly také spolufinancovány z veřejných zdrojů. Nechtěli jsme, a vlastně jsme ani nemohli míchat dohromady politiku a tyto výzkumné a vzdělávací aktivity. Pokud jsme chtěli Petru Fialovi nějak pomoci s prezentací navenek i směrem do strany, museli jsme si k tomu vytvořit jinou platformu. Nakonec jsme převzali občanské sdružení Pravý břeh (včetně toho názvu), které kdysi založili Ondřej Ryčl, Saša Vondra a další jako diskusní fórum a internetový časopis, ale později už ho nevyužívali. A to jsme postupně přetvořili na think-tank na podporu Petra Fialy. A ta práce nás natolik pohltila, že na tu vzdělávací a výzkumnou činnost v CDK už přestával být čas. Ale jak jsem již řekl, nic nekončí, CDK splnilo svou úlohu a my zakladatelé a naši přátelé jdeme spolu dál. A také *Kontexty* jako naše vlajková loď stále pokračují. Když přičtu ty tři roky v samizdatu, budeme příští rok zahajovat již třicátý osmý ročník. A to už je nějaká tradice! ■

Jan Hroudný (1998), advokátní koncipient, analytik Pravého břehu – Institutu Petra Fialy.

Narozeniny, které si zaslouží oslavu: třicetiletí CDK

Jiří Hanuš

Rád si vzpomínám především na prvních dvacet let činnosti Centra pro studium demokracie a kultury, nejdříve ve čtyřech „otcích zakladatelích“ (Petr Fiala, František Mikš, Zdeňk Granát, Jiří Hanuš), později se Stanislavem Balíkem, Janem Vybíralem a dalšími spolupracovníky. Asi nejkrásnější bylo období devadesáté, první roky, kdy jsme se radovali z nabyté svobody. Tomu odpovídalo zaměření CDK: překlady knížek ze Západu, vynášení zapomenutých a umlčených autorů, především křesťanských, vydávání *Proglasu* a *Teologického sborníku*, sepisování *Skryté církve* s Petrem Fialou, přednášky odborníků z domova i ze zahraničí. Krásná setkávání s lidmi, kteří už s námi nejsou, s rozšafným Jaroslavem Medem, s přesným a tichým Mojmírem Trávníčkem, s nazlobeným Zdeňkem Rotreklem, s básníkem-spoluredaktorem Karlem Křepelkou, s plejádou lidí z bývalého podzemí. Vybavuji si dobrodružné cesty do zahraničí, za poznáním i za podporou, do Německa, do Holandska, do Francie, a samozřejmě také boje, které patřily k mládí a o nichž jsme si mysleli, že je určitě vyhraje.

Musím po letech říci, že nejvíce jsem si vřdycy cenil toho, že jsme se byli schopni ve čtyřech, popřípadě v pěti domluvit, že jsme se předháněli

v nápadech, co bychom dalšího udělali. Přitom jsme byli a jsme každý z jiného těsta. Možná právě proto toto společenství zafungovalo. Byli jsme si ovšem blízcí názorově, politicky doprava, nábožensky spíše opatrní liberálové, v konkrétní činnosti pragmatici. Nebylo to samozřejmé, i když si uvědomuji, že podobných institucí vznikala v té době celá řada a jejich představitelé zřejmě prožívali skutečnost podobně. Postupně jsme vybudovali organizaci, která se věnovala rozličným činnostem, především vydavatelským, přednáškovým a projektovým – bylo to pestré a při zpětném pohledu to vypadá, že toho nebylo málo.

Pokud bych měl vybrat tři počiny, u nichž se mi zdá, že mají trvalejší hodnotu, tak by to byly překlady některých knih, které by dnes už vydal málokdo – poklady politického, historického a křesťanského myšlení (Edmund Burke, Peter Brown, Ernest Gellner, Martin Malia, Hans Küng i Joseph Ratzinger, Joseph Roth, bratr John z Taizé...). Jsem přesvědčen, že tato díla pomohla zformovat jak nás, tak nastupující generaci. Vedle toho to byly projekty, na nichž jsme spolupracovali s odborníky doma i ve světě – umožnily nám pozvat a poznat vynikající evropské osobnosti, které v nás probouzely touhu dohnat rychle to, co jsme jako společnost zanedbali v době

gulášového komunismu. Pamatuji se na setkání a přednášky Hanse Maiera, Antona Rauschera, Otto Hermanna Pesche, Christopa Schönborna a dalších postav, které se objevily nejen v Praze, ale i u nás v Brně a přinesly nám kus Západu, který byl na tolik let „unesen“, řečeno s Milanem Kunderou. A do třetice to byly vydávané časopisy, které nám umožnily, abychom se přátelsky setkávali a utkávali se starší generací, s lidmi, kteří byli otevření spolupráci. Nedají se vyjmenovat všichni, tak alespoň namátkou, z Budějovic Josef P. Ondok a Karel Skalický, z Prahy a Ústí nad Labem Bonaventura Bouše, spousta pražských kolegů z České křesťanské akademie, Vyšehradu, Jaboku, Pražské obce a Evangelické teologické fakulty, z Olomouce a Sázavy bratři Flossové, z Brna především Pavel Švanda, František X. Halas, Karel Rechlík. Bez projektů, díky nimž jsme realizovali vydávání popularizačních a ekumenicky zaměřených teologických časopisů, by tyto přátelské a současně pracovní vazby někdy přerůstající v celoživotní přátelství nemohly vzniknout.

Zdá se mi, že jsme si i díky CDK mohli za čtvrtstoletí uvědomit, jak se zespoďu buďuje to, čemu se říká občanská společnost. Že jsme buďovali instituci, která nám to, co jsme do ní vložili, vracela. Jako široce rozkročené občanské sdrůžení CDK po třiceti letech končí – pokračuje ovšem nadále ve vydávání kvalitních knih. Původní otce zakladatele zavál vítr do různých koutů, univerzitních i politických. V této souvislosti bych připomněl jednu svou oblíbenou pasáž z knihy *Cirkus Humberto*. Zestárlý hlavní hrdina, ředitel cirkusu řečený Vašku, se po ukončení činnosti celého cirkusového ansámblu od své vnučky dozví, že jméno bude pokračovat ve změněné podobě, totiž jako „stáje Humberto“. Cirkus skončil, ale žijí vzpomínky a to, co přetrvává. Něco skončilo, ať žije pokračování v jiných kulisách, v jiných dobách! ■

Jiří Hanuš (1963), historik, prorektor Masarykovy univerzity.

INZERCE

Kateřina Hloušková a František Mikš (eds.)

Prokletí impéria a ruská lež Rusko a Ukrajina v kontextu a Kontextech

Nejspíš žádné české tištěné médium nevěnovalo v minulosti tolik pozornosti vzrůstajícím imperiálním ambicím putinovského Ruska a dění na Ukrajině jako revue *Kontexty*. Ojedinelá publikace je určena všem, kdo se snaží hlouběji porozumět dějinám, mentalitě a kultuře Ruska i Ukrajiny, historii jejich vzájemných vztahů a současným tendencím ve vývoji obou společností. Nabízí pestrou skladbu studií autorů, kteří se této problematice dlouhodobě věnují. Najdeme zde mimo jiné obsáhlé texty předsedy vlády České republiky Petra Fialy, poslance Evropského parlamentu Alexandra Vondry, ukrajinského filozofa Konstantina Sigova či renomovaného polského historika Andrzeje Nowaka.

měkká vazba | 216 stran | 399 Kč

Při nákupu přes www.bookspipes.cz jen 299 Kč (sleva 25 %).

BOOKS
& PIPES

PRÁVÝ BŘEH
INSTITUT
PĚTRA FIALY

IPPO

Třicet tezí k třiceti letům CDK

Petr Fiala

Přemýšlel jsem, jak oslavit třicet let CDK a současně se s ním důstojně rozloučit. Jak vyjádřit vděčnost i to, o co jsme se snažili. Jak vzpomínat, ale přitom zasadit CDK do kontextu času, místa a systému. Prostě jak při současné osobní časové tísní být „při tom“, mít alespoň nějaký podíl na tomto slavení a loučení, stejně jako jsem se snažil „být s CDK“ po celou dobu jeho existence.

Z těchto motivací, pocitů a úmyslů vychází následujících třicet tezí o CDK. Přestože jsme v CDK dělali věci společně, toto je můj subjektivní pohled. Moji přátelé na mých případných omylech či chybných interpretacích nenesou žádnou vinu. Ovšemže jen protentokrát, a jistě znáte hlavní heslo tří mušketýrů, co byli vlastně čtyři... Ale o tom už se více dočtete v průběhu oněch třiceti let, tedy vlastně tezí:

1. Velké věci vznikají často náhodou. CDK jsme vytvořili především proto, že jsme potřebovali nějakou instituci pro vydávání časopisu *Proglas* a postupně taky knih. Prvním impulzem byla tedy spíše potřeba zastřešit naše aktivity, ne dělat nové. Jenže instituce nejen plní požadované funkce, ale samy se také rozvíjejí. To se zde naplnilo měrou vrchovatou.

2. Protože CDK nebylo cíl, ale původně nástroj pro vydávání, nepřemýšleli jsme tolik o marketingových a praktických aspektech jeho názvu. Posuďte sami tu složitost: Centrum pro studium demokracie a kultury. Proč ne třeba jen Centrum pro demokracii a kulturu? Nebo Centrum demokratické kultury? Chtěli jsme názvem hodně vyjádřit. Třeba to, že se zabýváme studiem více než praxí, že nás zajímá demokracie, tedy politika, ale i kultura v celém jejím významu, od literatury až po náboženství. Dlouhý název ale nevadil, ujala se zkratka, a ta byla dobrá. Nakonec tomu nikdo neřekl jinak než CDK, tedy „cédéká“.

3. CDK je generační projekt. To je zpočátku výhoda, později skoro vždy nevýhoda. Znají to generační divadla, literární či výtvarné skupiny, generační časopisy. Všichni čtyři zakladatelé jsme narozeni v polovině šedesátých let. Máme podobnou dějinnou zkušenost, pohled na svět, kladli jsme si stejné otázky, sdíleli tytéž naděje. Měli jsme posléze štěstí, že jsme našli mladší přátele, kteří se k nám přidali. Ale nakonec se stejně ukázalo, že s naším odhodláním skončí i CDK. Neúspěch? Možná, ale snad především naplnění.

4. Pivotem, fraktálem a pilířem (nazvěme to, jak chceme) CDK byl vždy časopis. Nejprve *Proglas*, který vzešel ze samizdatu (*Střední Evropa – brněnská verze*), potom *Revue Politika*, poté *Kontexty*. Deml o své tvorbě řekl, že píše jen jednu knihu. Analogicky my jsme vlastně vydávali jen jeden Časopis, který se skrývá pod všemi těmi názvy. Periodikum vždy vytvářelo, dotvářelo a udržovalo identitu CDK. Na něm jsme se učili redakční práci, typografii, vydavatelské činnosti, jeho prostřednictvím jsme se vyjadřovali a udržovali okruh spřízněných duší. Jsme vlastně všichni založením i zkušeností redaktorů!

5. Pro CDK je důležité místo, kde působíme. Možná přesněji: z něhož působíme. Brno je ohniskem, ze kterého se šíří naše aktivity dál. Ukotvení v Brně a na Moravě mělo svůj význam. Moravskou otázkou jsme se v počátcích hodně zabývali. Historií Moravy, moravskou identitou a tím, co nazýváme moravské zemské vlastnictví, které jsme stavěli proti pokusům udělat z moravské otázky nacionální téma. Věci, o které se snažíme, jsou ale celostátní a svým způsobem evropské. To, že jsme z Brna, bylo někdy omezením, např. při získávání větší pozornosti pro naši aktivitu. Celkově si ale myslím, že to byla výhoda. Mohli jsme se více soustředit na vlastní činnost, byli jsme zdravým způsobem „izolovaní“ od společenského ruchu, kterému jsou vystaveny neziskovky působící v Praze, a dávalo nám to i určitý odstup. S moderními informačními a komunikačními nástroji přestává být místo, odkud působíte, tak důležité. Ale v prvních letech existence CDK to významnou roli hrálo.

6. CDK jsme začali připravovat tři roky po sametové revoluci. Je však nevysvětlitelné bez aktivit,

kterých jsme se účastnili před listopadem 1989. Na mnohé z nich jsme přímo navazovali, některé pro nás představovaly inspiraci, ale všechny byly pro CDK formující. Platí to o vydávání samizdatů, podzemní univerzitě, ale i skryté církvi v jejích nejružnějších podobách.

7. Podzemní univerzita nám ukázala, jak je důležité vzdělání. Díky ní jsme také rozuměli tomu, jak jsou instituce zásadní pro demokracii, občanskou společnost, ale i svobodu člověka. A také jsme věděli, kam na začátku sáhnout, pokud jde o zahraniční autory. První knihy vydané v rámci CDK byly hodně inspirovány autorským okruhem podzemní univerzity.

8. Naše náboženská zkušenost, a specificky kontakt se skrytou církví hrály zcela jistě významnou roli jak při formování teologicko-religionistického programu CDK, tak také v tom, čím jsme se zabývali a co jsme vydávali. Obhajoba a nakonec výzkum skryté církve patřily ke konstitutivním prvkům prvního desetiletí existence CDK. Kniha *Skrytá církev*, kterou jsme napsali s Jiřím Hanušem, je nejviditelnější stopou tohoto období.

9. V jistém smyslu bylo pro CDK důležité i naše setkání s panevropským hnutím, jakkoliv se dnes tato aktivita může jevit jako podivná či pochybná. Panevropu jsme poznali vlastně ještě díky podzemní univerzitě. Měli jsme ji spojenou s europoslancem Ottou Habsburkem a jeho pozorností věnovanou zemím střední Evropy za „železnou oponou“. Viděli jsme v ní konzervativní projekt, který podporoval evropskou spolupráci národních států a nabízel nám cestu na Západ, k tehdejšímu Evropskému společenství. Panevropu jsme sice opustili už někdy

kolem vzniku CDK, ale zájem o evropskou integraci, její pozitiva i problémy, nám zůstal. Patří k dlouhodobým odborným i vydavatelským zájmům CDK. Nakonec jednou z nejúspěšnějších publikací CDK je *Evropská unie*, kterou jsem napsal s Markétou Pitrovou a od třetího vydání s naším dlouholetým kolegou z CDK Ondřejem Krutílkem.

10. CDK bylo založeno na některých klíčových pilířích a hodnotách: konzervativní politické myšlení, víra, důvěra v demokracii, touha po svobodě, vědomí společenské odpovědnosti, tržní hospodářství. Každý z nás to měl pochopitelně jinak namícháno a kladl na to či ono větší důraz, ale vždy to všechno bylo v nás a mezi námi přítomno. Tyto principy jsme nikdy nezpochybnili a neopustili. Věříme jim i po třiceti letech.

11. CDK bylo hodně ovlivněno anglosaským konzervatismem. To musím několikrát podtrhnout: britským a americkým. Dosud u nás vzniká mnoho nedorozumění. Klasický britský konzervatismus, ale i velká část americké konzervativní tradice nejsou ideologiemi ani uzavřenými ideovými systémy. Jsou otevřené a rozumně pragmatické. Mají jen málo společného s historickým středoevropským nebo německým konzervatismem. Smutné je, že dosud se to u nás často všechno míchá dohromady. Pokud konzervatismem rozumíme středoevropský nábožensko-nacionální tradicionalismus, pak na tom nikdy CDK nestálo. My jsme vždy byli moderní konzervativci západního střihu.

12. Na CDK je unikátní spojení mezi politikou a náboženstvím. Myslím, že nikdo se u nás tak důsledně nesnažil propojovat politické

a teologické myšlení jako my. Ale zpětně viděno, snažili jsme se implicitně o něco více: spojit východiska anglosaského konzervatismu s otevřeným, liberálním pojetím katolicismu. Jestli to byl marný pokus, nebo ne, to ukáže budoucnost. Dnešek jako by nám dával za pravdu, a možná jsme v tom i předběhli svou dobu. Ať už je to ale jakkoli, do chodu naší instituce se to promítalo natolik, nakolik jsme se sami v sobě snažili tyto věci propojovat. Když se podívám zpátky na výsledky, řekl bych, že to nebylo marné úsilí.

13. CDK nikdy nebyl čistý think-tank. Nebyli jsme přímo spojení s konkrétním stranicko-politickým programem, i když jsme měli blízko a jistě nejbližší k ODS (a KDS). Náš záběr byl vždy širší a měli jsme pocit, že by nás tato role příliš limitovala v dalších aktivitách. Ale protože tady mnoho think-tanků s dostatečnou kapacitou nebylo, a nebyla tu ani silná tradice, tak se stávalo, že jsme byli za think-tank považováni. A tak jsme svým způsobem občas jako think-tank také působili.

14. Politika prostupovala všechny naše aktivity, což je pro neziskovku u nás naprosto neobvyklé. Navíc naše názory byly pravicové. Tento „kříž“ jsme nesli statečně, i když celá dvě desetiletí z naší činnosti nikdo z nás přímo v politice nebyl! Bylo to těžké pro obecnější akceptaci, někdy pro získávání podpory, občas jsme museli překonávat nedůvěru. Nakonec jsme si ale stěžovat nemohli. Lidé viděli naši práci. A tak nás braly jiné neziskovky, spolupráce „na všech frontách“ byla dobrá, čas od času se ale naše politická vyhraněnost tak či onak projevila. Politika je pro nás důležitá právě proto, že si uvědomujeme její význam pro společnost a její dobrou budoucnost.

Ať už politiku děláme aktivně jako teď já, nebo o ní přemýšlíme a staráme se o ni jako občané, či o ní píšeme jako politologové, vždy zůstává součástí našich osobností a naší činnosti.

15. Koncepce CDK byla od počátku nezisková občanská aktivita. Na začátku devadesátých let to (neziskovka, občanská společnost) ještě nemělo všechny ty vznešené, nebo naopak negativní konotace a významy, které takové aktivity mají dnes. Chtěli jsme pomáhat společnosti. A nechtěli jsme z toho mít žádný zisk. CDK nemělo nikdy podnikat, jen zajistit peníze na svou činnost. Co jsme vydělali, to jsme zase vložili do dalších aktivit. Vyplatilo se to.

16. CDK bylo vždy založeno na maximálně úsporném provozu. Hodně věcí jsme dělali zadarmo, většinu jsme uskutečnili jen za provozní náklady, a to ještě velmi šetrně. Nikdy jsme také neměli takzvané reprezentativní prostory. Putování po různých bytech a kancelářích, často nevhodných, skončilo, když jsme na chvíli zakotvili ve dvou místnostech v klášteře na Starém Brně. A pak na dlouho a vlastně dosud ve třech pokojích v domě na Venhudově ulici v Černých Polích. Tam máme i sklad, každé nakladatelství nějaký mít musí. Počet zaměstnanců byl vždy úplně minimální a platy nekonkurenceschopné. Kdo s námi pracoval, dělal to především proto, že tomu věřil. Možná to byly i limity naší činnosti. Ale tak jsme to chápali, a tak to brali i naši spolupracovníci. Snad i proto je za námi stopa, kterou nelze jen tak přehlédnout.

17. Napsal jsem, že jsme veškerý náš zisk investovali zpátky do dalších aktivit. Jaký jsme měli zisk? Občas se nám povedla nějaká knížka, která

se dobře prodávala. Ale samozřejmě to by ani náhodou nestačilo. Jako naprostá většina neziskových organizací jsme vždy byli závislí na darech, podporovatelích, ale hlavně na grantech a dotacích. Nikdo nám nedal nic zadarmo, vše jsme museli doložit naší činností a jejími výsledky. Byly doby, kdy jsme více prostředků dokázali získat na vydávání odborné literatury nebo na analýzy evropské integrace, tedy na politologicko-analytický směr naší činnosti. Ale byly také chvíle, kdy byla více podporována naše teologicko-religionistická aktivita a projekty, v nichž jsme se věnovali roli církve a působení církví ve společnosti. Vždy jsme museli pečlivě hospodařit a doslova obracet každou korunu. Bez toho by nevzniklo tolik knih a úspěšných projektů.

18. Je to asi paradox, ale z hlediska získávání veřejných financí pro naše aktivity se nám zpravidla nejlépe dařilo, když byla ODS v opozici. A to platí pro jakoukoliv politickou rovinu. Je to empirický fakt. Důvodů může být více. Obecně bylo za pravicových vlád méně dotací, nám bylo více trapné se o ně hlásit, celkově to vždy bylo pro nás vlastně složitější, než když byla pravice v opozici. Možná také, že naše činnost nebyla tolik potřeba jako v těch dobách, kdy byla u moci levice.

19. CDK se stalo v průběhu let významným nakladatelstvím. Přinesli jsme do českého veřejného prostoru řadu důležitých titulů, klasických, objevných, dali jsme prostor mladým autorům v různých edičních řadách. Vydali jsme skoro 700 knih. Ano, to je číslo, které i mně vyráží dech. A tato aktivita CDK bude dále pokračovat.

20. Od začátku jsme věděli, že pro náš ambiciózní program je důležitá spolupráce s univerzitami.

Roli nehrálo jenom to, že někteří z nás v univerzitním prostředí působili. Zapojováním studentů a mladých lidí do naší činnosti a vydáváním odborných knih jsme si vytvořili širší zázemí a velký okruh autorů a spolupracovníků na různých vysokých školách u nás i v zahraničí. To se pak mj. ukázalo jako důležité při uskutečňování některých velkých projektů, kde CDK působilo jako hlavní řešitel nebo koordinátor. Jak jinak by bylo možné dosáhnout třeba úpravy vzdělávacích programů a zkvalitnění občanského vzdělávání, na kterých nám záleželo?

21. Hodně jsme se soustředili na popularizaci vědeckých poznatků. Nejen proto pro nás byly důležité vzdělávací aktivity. Někdy jsme byli v pokušení je nějak více systematizovat. Nakonec se jako nejučinnější ukázalo spolupracovat s těmi, kdo se vzdělávání věnují, tady s univerzitami a středními školami. CDK pak organizovalo přednášky, kurzy, speciální vzdělávací programy. Tato dělba úkolů byla správná.

22. Snažili jsme se vždy dělat věci tam, kde jsme viděli „prázdná místa“. Proto jsme se věnovali politické kultuře, občanskému vzdělávání, proto jsme také vydávali knihy z politické filozofie a politologie, zvláště v době, kdy se tyto disciplíny u nás teprve etablovaly a rozvíjely.

23. Myslím, že ještě bude doceněna role, kterou CDK sehrávalo při rozvíjení teologie jako vědecké disciplíny. Z dnešní perspektivy se to zdá zvláštní, ale CDK vydávalo svůj teologický časopis, překládali jsme důležité teologické texty a knihy ze zahraničí. Pomáhali jsme nahrazovat to, co se tehdy na teologických fakultách vzhledem k jiným úkolům a okolnostem nemohlo

dařit. Dnes už tato činnost potřebná není, ale ve své době sehrála významnou roli.

24. V době komunistické diktatury jsme hodně získali od statečných lidí. A díky tomu, že lidem, kteří žili ve svobodě v západních demokraciích, alespoň některým z nich, nebylo jedno, co se tady děje. Proto mohla kupříkladu vzniknout podzemní univerzita. Po celých třicet let jsme se snažili, kdykoli jsme měli příležitost, to zase vrátet. Pomáhat těm, kteří to potřebují. Proto jsme se zapojili do projektů vzdělávání k demokracii a podpory demokratických sil v různých zemích, nejvíce na Ukrajině, ale také třeba v Iráku nebo v Barmě. Z vlastní zkušenosti jsme věděli, že to má smysl. A že máme povinnost to dělat, když se teď sami můžeme těšit ze svobody. To nepochopí sobečtí prospěcháři, co se mají dobře za každého režimu, ani ti, kdo bez přemýšlení papouškují dezinformační zdroje. Pro nás to bylo důležité. A hlavně to bylo důležité pro ty, kterým jsme takto dali trochu naděje a ukázali jim cestu.

25. CDK se nikdy neocitlo v takové krizi, která by hrozila jeho zánikem. Ano, byla horší a lepší léta, někdy jsme nevěděli, jak zaplatíme našim spolupracovníkům, jindy jsme se mohli pustit i do vydávání knih, které bychom v těžších časech neriskovali. Krach nám ale nikdy nehrozil. Především jsme se však nedostali do situace, která je mnohem horší než ekonomické problémy, a to je ztráta orientace, krize směřování a rozbití mezilidských vztahů. Vždy jsme měli vůli problémy překonávat a jít společně dál. A to bylo pro dobrý osud CDK důležité.

26. Za třicet let se nestalo, že by se všichni čtyři zakladatelé věnovali výhradně CDK. Vždy měl

alespoň jeden z nás další aktivity. Jediný, kdo se po celou dobu naplno soustředil na CDK, byl Zdeněk Granát. Univerzitní angažmá, jiné vydavatelské projekty, společenské aktivity, politika, to všechno nás tu a tam jakoby odvádělo od toho věnovat veškerou energii CDK. Současně to však CDK obohacovalo, umožňovalo nám to neustále naši činnost adaptovat na to, co je potřeba, a propojovat CDK s jinými prostředími. Jak už to bývá, věci mají rub i líc. Aktivity mimo CDK byly přínosem, ale možná jsou také jedním z důvodů, proč CDK v celém svém rozsahu nemůže pokračovat. Stejně si ale myslím, že to byla výhoda.

27. Dělali jsme chyby? Ano, dělali. Třeba jsme hájili lidi, o kterých se ukázalo, že za to nestáli. Věřili jsme knihám, které nikdo nechtěl číst. Zkoušeli jsme projekty, které nebyly tak úspěšné, jak jsme si představovali. Ale žádnou chybu jsme nedělali vědomě. Víme o nich až zpětně. Jednali jsme vždy podle toho, čemu jsme věřili, a dělali jsme to, co jsme chtěli dělat. A na CDK je to vidět.

28. CDK je založeno na přátelství. To je možná hlavní klíč k vysvětlení jeho úspěchu a jeho dlouhého působení. Založili ho čtyři přátelé, pro které přátelství bylo vždycky víc než manažerské rozhodnutí. Proto jsme se taky každý problémem, každý spor, každý rozdíl v názoru na další

směřování snažili řešit především tak, aby to obstálo před našim přátelstvím. Bez tohoto lidského rozměru je CDK nevysvětlitelné.

29. A taky jsme spoustu přátel získali. Měli jsme málo spolupracovníků, ale ti, kteří s námi začali pracovat, se ve velké většině stali našimi přáteli, jak o tom krásně píše ve svém textu Stanislav Balík. Ale přáteli byli i ti, kteří u nás vydávali své texty, přednášeli, byli a jsou s námi po léta spojeni. Něco z toho, ale zdaleka ne všechno, je zachyceno v knížce *Portréty & vzpomínky*, kterou jsme k třicátému výročí CDK připravili s Františkem Mikšem.

30. CDK, jak ho známe, končí. Pokračuje vydavatelská činnost. Hodnocení necháme na jiných. Za sebe říkám, že končíme, jak se má. S pocitem, že jsme smysl a účel CDK naplnili, jak jsme nejlépe uměli. Ano, naplnili je to správné slovo. Dnes máme jiné nástroje a instituce, abychom dělali to, co je potřeba. Hodnoty, principy a cíle zůstávají. ■

Petr Fiala (1964), politolog, předseda vlády České republiky a předseda Občanské demokratické strany.

Pohled jediného výkonného ředitele v historii CDK

Stanislav Balík

Nepatřil jsem k zakladatelské generaci CDK, vždyť v době, kdy bylo CDK zakládáno, jsem studoval v prvním ročníku šumperského gymnázia a „otcové zakladatelé“ jsou o víc než půl generace starší než já. Vzpomínky na bohatýrské začátky na brněnském Mendlově náměstí jsem taky později poslouchal jen s úsměvem či tichým obdivem.

S CDK jsem se seznamoval postupně v brněnských knihkupectvích poté, co jsem v roce 1996 začal studovat politologii a historii na Masarykově univerzitě. Vzpomínám si na to, s jakým napětím jsem očekával, kdy se v knihkupectví Šabata na Žerotínově náměstí, u Barviče a Novotného či na Skleněné louce na Kounicově ulici objeví nové číslo *Proglasu*, což bylo v době zpožděných vydávání jednotlivých čísel čekání občas nekonečné. Z tehdy vydávaných knih jsem postupně objevoval Novakovo *Vyznání katolíka*, Suchánkův *Nenápadný půvab dialektiky*, Rappovu *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, sborník *K čemu je církvi papež?*, Burkovy *Úvahy o revoluci ve Francii*... Nejsem schopen si uvědomit, kdy jsem začal vnímat nejenom jednotlivé tituly, ale také nakladatelskou značku, která tyto pro mě mimořádné publikační počiny zaštiťovala.

Na co si ale vzpomínám bezpečně, je můj vnitřní slib v době, kdy *Proglas* slavil desáté výročí svého vzniku vydáním velkého sborníku *Česká konzervativní a liberální politika*. Slíbil jsem sám sobě, že až se bude slavit výročí dvacáté, budu mezi spoluautory obdobného sborníku. Vše se nakonec seběhlo trošku jinak, vždyť v mezičase se *Proglas* proměnil v *Revue Politiku* a ta ještě do roku 2010 na *Kontexty*.

Především jsem ale své pracovní a vlastně i životní osudy s *Proglasem*, resp. CDK spojil víc, než jsem si na začátku roku 2000 uměl představit. Začalo to nenápadně. V roce 2000 jsem na brněnské historii napsal a obhájil diplomovou práci věnovanou politickému soudnímu procesu z let 1950–1952 s farářem a několika farníky v mém rodném Bludově. Z několika stran mi bylo doporučeno, že by mohla vyjít jako kniha. Můj tehdejší šéf z katedry politologie (kde jsem působil jednak jako pomvěd, jednak, byť stále ještě student, i jako konzultant pro studijní záležitosti pro studenty) Petr Fiala přišel s tím, že by mohla vyjít v CDK. Domluvit jsem se měl s jeho ředitelem Zdeňkem Granátem. Navštívil jsem jej v brněnských Černých Polích na Venhudově ulici, kam se CDK čerstvě přestěhovalo – většína věcí tam byla ještě nevybalená v krabicích.

Zdeněk – tak jako ostatně dosud – pečlivě hlídal peníze a nehodlal jimi plýtvat. Proto s vydáním souhlasil za podmínky, že si na ně seženu čtyřicet tisíc korun, což tehdy rozhodně nebylo málo. Navíc v situaci, kdy v zásadě neexistovaly žádné vnitrouniverzitní granty a o žádných jiných jsem nic nevěděl. Protože má touha vydat svou první knihu byla skutečně silná, inspiroval jsem se některými prvorepublikovými brožurami, které jsem znal, v nichž byly na zadních stranách reklamy místních obchodů. Během pár jarních týdnů, kdy jsem v zásadě prodával reklamní prostor v knize podnikatelům z Bludova a okolí, jsem peníze sehnal. Na knihu přispělo sedmnáct z nich (když si dnes tyto inzeráty prohlížím, vděčně vzpomínám na čtyři již zemřelé donory, osm dalších je již v důchodu), vážil jsem si i finanční podpory tehdejšího olomouckého arcibiskupa Jana Graubnera, který sáhl do kapsy a přispěl mi (největší částkou ze všech) na bludovské faře

po mém biřmování v květnu 2000. V říjnu 2000 tak mohla vyjít kniha *Miloval jsem okrasu domu Tvého. Bludovský monstrproces 1950–1952*. Jejím prostřednictvím a tím, co její vydání provázelo, jsem vlastně naplno vstoupil i do bludovské místní politiky, ale to je jiný příběh.

Až později jsem se dozvěděl, že má schopnost sehnat tolik peněz na v zásadě nejistý podnik byla hlavním důvodem, který přesvědčil i nejopatrnějšího ze čtyř společníků CDK Zdeňka Granáta, aby souhlasil s mým přijetím. To už byl podzim roku 2001 a CDK se nadechovalo k dekádě své největší expanze. Navrhl mě Petr Fiala, ten jediný mě z mého studia a působení na katedře politologie znal. Posílil jsem jako tehdy nejmladší pracovník jednu ze složek CDK, a sice Institut pro politiku a kulturu, kde jsem pracoval pod vedením Františka Mikše a spolupracoval s Pavlem Pšejou. Začal jsem redigovat knihy. Úplně první byl třetí díl úžasných sebraných spisů Ernesta Gellnera

INZERCE

Politika pro každého

Bohumil Pečinka zpovídá Stanislava Balíka

Po přečtení této útlé knihy se podíváte na politiku jinýma očima. Vznikla na základě oblíbené rubriky, jež se každý týden pravidelně objevuje v časopisu Reflex. Přímá stručná otázka, jasná nekomplikovaná odpověď. Renomovaný žurnalista se ptá, respektovaný politolog odpovídá. Jeho odpovědi často vybočují z toho, co z médií většinou slycháme. Jsou to úvahy založené na důkladné znalosti českého politického prostředí (včetně politiky komunální), ale především vycházejí z hodnotově ukotveného občanského postoje. Nejlépe nejspíš charakterizoval tyto texty jeden ze čtenářů Reflexu, když napsal, že díky nim nejen dobře porozumíme české politice, ale současně jsou skvělou výchovou k občanství.

BĚŽNÁ CENA: 249 Kč / CENA NA WWW.BOOKSPIPES.CZ: 187 Kč (SLEVA 25 %)

BOOKS
& PIPES

Pluh, meč a kniha. Skutečný křest ohněm pro mě ale představovala Stankiewiczova *Politická teorie a současný svět*, kdy jsem redigoval knihu, které jsem rozuměl jen s největším vypětím.

V průběhu roku 2002 jsme připravili přeměnu *Revue Proglas* na *Revue Politika*, která začala vycházet od začátku roku 2003 a do které jsem začal od prvního čísla psát. Na této platformě jsem se seznámil s Bohumilem Pečinkou, Hynkem Fajmonem a dalšími.

A především jsme od roku 2002/2003 začali výrazně rozšiřovat náš akční rádius. Už to nebyly „jenom“ knihy a časopisy, ale i různé projekty: expertní činnost pro poslance Parlamentu ČR, vzápětí organizování konferencí a seminářů, z nichž pak vycházely přílohy *Revue Politika*, navázání spolupráce s europarlamentem, konkrétně s Hynkem Fajmonem. A ještě později jsme se zapojili do mezinárodních projektů, v nichž jsme zprostředkovávali české zkušenosti s přechodem od nedemokracie k demokracii pro různé země – Irák, Ukrajinu, Írán... Byli přijati noví lidé – Ondřej Krutílek a Petra Kuchyňková, později Kateřina Hloušková.

To vše znamenalo znásobení objemu administrativní a řídicí agendy a podpory CDK, která na to ale nebyla připravena a dimenzována. Proto byla v polovině roku 2003 zřízena pozice výkonného ředitele CDK, který měl mít tuto provozní strukturu na starosti – a tím čtyřčlenná rada otců zakladatelů jmenovala mě. I nadále jsem částí své kapacity odborně působil v Institutu pro politiku a kulturu pod Františkem Mikšem, k tomu jsem ale koordinoval a zajišťoval věci na úrovni celého CDK. Začal jsem se také účastnit schůzí Rady CDK, které jsem bez hlasovacího práva dalších více než deset let připravoval agendu k projednání a vykonával jsem její usnesení.

Zpětně viděno jsem se právě tehdy dostal do těsnějšího kontaktu s druhou, personálně menší, ale významem přinejmenším rovnocennou větví CDK – Institutem křesťanských studií a s jeho dvěma pracovníky Jiřím Hanušem a Janem Vybíralem. Bylo to pro mě setkání mimořádně šťastné – jednak jsem získal vzácné přátele, jednak jsem rozšířil svůj odborný politologicko-historický zájem o tematiku vztahu státu a církve v současnosti i v historii, která se stala důležitou součástí mého profilu.

V práci pro CDK, která se doplňovala s mou prací univerzitní, jsem prožil skoro dvě desetiletí – léta 2001–2019. Někdy do roku 2015 to byla léta největšího rozvoje palety činností a působení CDK. Pokud někdy měla pravicová část české politické scény našlápnuto k tomu mít širší *think-tank* propojující různé oblasti společnosti – od akademických kruhů přes kulturu po církev a další složky občanské společnosti –, bylo to tehdy v podobě CDK.

Vývoj šel nakonec jiným směrem a CDK postupně své aktivity omezilo opět „jen“ na vydávání knih a časopisu (už ne dvou či dokonce tří souběžných, jako na vrcholu let 2003–2008, ale jednoho). Ani to však nebylo a není málo. Několik generací studentů a učitelů společenských a humanitních věd (včetně teologie) se díky nim dostávalo do kontaktu s klasickými i nejnovějšími díly zahraničními i domácími. Kéž tato služba, k níž už od roku 2019 a svého zvolení děkanem Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity přispívám jen jako člen redakce a autor *Kontextů*, trvá co nejdéle, i po organizační změně, k níž dochází na konci letošního roku.

CDK zůstane mou srdeční záležitostí a etapou pracovního života, která mi dala mnohé – a nevzala nic. Naučil jsem se redigovat a editovat

knihy, organizovat konference, psát články pod bičem uzávěrky, vyzkoušel jsem si řídit administrativní činnosti, jednat s politickými představiteli, což vše jsem posléze zúročil ve svých univerzitních rolích. Učil jsem se pohybovat v prostředí, které bylo postaveno na nutnosti stoprocentního konsensu všech čtyř otců zakladatelů, což většinou nebylo snadné.

Ale to všechno bledne před tím, že se v CDK ze starších kolegů či dokonce učitelů stali mí vzácní přátelé, za jejichž přátelství nepřestávám být vděčný. Díky, Františku, Jiří, Petře, Zdeňku. Díky, že jste překonali více než desetiletý věkový rozdíl, který nás dělí, a že mě přijímáte. Díky ale také patří Honzovi Vybíralovi, Ondrovi Krutílkovi, Petře Kuchyňkové, Katce Hlouškové, Lence

Váchové a Míše Johnové z různých částí CDK – tvořili jste skvělé prostředí, kterému jsem se snažil podle svých sil pomáhat.

Ale abych nekončil tak pateticky, vypůjčím si větu, kterou v letech 1997 a 2009 pronesl náš tehdejší velký fanoušek, který později nenechal na CDK a jeho představitelích ani nit suchou (což trvá dodnes): „Nic nekončí, j(e)deme dál.“ Ano, jedeme dál. Byť v jiných institucích, v jiných souřadnicích, s jinými nástroji, ale jedeme. Cíl, který mělo CDK, totiž stále trvá: „Posilovat rozvoj demokratické kultury v České republice“. Pro něj stojí za to dále pracovat. ■

Stanislav Balík (1978), politolog, děkan Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity.

INZERCE

Arnold Bartůněk

První souhrnná publikace o českém sochaři a restaurátoru Arnoldu Bartůněkovi (1955) představuje jeho formální a umělecký vývoj od 80. let minulého století po současnost, od drobnějších děl komorního charakteru vznikajících v ateliéru až po rozměrnější realizace ve veřejném prostoru. Přehled jeho celoživotní tvorby doplňují reprodukce figurálních kreseb z posledního desetiletí. Vybrané střídme texty odrážející autorovy myšlenky a postoje ozřejmují formální a ideová východiska jeho práce.

Běžná cena: 399 Kč
Cena na www.bookspipes.cz: 299 Kč (sleva 25 %)

Přístavy neklidné mysli aneb Art brut v Polsku

Šárka Belšíková,
Anežka Šimková

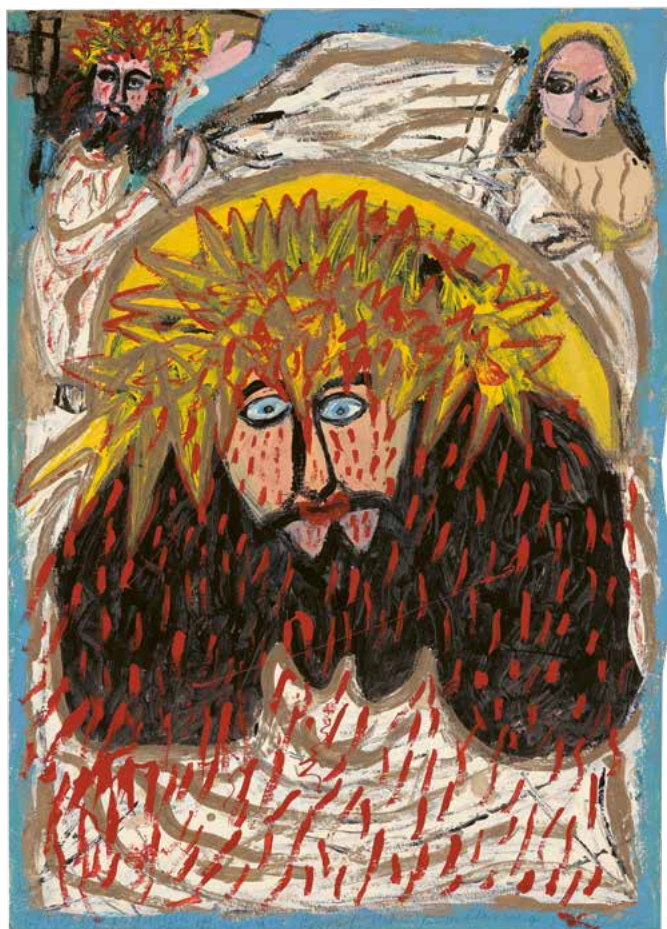
Art brut (syrové umění) v teritoriu Čech, Moravy a Slezska máme poměrně dobře zmapovaný například díky aktivitám Jana a Evy Švankmajerových (*Syrové umění*, 2004), především však díky výstavám a publikacím Aleny Nádvorníkové, která v letech 1998–2005 představovala český art brut i na výstavách v Praze, Vídni, Paříži, Bruselu či Lausanne. Nejkomplexnější a syntetizující výstavní projekt *Art brut v českých zemích: Mediumici, solitéři, psychotici* uskutečnilo s autorkou v roce 2008 Muzeum umění Olomouc, které se tomuto tématu od devadesátých let věnuje. Současná obsáhlá výstava *Přístavy neklidu. Art brut v Polsku* (19. 10. 2023 – 25. 2. 2024) na ni navazuje jako další komplexní projekt. Výstavu doprovází velkorysý katalog, který spolu s ní nabízí první zevrubnější sondu do neprofesionální výtvarné scény našich severních sousedů. Následující text kurátorek výstavy představuje hlavní představitele polského art brut a snaží se postihnout některá specifika, jež je odlišují od toho, co známe z tvorby domácích autorů.

Zrod a život termínu art brut

Art brut je součástí výtvarné kultury, jakkoli to jeho tvůrce většinou nezajímá, jelikož tvoří jen z vnitřního přetlaku, bez záměru prezentace či uchovávání svých děl. Jeho síla spočívá v naprosté autenticitě, která obohacuje a inspiruje i oficiální výtvarnou scénu a na druhé straně také podporuje empatii diváků vůči jinosti bližních, což je bezesporu výrazná kvalita lidskosti. Díla tvůrců patřící do této sféry umění se mnohdy dlouho ukrývala v soukromých sbírkách bez šance širší prezentace, až teprve přibližně v posledních dvou desetiletích výrazně ožívá zájem o tuto tvorbu. Popularita art brut ve světě roste především pro jeho vřelost a spontaneitu, která v uměleckém provozu výtvarné sféry často chybí.

Autorem termínu *art brut* je francouzský umělec, teoretik a sběratel Jean Dubuffet (1901–1985), který jej použil v roce 1945, ale za manifest art brut se považuje až jeho text z roku 1949, v němž stanovil známá kritéria pro zařazení děl k tomuto pojmu. Byl fascinován výtvarnými projevy oproštěnými od kulturních vlivů a akademického vzdělání a definoval je jako „syrové umění“.

Dubuffet navazoval mimo jiné na intenzivní studium evropských sbírek prací psychiatrických pacientů. Historie zájmu o výtvarné projevy duševně nemocných osob započala v 19. století díky několika osvíceným evropským lékařům a psychiatrům, kteří tyto práce dovedli ocenit. V roce 1900 se v londýnské královské nemocnici Bethlem uskutečnila první výstava výtvarných prací duševně nemocných a v roce 1905 vydal psychiatr Joseph Rogues de Fursac (1872–1942) publikaci pojednávající o výtvarných projevech při duševních a nervových poruchách, která se

MARIA WNĘK (1922–2005)

Absolvovala čtyři třídy základní školy. Po požáru rodinného domu se přestěhovala do městečka Nowy Sącz, stále měnila bydliště i zaměstnání. V psychiatrické léčebně v Koberzynie jí byla diagnostikována schizofrenie. Talent Marie Wnęk byl v léčebně podporován. Světy víry a náboženských jistot představovaly důležitou součást jejího života a díla provázených pocity ohrožení a halucinacemi. Modlila se, chodila na poutě, měla zjevení, slyšela varování a napomenutí od Boha a svatých, která zapisovala na rubovou stranu svých děl. Vyobrazení a text tvořily u autorky nedílný celek. Své obrazy chápala jako prostředky pro moralizování lidí. Navštěvovala výtvarné kurzy a kurzy pro negramotné.

↑ *Svatá Veronika otírá tvář Pana Ježíše*, nedatováno, olej, papír, 60 × 43 cm, Slezské muzeum v Katovicích

← *Ježíšovo utrpení*, 80. léta 20. století, tempera, papír, 50,9 × 70,3 cm, sbírka Leszka Macaka, Krakov

jako první zabývala uměním později označovaným jako art brut.¹ Problematika vztahu psychické poruchy či choroby a výtvarného projevu zůstává stále aktuální. Vždy se tu dotýkají dva druhy náhledů – psychiatrický jej řeší jako projev nemoci a uměnovědný ho posuzuje z hlediska estetických kritérií. Zásadní roli zde sehrála činnost německého historika umění a psychiatra Hanse Prinzhorna (1886–1933), který v roce 1922 publikoval knihu o tvorbě duševně nemocných, jež v první polovině 20. století ovlivnila zájem o tuto tvorbu u profesionálních výtvarných umělců, kteří v umění outsiderů nacházeli inspiraci, např. Emil Nolde, André Breton, Max Ernst, Paul Klee, Asger Jorn a skupina CoBrA, v českém prostředí Josef Čapek, Jan Zrzavý, Bohumil Kubišta.

Díky Dubuffetově iniciativě vtrhlo art brut na scénu uměleckých terminologií jako rázné exotikum, které je nutné pro jeho nezávislost, pravdivost, syrovost, ryzost oddělit a postavit do protikladu k oficiální umělecké tvorbě často vyčpělých (akademických) forem a obsahů. Dubuffet zařazoval do kategorie art brut širokou škálu prací neškolených autorů, psychicky nemocných, autorů žijících na okraji společnosti, spiritistů, lidí nezávislých na oficiální kultuře. Znepokojivý a naléhavý Dubuffetův alarm prozrazující žízeň po autentičnosti v umění nacházel a stále nachází své ozvěny. Termín art brut se od konce čtyřicátých let začal v uměleckém teritoriu západních zemí pomalu ujímat, ale hledaly se různé modifikace. Především v anglosaských zemích v širěji pojatém a často užívaném označení *outsider art*, uvedeném v knize Rogera Cardinala, která vyšla k výstavě *Outsider art* v roce 1972.² Setkáváme se však s dalšími názvy jako *raw vision*, *raw art*, *intuitive art*, *self-taught art*, *création franche* nebo *art hors-les-normes*,

kteří se liší jen v drobnostech, často podle individuálního vkusu autora každého termínu. Mnohost pojmů ukazuje na mnohost pohledů, rozmanitost stylů a způsobů zobrazení reality, spjaté s individuální zkušeností tvůrce a s jeho neopakovatelným životním příběhem.

Art brut není výtvarný sloh, obnáší různé formy, tato tvorba je pro autory především potřebou vyjádřit se a zpřítomnit či zakotvit svou existenci. Dá se říci, že bývá i prostředkem přežití ve světě, který není pro tvůrce art brut vždy samozřejmý, srozumitelný či přátelský. Naprostá autenticita a pronikavá smysluplnost jej odlišuje od ostatních neškolených projevů. Naivní umění má potřebu krásy a reprezentativnosti, lidové umění je prostší, vychází z řemeslných dovedností a regionální tradice. Ani jedno z nich ovšem v sobě nemá ono vnitřní nutkání. Většinou jde o narativní popisy skutečnosti s estetickým záměrem. Právě sepětí s vnějším modelem odlišuje tyto proudy od art brut, pro něž je určující imaginace, vnitřní model a neklidná touha po tvorbě.

V druhé polovině 20. století se v Evropě postupně formovalo několik center zabývajících se sbíráním a propagací art brut. Ve švýcarském Lausanne vzniklo v roce 1976 muzeum ze sbírky Jeana Dubuffeta, jehož dlouholetým ředitelem a propagátorem byl Michel Thévoz. Psychiatr Leo Navrátil otevřel v osmdesátých letech centrum pro umění a psychoterapii na klinice Gugging u Vídně. Manželé Bourbonnaisovi založili v roce 1983 ve francouzském Dicy muzeum neprofesionálních tvůrců – La Fabuloserie. V Bruselu vzniklo centrum pro výzkum a šíření art brut Art en Marge, později Art et Marges. V Bratislavě se od roku 1966 konaly mezinárodní soutěžní přehlídky Triennale Insita, které kromě naivního umění prezentovaly i outsider art. Kromě

soustředěného zájmu soukromých sběratelů se neprofesionální umění začalo také stávat součástí oficiálních veřejných muzejních a galerijních sbírek zaměřených na profesionální umění. V rámci tohoto směřování se začala v druhé polovině devadesátých let také budovat kolekce art brut v Muzeu umění Olomouc, která obsahuje především exponáty mediální tvorby vznikající na našem území, ale je v ní i několik kresebných a grafických děl polských autorů art brut.

Stále živá otázka autenticity v umění provází odborné debaty, teoretické úvahy a výstavní projekty, které usilují o dialog mezi oficiálním uměním a art brut. Ve státech socialistického sektoru se pojem art brut ujímal ztěžka, neboť vládnoucí garnitura podporovaly především „lidovou“ a amatérskou tvořivost. Do tohoto rámce pak byly teoretiky zařazovány i projevy art brut, i když s proklamovanou lidovostí měly máloco společného. Takové „syntetizující“ pohledy platily jak v Československu, tak v Polsku. U nás byly pod střechou naivního umění vystavovány třeba autorky Anna Zemánková, Cecilie Marková, Marie Kodovská a v polských soukromých i veřejných kolekcích etnografických muzeí tomu nebylo jinak. Ostatně dodnes jsou v polských sbírkách autoři různých tvůrčích profilů neprofesionální tvorby zastoupeni společně, bez jasného rozlišení.

Neprofesionální umění v Polsku

Art brut v Polsku má svou specifickou historii, kterou můžeme nahlížet z mnoha hledisek, jež se vzájemně doplňují a prolínají. Na cestě k dnes už běžně užívanému pojmu art brut stojí různí hybatelé – instituce, teoretici, kurátoři,

sběratelé, badatelé, psychiatři, terapeuti, galeristé i zájemci.

Zásadní roli v poznávání neprofesionálního umění v Polsku hrál profesor Aleksander Jackowski (1920–2017), kulturní antropolog, etnograf, umělecký kritik, šéfredaktor časopisu *Konteksty. Polska Sztuka Ludowa* a od roku 1949 vedoucí oddělení lidového a naivního umění na Institutu umění v Polské akademii věd. Inicioval široký terénní výzkum po celém Polsku, organizoval tři ročníky Trienále neprofesionálního umění ve Štětíně a Bratislavě. Podporoval soutěžní přehlídky neprofesionálního umění, díky nimž se odborníci a veřejnost seznamovali a dodnes seznamují s novými objevy, se zajímavými osobnostmi této tvorby. Mezi řadou výstav, které Jackowski organizoval, měla přelomovou roli výstava *Jiní. Od Nikifora po Glowackow*³ ve varšavské Zachętě v roce 1965, kde byly poprvé na půdě profilové galerijní instituce vystaveny práce neprofesionálních tvůrců, např. Stanisława Zagajewského, Edmunda Monsiela (s. 78) nebo Nikifora (s. 69), ale i početné skupiny lidových a naivních umělců. Následovaly další významné výstavy *Talent, vášně, intuice*⁴ v Oblastním muzeu v Radomi

NIKIFOR – EPIFANIUSZ DROWNIAC (1895–1968)

Nikifora vychovávala hluchoněmá matka, byl negramotný s těžkým postižením sluchu a řeči. Po matčině smrti za první světové války se toulal vesnicemi a městy Haliče. Malovat začal kolem roku 1915 s použitím materiálů, které měl k dispozici. V rámci operace Visla byl třikrát deportován do Západního Pomořanska, ale pokaždé se vrátil do Krynice a nakonec tam žil po zbytek svého života jako potulný umělec, který maloval a prodával svá díla na ulici. Od 30. let upoutával zájem výtvarníků, v roce 1949 zažil ve Varšavě svou první samostatnou výstavu. Je zařazován mezi nejvýraznější primitivistické malíře na světě.

→ *Město*, (před 1939), akvarel, papír, 23,7 × 31,2 cm, sbírka Leszka Macaka, Krakov

v roce 1985, jejíž název převzal i výstavní projekt z roku 2005 *Talent, vášně, intuice II 1985–2005* ve varšavském Státním etnografickém muzeu, který byl rekapitulací dlouhodobého výzkumu polského neprofesionálního umění.

O neprofesionálním umění vydal Jackowski řadu studií a publikací, za přelomovou je považována kniha z roku 1995 *Umění zvané naivní*, v níž shrnul čtyřicet let svého výzkumu a představil více než devadesát autorů, částečně i z oblasti art brut.⁵ Při svém stipendijním pobytu v roce 1970 Jackowski navštívil v Paříži Dubuffeta a seznámil se i s jeho sbírkou a pojmem art brut. Do polské terminologie tento termín ale nepřijal, zřejmě jej

nepovažoval za podstatný a odpovídající pro domácí prostředí; navrhoval jej nahradit termínem *umění zvané naivní*. Tím ovšem došlo k dalšímu prohloubení nejasnosti pojmů naivní a art brut. V roce 1994 Jackowski v článku *Mýtus umění*⁶ nastínil rozpětí tohoto projevu – na jedné straně podle něj stojí Karol Wójciak zvaný Heródek (s. 71) jako ukázka tvorby nevinného venkovského primitivismu a na druhém konci stojí kresby Edmunda Monsiela, vycházející z dlouhodobého psychopatologického stavu, svázaného s osobní mytologií.

Díky soustavné popularizační práci v oblasti neprofesionálního umění se v sedmdesátých letech nastartovala v Polsku i velká vlna

JULIAN STRĘPEK (1932–2000)

Žil a pracoval v Pustkowě u Dębice. V roce 1966 utrpěl vážný úraz při výbuchu v podniku uměleckých řemesel. Po odchodu do důchodu se plně věnoval řezbářství. Vyřezával a opracovával jednoduché, hrubé formy kosou nebo sekerou. Vyráběl postavy světců, andělů, historické postavy, a především tvořil složité kompozice, které maloval barvami, nejčastěji červenou, zelenou, modrou a stříbrnou. Svými plastikami zdobil prostor kolem sebe, zkrášloval ploty a nábytek. Největší Strępkovy umělecké počiny představovaly komplikované konstrukce skládající se z mnoha dekorativních desek a postav, tvořící oltáře, hrobky polských králů a monstrance.

1 *Galerie polských králů*, dřevo, polychromie, 148 × 51 cm, sbírka Leszka Macaka, Krakov

objevitelské a sběratelské činnosti. Zvláštní pozornost patří bezesporu Leszkovi Macakovi, krakovskému právníkovi, jehož sběratelský zájem přerostl v celoživotní poslání. Všechny jeho iniciativy, včetně dvacetiletého provozu prodejní *Galerie d'Art Naif* v krakovské Kazimierzi, nesmírně pomohly zviditelňování neprofesionálních tvůrců v Polsku i zahraničí, oněch lidí „na okraji“, sice společensky diskvalifikovaných, ale s velkým tvůrčím potenciálem. Soustavnou péči i materiální pomoc prostřednictvím nakupování jejich děl věnoval lidem zatíženým psychickou chorobou (Maria Wnęk (s. 65, 66), Stanisław Mika), s tělesným postižením (Hanna Dylewska, Konrad Kwasek, Adam Dembiński) nebo s těžkým osudem nemocných či bezdomovců (Katarzyna Gawłowa, Julian Stręk (s. 70), Edward Sutor, Włodzimierz Rosłoń (s. 71)). Macakova sbírka čítající mnoho tisíc položek je ukázkou celého rozpětí polského neprofesionálního umění od lidového přes naivní až po art brut.

Nový start

Devadesátá léta s sebou přinesla novou společenskou situaci, nové možnosti komunikace a otevřenější evropský rozhled. Pro polský art brut je to významná etapa výzkumu. Nastupuje další generace výrazných osobností, které si kladou za „panování“ Jackowského nezodpovězené otázky o charakteru polského art brut, usilují o jeho poznání a šíření formou výstav, katalogů, publikací, přednášek, soutěží neprofesionální tvorby, setkávání, konferencí, filmových přehlídek. Existují kvalitní odborné studie, katalogové texty aj., které umožňují badatelům hlouběji se s problematikou seznámit. Termín art brut je používán stále

častěji, alternativně je užíván i termín outsider art. Přispěly k tomu i mezinárodní kontakty a aktivity. O přiblížení fenoménu art brut polskému publiku se pak významně zasloužila historička Małgorzata Szaefer, v letech 2008–2020 ředitelka poznaňské galerie TAK, která v rámci mezinárodní spolupráce představila v roce 2013 polské autory art brut také na výstavách v zahraničí.

Konfrontace tvorby profesionálně školených umělců s díly autorů art brut (Henel, Wnęk,

Kwasek, Matysiak, Grygny) byla obsahem výstavy ve varšavské Galerii moderního umění *Proč jsou na světě války. Umění současných outsiderů*,⁷ která mimo jiné poukázala i na jedinečný charakter projevů art brut, tak odlišných od stále setrvačně chápané klasifikace naivní tvorby. Klasickou přehledovou muzejní prezentaci přinesla rozsáhlá výstava a katalog ve Státním etnografickém muzeu ve Varšavě pod názvem *Hořká chuť – art brut / studium – sbírky – výstavy v Polsku na*

KAROL WÓJCIAK-HERÓDEK (1892-1971)

Celý život žil v Lipnici, živil se jako pastýř, žil u farmářů ve stájích a kůlnách. Měl mimo jiné hlasový a artikulační handicap. Bezkonfliktní, šťastný, laskavý k lidem, často hrál na svatbách a křtinách na ručně vyrobených dvoustrunných houslích. Od dětství vyřezával ptáky, sochy světců, Ježíše Krista, Pannu Marii, anděly, které maloval barvami a tečkovanými vzory. Jeho svět vyplňovala tvorba nepoznamenaná cizími vlivy, citově silná, samostatná a pravdivá ve svém výrazu. Tento vesnický „sochař“ tvořil z vnitřní nutnosti.

↓ *Svatý a Anděl*, 50.–60. léta 20. století, dřevo, polychromie, v. 30 cm, 85 cm, 48,5 cm, sbírka Leszka Macaka, Krakov

WŁODZIMIERZ ROSŁOŃ (1953)

Od roku 1975 žije v domě s pečovatelskou službou v Brwilnu u Płocku spolu se svým bratrem Janem. Kreslil a vytvářel plastiky již v 80. letech. Maluje hlavně lidské postavy, portréty, anděly, zvířata, hmyz, d'ábly, erotické scény a hudební skupiny. Jeho práce poutají pozornost svou bezprostředností i upřímností vyjádření. Jeho obrazy vyjadřují různé barevné nálady, od velmi temných, pochmurných zobrazení až po barevné pohádkové scény. Tvarově jednoduché plastiky často barevně upravuje.

↓ *Bez názvu*, 2019, dřevo, barevná tužka, 50 × 32 × 9 cm, sbírka Andrzeje Kwasińského, Płock

PAWEŁ GARNCORZ (1979)

Autor s autistickým syndromem navštěvoval školu se speciálním zdravotním režimem. Žije v Katovicích v domácím prostředí, své výtvarné projevy začal rozvíjet v rámci návštěv workshopů ergoterapie. Převažuje kresba barevnými pastelkami, věnuje se také výšivkám křížkovým stehem. S autistickou přesností, důsledností a smyslem pro detail zaznamenává motivy ze svého životního prostoru a osobních zkušeností z domácího prostředí i navštívených míst.

† *Volejbal*, 2001, barevné tužky, papír, 50 × 70 cm, sbírka Andrzeje Kwasiborského, Płock

*přelomu 20. a 21. století.*⁸ V posledním desetiletí se uskutečnila řada dalších objevných výstav a aktivit především v programu Slezského muzea v Katovicích a v kulturním programu města Płock nebo v galerii TAK v Poznani. Významným a výjimečným programem byl cyklus mezinárodních konferencí a výstav art brut v sérii *Psychiatrie a umění* pořádané v Krakově v letech 1995–2020 lékařem Andrzejem Kowalem a Grażynou Borowik.

Další možnosti pro objevy nových talentů přinesla arteterapie, která se od druhé poloviny 20. století rozvíjí v psychiatrických zařízeních či pečovatelských domech nebo formou otevřených výtvarných dílen, které podporují možnosti výtvarného vyjádření psychicky nemocných nebo mentálně handicapovaných osob. Arteterapie se již stala v oboru péče o tyto osoby standardem, a i když u této práce může být nevhodným vedením narušena spontánnost výtvarného projevu, objevují se zde umělecky nadaní tvůrci, jejichž práce jsou publikovány a vystavovány. Na tuto činnost logicky navazuje vznik galerií.

Specifika polského art brut

Při srovnávání profilů českého a polského art brut postřehneme značné rozdíly, svědčící jak o jeho rozmanitosti, tak o vlivu kulturního

a duchovního klimatu, z něhož autoři pocházejí. Například mediální kresby, podle Dubuffeta řazené k art brut, které se v českých zemích od konce 19. století zhruba do padesátých let 20. století rozvíjely v souvislosti s rozšířeným spiritistickým hnutím, v Polsku nenacházíme, a naopak na našem území nejsou příliš známy projevy propojené s rustikálním či náboženským záze-
mím. I když jde opravdu jen o rámcové srovnání, potvrzuje se tu i důležitost charakteru prostředí, jeho kulturního a duchovního klimatu nasátého po staletí do mentálního podloží té či oné země, které podstatně ovlivňuje i charakter tvorby označované jako art brut. V Polsku je bezesporu silně napájené citově prožívanou katolickou religiozitou, náboženskými představami propojenými s tradiční ikonografií, silným zakotvením v rustikálním prostředí spojeném s lidovou kulturou i neodmyslitelným sepětím s přírodou, se světem zvířat. U téměř dvou třetin z jedena-
třiceti vybraných autorů zaznamenáváme toto

bytotné náboženské vnímání, které nachází své silné odrazy v autentických výtvarných projevech art brut hlavně u generace tvůrců s datem narození na konci 19. století a před druhou světovou válkou. Připomeňme Nikifora, Karola Wójciaka-Heródka (s. 71), Władysława Iwańskou, Genowefu Magieru (s. 76), Adama Dembińského, Marii Wnęk a další. U později narozených autorů, kteří vykazují psychické zátěže, najdeme další témata spojená s novým profilem polské společnosti, třeba se stroji a technikou, například u Pawła Garncorze (s. 72) či Henryka Kondratowicze (s. 73), či architekturou, například u Tadeusze Głowaly nebo Przemysława Kiebzaka. V málokteré zemi najdeme také tolik autorů-řezbářů, propojených se zakořeněnou tradicí polské lidové plastiky. U autorů, jako je Dionizy Purta, Karol Wójciak-Heródek, Włodimierz Rosłoń, Edward Sutor či Julian Stręk, jde o velmi silné a originální projevy s imaginativním přesahem. Tito lidé většinou žili na okraji společnosti, byli to

HENRYK KONDRATOWICZ (1955–2020)

Pracoval na železnici, v loděnici a také jako dřevorubec. V 28 letech měl nehodu, která mu zároveň s duševní poruchou znemožnila pokračovat v práci, žil v domě s pečovatelskou službou. Malovat začal v roce 1988 pod vlivem znepokojivých zpráv, které sledoval v televizi. Věřil, že svými obrazy „zachraňuje svět“. Po leteckých katastrofách v roce 2014 maloval Kondratowicz pouze nezníčitelná letadla, aby zabránil opakování těchto tragédií.

→ *Letadlo*, nedatováno, fixy,
papír, 50 × 70 cm, sbírka
Andrzeje Kwasiborského, Płock

JUSTYNA MATYSIAK (1979)

Autorka s mentálním handicapem žije v rodné vesnici s rodiči nedaleko Poznaň. V jejích kresbách, charakteristických pozorně propracovanými detaily, najdeme motivy zvířat, ptáků, lidské figury, módní kreace oblečení, ale i architekturu. Struktury jemných objektů jsou tvořeny horizontálními či svislými pruhy. Matysiak začala malovat v roce 2000 v terapeutických dílnách Krzemień v Poznani, kde okamžitě upozornila na svůj pozoruhodný talent nepoznamenaný výtvarným školením, oceněný záhy i vítězstvím na soutěžní přehlídce INSITA 2007 v Bratislavě. Ke kresbám používá fixy a propisky, pevné obrysy vyplňuje barvami, zpočátku převládala hnědo-béžová barevnost, postupně využívá i širší paletu barev. Její pozdější velkoformátové různobarevné kresby zobrazující ženy jsou doprovázeny texty, v nichž otevřeně odkazuje na své touhy či představy o lásce i manželství a dotýká se sexuálních tabu.

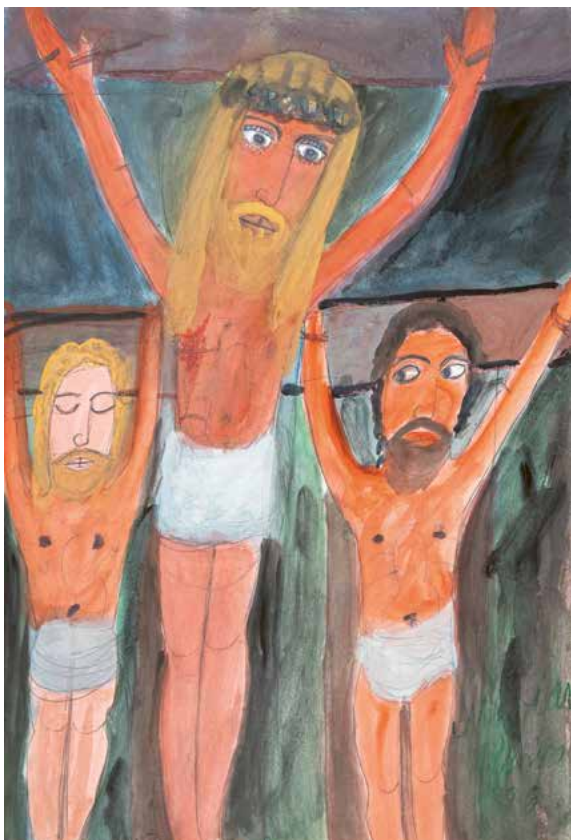
↓ *Dáma s kabelkou*, 2008, fixy, papír, 8,5 × 16,5 cm, sbírka Leszka Macaka, Krakov

HENRYK ŻARSKI (1944)

Narodil se v Německu, kam byli jeho rodiče deportováni během druhé světové války. V roce 1947 přijel do Polska spolu s transportem dětí, měl pouze průkaz se základními údaji o svém původu. Někdy čas strávil v pečovatelských ústavech, a když dosáhl plnoletosti, byl poslán do domu s pečovatelskou službou v Pakówcce. Po většinu života nemluvil a hlas „získal zpět“ až v dospělosti. Vždy hodně kreslil, pastelkami kopíroval pohlednice a novinové ilustrace. V roce 1990 v ergoterapeutické dílně v komunitním centru v Bojanově začal pod vedením terapeutky malovat temperovými a akrylovými barvami na papír a plátno. Nejčastějšími náměty jeho děl jsou zvířata a žánrové a náboženské výjevy. V pozadí se objevuje sakrální architektura. Żarského raná tvorba zahrnuje také portréty, včetně mnoha imaginárních vyobrazení umělcovy matky. Lidské fyziognomie někdy připomínají mimozemšťany, mají velké upřené oči, výrazné rty, mírně špičatý nos a silnou čelist.

↑ *Dáma*, 90. léta 20. století, tempera, papír, 41 × 28 cm, sbírka Leszka Macaka, Krakov

MARIANNA WIŚNIOŚ (1910–1996)

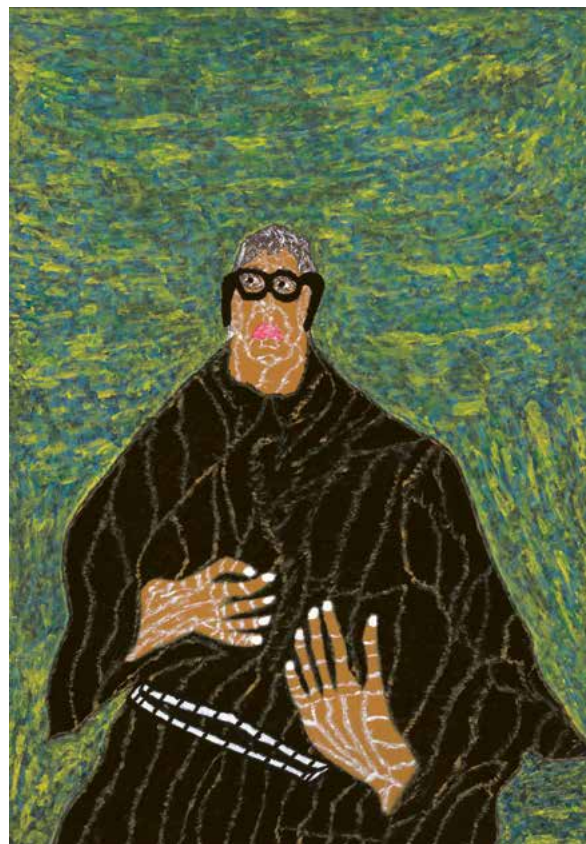
Celý život prožila ve vesnici Rataje poblíž Wąchocku v provincii Świętokrzyskie v rolnické rodině. Školu navštěvovala dva roky a odmalička ráda kreslila. Vyznačovala se nevšední cikánskou krásou, darem prozíravosti, ale především vášní pro malování, pro obyvatele její vesnice nepochopitelnou. Poté, co se v roce 1936 provdala za kadeřníka, který se s její vášní také nesmířil, tvrdě pracovala v hospodářství a vychovávala děti. Tapety a nástěnné textilie s květinovými kompozicemi a ptáčky malovala dlouhá léta na papír a plátna jen pro sebe a zdobila jimi stěny svého bytu.

† *Ukřižování*, 1996, akvarel, papír, 70 × 50 cm, sbírka Leszka Macaka, Krakov

MAREK ŚWIETLIK (1965)

Świetlikovi rodiče přišli do Kołobrzegu z Vilniusu v rámci repatriace. Umělec navštěvoval speciální základní školu a po jejím ukončení nastoupil do zaměstnání jako zahradník, kde se staral o městskou zeleň. Svůj první obraz namaloval v roce 1990 inspirován novinovým článkem s fotografií obrazu *Ukřižování*, který byl ukraden z katedrály v Kołobrzegu. Zloděj nemohl odnést rozměrné umělecké dílo vcelku, a tak ho rozbil. Świetlik jako věřící člověk nemohl tuto událost přejít lhostejně a rozhodl se ji namalovat. Vytváří především portréty světců, duchovních, plachetnice a postavy z polské literatury.

↓ *Sv. Maxmilián Kolbe*, okolo 2012, olej, karton, 100 × 70 cm, Slezské muzeum v Katovicích

GENOWEFA MAGIERA (1921-2019)

Absolvovala čtyři roky základní školy, ale provázely ji potíže s psaním a čtením. Celý život žila na venkově ve stálém styku s přírodou, která pro ni zůstala vždy zásadním inspiračním zdrojem. Zažila obavy z krutosti a fyzického násilí ze strany své rodiny, před kterou se často schovávala. Ta ji přesvědčila, že je duševně nemocná a vzhledem k její malé gramotnosti ji nakonec připravila o dědictví a prostředky. Ve věku 88 let ji přijal Domov sester Wielka Nieszawka, kde Magiera naplo rozvinula svou kreativitu. Díky porozumění a povzbuzení svého okolí zde mohla dát průchod své syrové tvořivosti a tak během deseti let vzniklo asi tisíc objektů. Zobrazovala především zvířata, krávy, koně, drůbež, zvěř z volné přírody s pozoruhodným smyslem pro kompozici a barevné ladění.

← *Bez názvu*, 2016, akvarel, papír, 117 × 79 cm, sbírka Andrzeje Kwasiborského, Płock

ROMAN RUTKOWSKI (1930-2010)

Vychodil čtyři roky základní školy, poté absolvoval řeznický kurz, který mu umožnil pracovat v masokombinátu. Oženil se a měl dvě děti. Manželství se rozpadlo a od roku 2002 žil v domě s pečovatelskou službou v Brwilnu u Płocku. Rutkowski maloval převážně pastely na karton, ale nevyhýbal se ani jiným technikám. Zobrazoval barevné ptáky, domácí zvířata, divoká exotická zvířata, jako jsou klokani a hadi, méně často zpodobňoval lidi. Opakovaně maloval dvojice zvířat stejného druhu stojící naproti sobě, není jasné zda bojující, nebo v milujícím objetí. Kompozici děl uspořádával obvykle symetricky, někdy ji narušil maličkostí na periférii hlavního tématu. V obrazech se nesnažil zachytit trojrozměrný prostor, zdroje jeho příběhů tkví v dětské představivosti.

↗ *Bez názvu*, 2006, pastel, papír, 100 × 70 cm, sbírka Andrzeje Kwasiborského, Płock

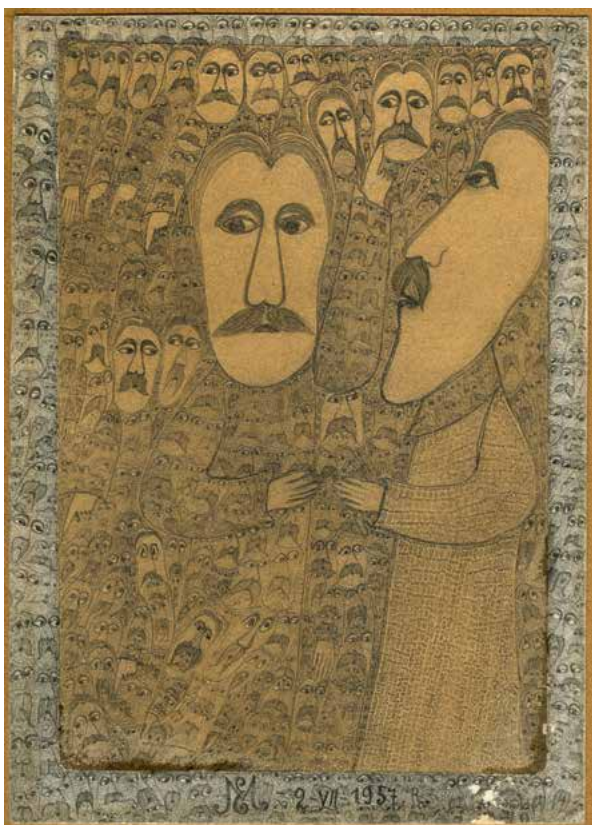
vesměs samotáři, podivíni, osoby poznamenané psychickou zátěží. Vztahuje se to na celou řadu autorů, jako jsou Ryszard Kosek (s. 79, 80), Władysław Grygny, Genowefa Magiera, Justyna Matysiak (s. 74), Przemysław Kiebzak, Paweł Garncorz, Marek Świetlik (s. 75), Marianna Wiśnios (s. 75), Maria Wnęk.

Týká se to i mentálně handicapovaných tvůrců, z nichž mnozí našli útočiště v azylech psychiatrických klinik, především však v pečovatelských domech po celém Polsku, kde pro svůj

výtvarný talent našli podporu a odborně vedené pracovní dílny. Například z pečovatelského domu v Brwilnu u Płocku vyšlo několik talentovaných tvůrců, jako je Adam Dembiński, Tadeusz Głowala, Henryk Kondratowicz, Włodzimierz Rosłoń, Roman Rutkowski (s. 77), Krzysztof Wiśniewski a Henryk Źarski (s. 74). Mezi současné autory, kteří obohacují pestrou paletu polského art brut, patří Iwona Misera, Daniel Stachowski či Tomasz Machciński, jejichž tvorba je oceňována i v zahraničí.

Stav art brut v Polsku zachycujeme v jistém vývojovém okamžiku, odvislém od stavu našeho nedokonalého poznání a vnímání. Jaký je tedy polský art brut? Je svěbytný, silný, pravdivý,

EDMUND MONSIEL (1897-1962)

Jako dítě vyrůstal u svého strýce, varhaníka. Začal se vzdělávat v Seminári učitelů v Chełmu, ale vzdělání nedokončil. Poté pomáhal matce při provozu jejího obchodu a v dospělosti vedl sám malý obchůdek, který mu za okupace v roce 1942 zavřeli Němci. Byl přesvědčen, že se jej nacisté chystají zlikvidovat, a proto se uchýlil k bratrovci do rodného Woźuczynu. Skryl se na půdě jeho domu a přerušil veškerý kontakt s okolím. Z původních obav se stalo „alibi“ pro dlouholetou dobrovolnou izolaci. Trpěl autismem a sluchovými a zrakovými halucinacemi. V roce 1962 zemřel na chřipku a zanechal po sobě víc než 500 kreseb olověnou tužkou podepsaných ozdobným monogramem EM, často doplněných texty s moralistním obsahem. Jeho dílo vykazuje inspiraci tradiční, lidovou a náboženskou ikonografií, zobrazuje však obsesivně a donekonečna jedno téma – nehybnou mužskou tvář s knírem a stovkami sledujících očí, které vyplňují celý prostor papíru. U Monsiela šlo o transpozici jeho strachu, neustálého napětí z pocitu Božího hněvu.

¹ *Bez názvu (Zmnožení tváří)*, líc, 1957, tužka, papír, 16,8 × 11,8 cm, Slezské muzeum v Katovicích

zakotvený v místním prostředí i v přístavech neklidné mysli samotných tvůrců. Onen neklid přináší nutkové impulzy, hlubokou neodbytnou touhu, z níž pramení tvořivá síla v životě lidí, jejichž niterná výpověď je přímou a naléhavou zprávou o mikrosvětě jejich vnímání. ■

/ Doprovodné ilustrace jsou převzaty z publikace *Přístavy neklidu. Art brut v Polsku* (Muzeum umění Olomouc 2023). /

- 1 Joseph Rogues de Fursac, *Les écrits et les dessins dans les maladies nerveuses et mentales*, Paris 1905.
- 2 Roger Cardinal, *Outsider Art*, Studio Vista, London 1972.
- 3 *Inni. Od Nikifora do Głowackiej* (katalog výstavy), Pracownia Badań Sztuki Nieprofesjonalnej Instytutu PAN Centralne Biuro Wystaw Artystycznych, Zachęta, Warszawa 1965.
- 4 Výstava *Talent, pasja, intuicja (Talent, vášně, intuice)* v Muzeu Jacka Malczewského v Radomiu v roce 1985.
- 5 Aleksander Jackowski, *Sztuka zwana naiwna*, Krupski i S-ka, Warszawa 1995. Byli zde vystaveni mj. Edmund Monsiel, Nikifor, Wojciech Oleksy, Tomasz Sitkowski, Maria Wnęk a Stanisław Zagajewski. Viz <http://znalezii.pl>.
- 6 Aleksander Jackowski, *Mit sztuki poza kulturą. Art Brut*, in: *Polska sztuka ludowa. Konteksty*, 48/3, s. 59-70.
- 7 Výstava *Po co wojny są na świecie. Sztuka współczesnych outsiderów*. Muzeum moderního umění ve Varšavě, únor-květen 2016.
- 8 *Gorski smak art brut / badania - kolekcje - wystawy w Polsce na przełomie XX/XXI wieku*, PME, Warszawa 2016.

Šárka Belšíková (1978), kurátorka sbírky kresby a specifické kolekce věnované art brut Muzea umění Olomouc.

Anežka Šimková (1946), emeritní kurátorka Muzea umění Olomouc, založila a budovala kolekci art brut v rámci sbírek muzea.

Art brut jako „autenticita“, „mýtus“ a „očista“

Barbora Kundračiková

Co je to art brut a jak ho dnes vnímat? Zájem o výtvarná díla neškolených a často i duševně nemocných jedinců na okraji společnosti nepochybně poskytl mocný tvůrčí impulz mnoha velkým umělcům minulosti, od expresionismu přes surrealismus až po poválečnou neoavantgardu. Zároveň se však kolem pojmů „autenticita“ či „čistota umění“, jež jsou s tvorbou těchto solitérů automaticky spojovány, vyrojila řada nereálných očekávání a mýtů. Ale i to může být jedním z hlavních důvodů, proč nás tento neškolený výtvarný styl nepřestává fascinovat.

V roce 1922 dokončil Hans Prinzhorn knihu *Bildneri der Gefangenen* (v českém překladu *Výtvarná tvorba duševně nemocných*), v níž reprodukoval a analyzoval na dvě stě z více než pěti tisíc obrazů, kreseb a rytin, které shromáždil v různých léčebnách německého Heidelbergu a jeho okolí. Příležitostně práce svých pacientů publikovali a analyzovali už lékaři před ním. Podobně jako on přitom však zjišťovali, že na tomto základě jejich duševní poruchy určit nedokážou. Prinzhorn zaujal jiný přístup – jako vystudovaný historik umění identifikoval šest základních pohybů či pudů, jimiž by měli být při své tvorbě motivováni. Byly mezi nimi pudy expresivní, herní, ornamentální, tendence k uspořádání a k napodobování, respektive potřeba symbolů, tj. tytéž, které převažují u profesionálních umělců. I proto věnoval pozornost především deseti ze svých pacientů, těm, jejichž práce se podle jeho názoru svou „výrazovou silou a kreslířským uměním“ vyrovnají tvorbě těch, které společnost uznává jako „mistry“.¹

Prinzhornova iniciativa položila základy hned tří formativních kulturních hnutí počátku 20. století. Dala impuls druhé fázi moderního umění, zejména expresionismu (Paul Klee, Alfred Kubin) a surrealismu (André Breton, Max Ernst, Salvador Dalí), také ale neoavantgardním tendencím rozvíjejícím se po druhé světové válce. Obrátila pozornost nejen k „vyloučeným“, ale také kulturně cizorodým, „primitivním“ kulturám afrických či jihoamerických komunit, specifickým rituálním praxím, včetně těch minulých, například prehistorickým jeskynním malbám. A spolu s tím podnítila diskuse o jejich emancipaci – i vzhledem k dominantní evropské, později západní sociokulturní tradici.

RYSZARD KOSEK (1957–2020)

Žil celý život v Płocku se svou rodinou. Vystudoval střední hudební školu, byl členem jazzové skupiny Loft, ve které hrál na saxofon, krátce vyučoval hudbu. Malbě se věnoval od začátku 80. let, kdy se kvůli duševní nemoci začal vědomě izolovat od okolního světa. Po mnoho let bylo malování jeho skrytou vášní. V první fázi tvorby vytvářel koláže, masky, portréty, od 90. let zachycoval na velkoformátových obrazech podle své představivosti žánrové postavy klaunů, opilců, pohádkových bytostí.

↑ *Žena*, 80.–90. léta 20. století, vodové barvy, zubní pasta, sololit, 56 × 32 cm, sbírka Andrzeje Kwasiborského, Płock

Předchozí strana: *Hrajeme si na záchytce*, 2014, olej, překližka, 110 × 122 cm, sbírka Andrzeje Kwasiborského, Płock

„Tvorba“ objevená v ústavech pro choromyslné vyvolala zásadní zpochybnění toho, o čem hovoříme jako o vysoké kultuře. Její zastánci rychle začali odsuzovat akademie výtvarných umění a profesionální umělce za to, že produkuje díla, která nevyjadřují jejich ani kolektivně sdílenou víru či ideály, pouze propagují hodnoty „vládnoucí elitní vrstvy“. Umělci, kteří ztratili mecenášství dvora, se stali, Nietzscheho slovy, „vychytralými pochlebovači bohaté buržoazie“.² Samy postupy odvozené z tradice starých mistrů byly chápány jako umrtvující. Na stole se objevilo nové slovo – „autenticita“ –, přičemž, byť sám pojem zůstává vágní, autentické umění je vlastně dosud chápáno jako takové, které není „zfalšováno kánony akademie ani představami a vkusem kultivované veřejnosti“. „Vychází“ z jedince, který sám je autentický – jehož bytí i vyjadřování je zajedno s nezákladnějšími a nejpůvodnějšími silami i pohnutkami.³

Zatímco profesionální zájem Sigmunda Freuda o neurotické stavy vzniklé potlačením pudů vedl k potvrzení jisté bazální shody mezi „dětmi, neurotiky a primitivy“, Prinzhorn a druhá generace modernistů, nebo alespoň jeho příznivci, dospěli k závěru, že jsou to právě fundamentální pudy, které motivují k tvorbě umění a jsou také zárukou jeho vysoké kvality – tím spíše, nejsou-li omezovány „rozumem dospělých či kánony a zvyklostmi oné vysoké kultury“. Vedle autenticity se proto v diskusích začal objevovat jiný pojem, typický už pro předchozí – romantické – období, jehož vliv je zde silně patrný, a to „umělec“, nyní spíše „tvůrce nových vizí, prorok či věštec“.⁴ Jeho protikladem přitom již nebyli neškolení, pudově jednající duševně choří či děti, ale naopak profesionálové následující pravidla vkusu a oslavující uměle přijaté společenské

normy. Skutečný umělec začal být chápán jako outsider, obrazoborec, heretik či revolucionář.

V této souvislosti je potřeba připomenout, že (pozdější) „art brut“ byl objeven – bez existence vlastního pojmu – už modernisty první generace, tj. těmi, kteří na přelomu 19. a 20. století odjížděli na Tahiti, do Japonska či cestovali Blízkým východem, ne-li ještě o něco dříve, v opiových únicích romantických básníků. Tou podstatnou změnou, která nastala po první světové válce, však byla proměna cíle – jejich cesty již nevedly do jiných zemí, ale do nitra vlastní duše.⁵ Odtud nahrazení kánonu autenticitou a také „originalitou“ – tj. osvobození se jeho zborcením. Co je to ale vlastně svoboda a kde ji lze nalézt? Jean Dubuffet, autor pojmu „art brut“, tvrdí, že „šílenství člověka nadnáší, dává mu křídla a podporuje jasnozřivost“;⁶ Paul Éluard říká přímo, že jsme to my, tzv. normální, „kdo je pod zámekem, když se dveře blázince zavřou: vězení je mimo blázince, svoboda se nachází uvnitř“.⁷ Odtud nový, už zmiňovaný zdroj energie, nevědomé síly pudů a vnitřních energií, kterými jsou lidé obdařeni z podstaty. Jak Prinzhorn, tak Dubuffet byli skutečně přesvědčeni, že umělecká tvořivost je obecnou lidskou vlastností, která je schopna se nejen rozvíjet, ale přímo vzkvétat mimo tzv. kulturní svět, mimo meze tradiční umělecké praxe. Jak říká Ánanda Kumárasvámí: „Umělec není zvláštní druh člověka, každý člověk je zvláštní druh umělce.“⁸

Přestože zůstávají charakteristické prvky art brut i nadále definovány pouze vágně, některé obecné elementy pojmenovat lze. Převažují „ploché“ (ve formách dvou- i trojrozměrných) figury zachycené z ánfasu, symetrické, statické a stabilní, strohé a stereotypní, s doširoka otevřenými, přímo hledícíma očima. Chybí znázornění

hloubky a objevuje se tendence zaplnit celý prostor plátna nebo papíru. V tomto smyslu je obraz nasycený – jako by náš pohled naváděl do „jiného světa“. Je autentický – a ryze ojedinělý. Prinzhornova snaha oddělit tvůrce a dílo, respektive klást důraz na druhé jmenované paradoxně vedla přesně k opačnému závěru – autora učinila mýtem. Nemá-li totiž art brut žádné „vnitřní“ znaky, pro jeho komunikaci je potřeba volit jiný způsob bezpečné identifikace. To, o čem hovoříme v kontextu profesionální tvorby nejpozději od padesátých let 20. století jako o „intencionálním omylu“,⁹ je zde nutnou podmínkou věci – přičemž navazuje na tradici podstatně starší, vycházející z antického prostředí a později živou už zmiňovaným romantismem. Ono nově se etabloující spojení „umělec-outsider“, pocházející na první pohled z oblasti mimo institucionalizované prostředí, je přitom podobně mělněno jako dříve autenticita. I přesto má ale svůj druhý, stále ještě neukončený život – přivádí nás k oblastem

nízké nebo populární kultury, k níž se počínaje šedesátými lety stále intenzivněji obrací nastupující neoavantgarda, a to s podobnými důvody jako k art brut.

Prinzhornův výběr je přesto zajímavý tím, že je bezpečně ukotven v obecných kategoriích umělecké kritiky. Oněch šest instinktivních pudů je rovněž symbolicky „obráceno vně“ – netýká se přežití a socializace, ale výrazu a tvořivosti. A to přesto, že – například slovy Johna M. MacGregora – v případech pokročilé schizofrenie, na niž se Prinzhorn specializoval, obvykle nejde ani tak o touhu „se o vlastní zkušenost s někým podělit; obrazy zůstávají utajeny nebo přímo skryty. Jde o tvorbu, která vzniká v zoufalé snaze zmapovat nebo alespoň zachytit neprobádané a někdy až děsivě neznámé aspekty prožívané reality.“¹⁰

Ona autenticita, navíc autenticita nejen v negativním (zbavení se přetvářky, chamtivosti a ambicí), ale také v pozitivním smyslu – jako výraz individuální obsese a vize, vyvěrající

INZERCE

Kvalita prověřená tradicí:

tvár

Nejlepší literatura za nízkou cenu!

tištěné předplatné 1050 Kč
on-line předplatné 550 Kč

itvar.cz/predplatne

ze sil shodně individuálního nevědomí, o niž Prinzhorn a Dubuffet, potažmo modernisté či neoavantgardisté usilovali –, je světem umění, tvořeným pravidly a regulemi, nutně ohrožena. Oba zmiňovaní si toho byli dobře vědomi, a rozhodli se proto „své“ autory chránit – Prinzhorn použitím pseudonymů, Dubuffet varováním. Přesto oba s pojmem umění operovali a jeho sociálních mechanismů využívali. Obrat, ke kterému dochází v pozdějších letech, je dobře známý – na jedné straně je to tvorba stále více ovlivněná poptávkou, na druhé nutnost rozlišovat mezi autenticitou a „takzvanou autenticitou“. Vždyť sami modernisté, jak ukazuje např. Hal Foster, navzdory fascinaci „tvorbou neškolených“, „chápali a praktikovali umění i nadále dle svých vlastních představ – jako vyjádření podstaty, vize nebo odpor vůči konvencím –, přičemž povětšinou nebylo ničím z toho. Ona tři čtení – řekněme jim ‚expresionistické‘, ‚vizionářské‘, respektive ‚transgresivní‘ – spíše vyjadřují modernistické fantazie o čistotě původu umění či absolutní cizosti kultury a zastírají, ne odhalují, význam umění duševně nemocných.“¹¹ Spolu s tím je potřeba mít na paměti postupné etablování „mimoevropského“ umění, k němuž se upínali Georges Braque a Pablo Picasso, v evropské tradici, a s tím i jeho znalost a vědomí toho, že jde mnohdy o podobně školený a profesionální projev, jako je ten „náš“. Jistý typ ideologické konstrukce, která byla s identifikací tvorby duševně chorých či art brut spojena – ideologií jedince chráněného před korupcí uměleckého průmyslu, který čerpá intenzitu a originalitu ze svého osobního, vrozeného nevědomí –, se proto začal pomalu hroutit. Tím spíše pod tlakem masové reklamy, televize a také arteterapie.

Je-li dnešní kultura kulturou materiálu, je také zřejmě poslední fází dekonstrukce moderny, respektive koncepce finálního díla a mistrovského školení. Populární umění, které z revoluce art brut čerpá podobně intenzivně jako paralelně se rozvíjející neoavantgarda, později postmoderna, je podmíněno intenzivní odezvou, záměrně proto pracuje s co nejmenším společným jmenovatelem – soustředí se na barvu, pohyb či zvuk a angažuje strategie, které jejich efekty množí, byť ironizujícím způsobem. I neoavantgardní umělec či postmodernista, jakkoli mediálně oslavovaný či ekonomicky solventní, se díky tomu v představě veřejnosti udržuje jako outsider, rozervanec a revoluční. Původní palčivost, vyplývající z radikálního kontrastu mezi uměním finálním, tj. uměleckým dílem, které je takto definováno nejen institucionálně, ale také materiálně, a příklady art brut, proto postupně mizí. Nástup postmoderny, respektive toho, o čem hovoříme jako o současném umění, je nakonec typický permanentním sebezpochybňováním – kategorie jsou natolik nejasně stanoveny a jsou tak intuitivní, že i ten nejjednodušší soud zapovídají. Je-li kultura standardně chápána jako nástroj, jehož prostřednictvím jedinec získává pocit vlastní identity a vstupuje do specificky lidského společenství, je to spektrum morálních kvalit, s nímž je nutně spojována. Dnes jsou to však především věci či vlastnění samo, od čeho svou pozici odvozujeme. Zajímá nás nikoli produkce, ale spotřeba – jsme v první řadě spotřebitelé bez tvůrčí potence, a to také spotřebitelé umění.

A tak se pojem autenticity vrací, aby nás pronásledoval, ne-li přímo trávil. Vzpomeňme ony „upřené oči hledící do jiných světů“, k nimž se odvolává také Alphonso Lingis, když píše:

„...zprostředkují nám vize, *zhmotnění* světa, který se nepodobá ničemu, co jsme kdy viděli; tušíme vehemenci úzkosti, hrůzy, výbušné sexuality; čteme slova, *příliš známá slova*, reklamních sloganů nebo biblických příkazů, která však znamenají cosi zvláštního. [...] Nejsou to řešení vymyšlená v zoufalých situacích, ale výrazy, vizualizace, intenzifikace, zhmotnění zoufalství.“¹² V tomto ohledu jsme – navzdory pragmatismu a racionalitě, které si připisujeme – v pasti „světa bez kategorií či mezi kategoriemi“, na něž si teprve zvykáme.¹³

A právě tento „vnitřní chaos“ poskytuje art brut živou oporu. Pomineme-li všeobecný apel na horizontálnost, přijetí cizorodého – dokonce v typické absolutní realizaci, jeho „zbožštění“, vůči němuž se zvedá podobně radikální odpor tzv. tradičních kruhů –, je možné art brut jako tvorbu neškolenou, pro svého původce zároveň životně nutnou, zcela cíleně a vědomě využít pro své vlastní emocionální, morální i kognitivní zdokonalení. Soustavný zájem o tuto oblast je proto potřeba brát jako podnět k intenzivní reflexi toho, jak umění chápeme, co od něj požadujeme a proč se mu vůbec věnujeme – aktivně i pasivně. To je, co to znamená být lidmi a tento svět spoluutvářet. Prinzhorn sám nakonec při identifikaci oněch šesti pudů lidské přirozenosti, které podněcují k tvorbě obrazů, naznačil, že „výtvarná tvorba duševně chorých“ mimořádně jasně osvětluje podmínky, jimiž se řídí geneze kreativní činnosti obecně. Umění se za těchto okolností osvědčuje především jako antropologická kategorie – odtud evoluční teorie umění, umění jako fyzická praxe, jako „zvláštní nástroj“. Evropská kultura se „někam“ vrací neustále, neustále a ze své podstaty také usiluje o „očistění“. ■

/ Texty i obrázky jsou převzaty z publikace *Přístavy nekolidu. Art brut v Polsku* (Muzeum umění Olomouc 2023). Pro *Kontexty* mírně upraveno. /

- 1 Hans Prinzhorn, *Bildnerie der Gefangenen: Studie zur bildnerischen Gestaltung Ungeübter*, Berlin 1926. <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/prinzhorn1926/0001/image,info>.
- 2 Friedrich Nietzsche, *Genealogie morálky: polemika* [1887], Praha 2002.
- 3 Somogy Varga, Charles Guignon, Authenticity, in: Edward N. Zalta, Uri Nodelman (eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2023. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2023/entries/authenticity/>
- 4 Srov. Maarten Doorman, *Romantický řád*, Praha 2008.
- 5 Viz též Hal Foster, Blinded Insights: On the Modernist Reception of the Art of the Mentally Ill, *October* 97/2001, s. 3–30.
- 6 Jean Dubuffet, Art Brut in Preference to the Cultural Arts, *Art & Text* 27/1988, s. 33.
- 7 Cit. Cecil Rhodes, *Outsider Art: Spontaneous Alternatives*, London 2000, s. 84.
- 8 Ananda K. Coomaraswamy, *The Transformation of Nature in Art*, New York 1956, s. 64.
- 9 William K. Wimsatt jr., Monroe C. Beardsley, The Intentional Fallacy, *The Sewanee Review* 54/1946, s. 468–488.
- 10 John M. MacGregor, Marginal Outsiders: On the Edge of the Edge, in: Simon Carr, Betsy Wells Farber, Allen S. Weiss (eds.), *Portraits from the Outside: Figurative Expression in Outsider Art*, New York 1990, s. 12–13.
- 11 Hal Foster, op. cit., s. 3.
- 12 Alphonso Lingis, The Outsiders: The Search for Authenticity, *Qui Parle* 17/1, s. 199–221, zejm. s. 220.
- 13 Srov. Thomas S. Kuhn, *Struktura vědeckých revolucí* [1962], Praha 1997. Alice Koubová, *Myslet z druhého místa: K otázce performativní filosofie*, Praha 2019.

Barbora Kundračková (1986),
kunsthistorička, působí v Muzeu
umění – Středoevropském fóru
Olomouc (SEFO) a na Katedře
dějin umění Univerzity Palackého.

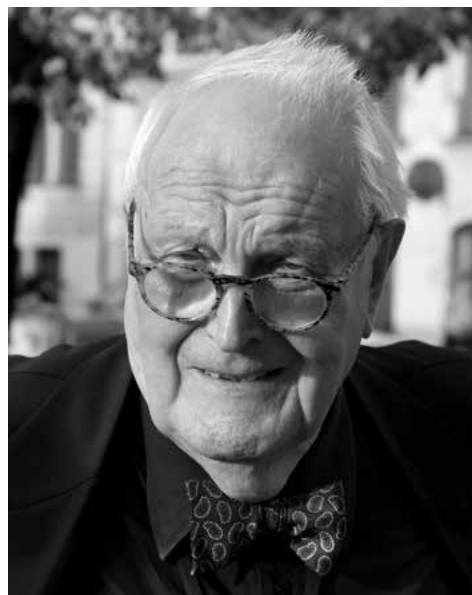
Vladimír Šlapeta a návrat české architektury do mezinárodního kontextu

Petr Pelčák

Union Internationale des Architectes (UIA) čili Mezinárodní svaz architektů udělil letos 6. července na závěr svého 28. Světového kongresu v Kodani Cenu Jeana Tschumiho profesoru Vladimíru Šlapetovi. UIA je mezinárodní nevládní organizace uznaná UNESCO jako jediná architektonická unie působící na mezinárodní úrovni. Byla založena v Paříži roku 1948, světové kongresy pořádá v tříletém intervalu a švýcarský architekt Jean Tschumi, profesor na federální polytechnice v Lausanne, byl jejím druhým předsedou. Cenu nesoucí jeho jméno UIA uděluje za architektonickou kritiku a publicistiku a/nebo pedagogickou činnost na svých kongresech, a to spolu se Zlatou medailí a dalšími čtyřmi cenami vyznamenávajícími mimořádný přínos světové architektuře v jejich specifických oblastech. Např. Cena Patricka Abercrombieho oceňuje urbanistickou tvorbu a Cena Augusta Perreta technologický pokrok v architektuře. Právě tu ze všech ocenění UIA získal až do letoška jediný Čech, liberecký architekt Karel Hubáček v roce

1969 za realizaci televizního vysílače a horského hotelu na Ještědu. Obě výše zmíněné ceny jsou nejstarší, udělované od roku 1961. V roce 1967 k nim na kongresu UIA konaném v Praze přibyla jako třetí Cena Jeana Tschumiho. Její udělení Vladimíru Šlapetovi je tedy mimořádným oceněním mezinárodní architektonické obce, směřujícím do malé evropské země, navíc donedávna skryté pohledu svobodného světa za železnou oponou. Také proto pokládám za dobré význam Vladimíra Šlapety pro naši architekturu připomenout.

Úspěšným provedením komunistického puče v únoru 1948 Československo „vypadlo“ ze západního světa a ze západní kultury, a to zrovna v okamžiku, kdy se po světové válce znovu ustavovala, včetně vlastní interpretace a s tím souvisejícím výkladem významů a rovněž rolí jednotlivých národních kultur. Česká společnost a umění, třebaže vždy patřily k Západu, se v rozhodujícím okamžiku soudobých dějin z jeho prostředí vytratily, rozpuštěny v sovětském bloku. V poválečné moderní Evropě určené

Vladimír Šlapeta. Foto: Jindřich Nosek, Wikimedia Commons

Michal Řičný, ozalidový plakátek na přednášku Vladimíra Šlapety Český funkcionalismus v sále Stavoprojektu Brno, 1984

evropskou modernou Československo již zastoupeno nebylo. Nejenom jako by přestalo existovat, ale jako by ani nikdy neexistovalo. V době, která definovala své moderní dějiny a svoji moderní kulturu sepsáním kánonů historické a uměnovědné literatury ustavujících jejich rámec, jsme do debaty, a tedy do tvorby poválečného obrazu evropské historie včetně historie umění nemohli zasáhnout. Bez ohledu na to, že jsme ji spoluvytvářeli, v oblasti architektury dokonce evropsky významným způsobem. Třebaže témata meziválečné architektury určoval také např. Karel Teige, při vytváření poválečné interpretace moderní historie umění i kultury jsme již žádného zástupce na evropském hřišti neměli. Tak vznikla západní představa o Československu jako zemi, kde lidé nemají ledničky a televize a neumějí jíst příborem. Význam Vladimíra Šlapety tkví v tom, že tento modus operandi západního světa, alespoň v oblasti moderní architektury, zvrátil. A to nejenom tím, že správně drží příbor.

K tomu má ovšem předpoklad daný původem v rodině významného moravského moderního architekta Lubomíra Šlapety (1908 Místek – 1983 Olomouc), který v letech 1928–1930

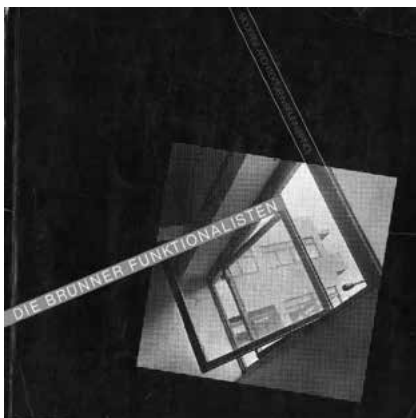
studoval na vratslavské Státní akademii umění a uměleckých řemesel u Hanse Scharouna, pozdějšího autora západoberlínské filharmonie a knihovny. Ten počátkem 60. let pozval bývalého studenta, mezitím v ČSSR vyloučeného ze Svazu architektů, a tudíž zbaveného možnosti tvůrčí práce, ke spolupráci do Západního Berlína, kam Lubomír skutečně v „době tání“ roku 1966 mohl odjet. A tak se jeho syn Vladimír jako student architektury na pražské technice koncem 60. let pohyboval v blízkosti jedné z vůdčích osobností západoevropské moderní architektury. Možná že právě setkání s legendou Scharounova typu Vladimíra přivedlo k myšlence věnovat se historii moderní architektury profesně. A určitě mu přiměla znalost německého prostředí později pomohla upoutat evropskou pozornost na práci o československé meziválečné architektonické moderně.

Ta však po ruské okupaci byla ve vlasti opět tématem zakázaným, o němž nešlo publikovat. Tak vznikla paradoxní situace, kdy byly základní informace o ní známější v zahraničí než doma. A totéž bylo možné tvrdit o Vladimíru Šlapetovi. Již jako pracovník oddělení architektury Národního technického muzea v Praze byl po smrti Bohuslava Fuchse v roce 1972 pozván Rakouskou společností pro architekturu do Vídně o něm přednášet, což mu přineslo řadu vídeňských přátel z okruhu vůdčích rakouských architektů. Nutno podotknout, že Vídeň se v té době stále o českou architekturu zajímala a o české moderně dobře věděla. A pak je také právě zde, na brněnské půdě, třeba zdůraznit, že velkým a stálým tématem Vladimíra Šlapety bylo Brno, resp. brněnský funkcionalismus.

Brno je tak Vladimíru Šlapetovi vděčné za návrat na kulturní mapu Evropy, alespoň co se moderní architektury týče. A naše architektonická generace mu vděčí za to, že nám historii

brněnské moderny zprostředkoval. Významným způsobem se podílel na udržení její tradice.

Dodnes vzpomínám, jak jsem na počátku vysokoškolských studií po roce 1980 s očekáváním otvíral každé nové číslo časopisu *Československý architekt*, zda v něm najdu další medailonek (více publikovat nešlo) věnovaný výročí některého z brněnských funkcionalistických architektů. Jak jsem hltal informace o jejich stavbách a pak je vyrážel do města hledat. V téže době se Vladimíru Šlapetovi spolu s kunsthistorikem Pavlem Zatloukalem podařilo v Muzeu umění v rodné Olomouci uspořádat řadu výstav českých meziválečných architektů, včetně brněnských Josefa Kranze a Arnošta Wiesnera. Výstavní katalogy, vlastně útlé monografie, jsme ještě stihli v Olomouci koupit, aby se staly našimi učebnicemi. Podobně jako stejně útlá, vzrušující publikace *Adolf Loos a česká architektura* vydaná Galerií Benedikta Rejta v Lounech jako doprovod k první domácí výstavě této zakladatelské osobnosti evropské moderny, shodou okolností narozené v Brně. Ještě během našeho studia se Vladimíru Šlapetovi podařilo uspořádat průlomové zahraniční výstavy o brněnském funkcionalismu, doprovázené již obsáhlými katalogy. První vyšel roku 1983 ve

Obálka katalogu výstavy *Die brünnner Funktionalisten*, Innsbruck 1985. Foto: archiv autora

Vladimír Šlapeta slaví s prof. Bedřichem Rozehnalem 80. narozeniny v jeho bytě v Brně-Řečkovcích, 2. června 1982. Zdroj: P. Pelčák, V. Šlapeta, I. Wahla: *Bedřich Rozehnal 1902-1984*. Brno 2009

Finsku, další roku 1985 v Rakousku. V roce 1987 na slavné londýnské škole Architectural Association proběhla výstava *Czech Functionalism 1918-1938* doprovázená publikací skvěle dokumentující výjimečnou úroveň české meziválečné architektury a designu, která byla pro Británii velkým překvapením. Měl jsem štěstí, že jsem v té době provázel po brněnské moderně architektky, kteří si ji ze západní Evropy přijížděli prohlédnout a na oplátku mi tyto knihy posílali.

Jméno Vladimír Šlapeta tehdy pro mne představovalo mytickou osobu, která stále udržuje ve hře jména a dílo českých avantgardních architektů, a tedy naši moderní kulturu proti otupující debilitě normalizačního komunismu usilujícího o ztrátu paměti a změnu klimatu, tedy o náš přesun z Evropy do Asie. Pak jsem v roce 1984 Vladimíra poznal osobně na strhující přednášce o Adolfu Loosovi v budově pedagogické fakulty jen pár kroků od naší školy, na kterou mne upozornil Martin Dohnal a kde jsem se také seznámil s Janem Sapákem. Ten potom v letech 1984-1986 spolu s Petrem Hrušou, Janem Vrabelem a Alešem Burianem organizoval

Vladimír Šlapeta a Eduardo Souto de Moura ve vile Tugendhat, duben 2012. Foto: David Židlický

řadu Šlapetových přednášek o moderní české architektuře v brněnském Stavoprojektu uváděnou vtipnými ozalidovými plakátky Michala Říchného. Mohl bych vzpomínat dál, na přednáškový cyklus předních německých a rakouských architektů, který Šlapeta ve druhé půli 80. let organizoval v „domácím“ Národním technickém muzeu v Praze na Letné, na jím připravené velké výstavě o díle Bedřicha Rozehnal a Vladimíra Karfíka v brněnském Stavoprojektu. Po pádu diktatury proletariátu potom na spolupráci na nové Rozehnalově výstavě a monografii nebo na vernisáž velké Kotěrovy výstavě ve vídeňském Architektonickém centru s přeplněným sálem a všemi významnými vídeňskými architekty debatujícími pak u společného stolu. To již však byl Vladimír viceprezidentem sekce architektury prestižní Berlínské akademie umění a také prvním polistopadovým děkanem fakulty architektury na pražské technice, kam přiváděl své západoevropské známé jako přednášející či učitele (z nichž zásadní roli pro generaci Nové české práce sehrál Miroslav Šik). Když se v roce 2007 stal děkanem fakulty brněnské,

v západoevropském standardu otevřel všechny pozice vedoucích ústavů veřejnými konkurzy. Krátké osobní ohlédnutí nedává dostatek prostoru pro připomenutí řady setkání se známými evropskými i americkými architekty, které Šlapeta do Brna přivedl, po řadu let třeba také jako přednášející na místní Stavební veletrh.

Je-li dnes česká architektura 20. století známa v Evropě, je to bezesporu výsledkem celoživotního usilování Vladimíra Šlapety. Stejně tak přispěl k jejímu poznání v domácím prostředí, kde byla kultura první Československé republiky až do roku 1990 tabuizována. Význam celoživotního úsilí o zpřítomnění české architektury ve světovém kontextu i v domácí kultuře je o to zásadnější, že architektura byla po roce 1948 a znovu pak v období 1970–1990 disciplínou v tehdejší Československu politicky a společensky upozaďovanou a zpochybňovanou, a to navzdory jejímu obrovskému vlivu na život celé společnosti. Prof. Vladimír Šlapeta tak významně přispěl nejen k přežití české architektury v mezinárodním kontextu, ale také k udržení sebevědomí disciplíny a profese u nás v její přináležitosti k evropské kultuře a možnosti být její historickou a přirozenou součástí.

Významnou mezinárodní cenu Vladimír Šlapeta získal dle světových měřítek a pro svoje zahraniční renomé. Proto jako Brňan tleskám a volám hlasitě, aby to bylo slyšet na pražských Vinohradech, kde Vladimír bydlí, u brněnského výstaviště, kde v Brně pobývá, na akademii v Berlíně, kde strávil „půl života“, i v Kodani, kde cenu převzal: Good luck, Šlapy! ■

Petr Pelčák (1963),
architekt.

Hermann Ungar a Franz Kafka

Dvě výročí
a jedno sympozium

Mojmír Jeřábek

S cílem vrátit do kulturního povědomí boskovického rodáka, německy píšícího spisovatele Hermanna Ungara se v Brně počátkem října konalo mezinárodní literární sympozium. V rámci celoročního programu festivalu Meeting Brno jej realizoval Německý kulturní spolek region Brno společně s městem Brnem za podpory Česko-německého fondu budoucnosti a Jihomoravského kraje. Ve Sněmovním sále Nové radnice se mluvilo nejen o Ungarovi, ale také o Franzi Kafkovi, druhém jubilujícím členu tzv. Pražského literárního kruhu (130 let od narození Ungara, 140 od narození Kafky).

Zdání, že se o Kafkovi ví snad už téměř vše, s úspěchem narušuje v posledních dvou desetiletích německý literární historik Reiner Stach. Se zájmem proto můžeme očekávat dokument, který příští rok uvede Česká televize k dalšímu Kafkovu jubileu (100 let od úmrtí); hlavní měrou se na něm podílí právě Stach. K dějinným zvratům, jež se udály za Kafkova života, patřila pochopitelně i první světová válka. Právě jí se věnoval Reiner Stach, který, ač přirozeně zavalený prací v souvislosti se zmíněným jubileem 2024, pozvání na sympozium přijal a zaujal poutavým

výkladem na téma, co vše způsobila první světová válka v životě Kafkově a v jeho okolí.

Hermannu Ungarovi se věnovalo několik příspěvků. Vše uvedla autobiografickou prezentací v Londýně žijící Ungarova vnučka Vicky Unwin, autorka zajímavé biografické publikace *The Boy from Boskovice. A Father's Secret Life*. Oním „chlapečkem z Boskovic“ je míněn jak spisovatel, tak jeho syn, autorčin otec Tom Unwin. Vicky se sice jako dítě dozvěděla od otce, „že je vlastně Češka“, ale ke všem dalším rodinným tajemstvím se musela probádat sama. Brněnskému publiku

představila fotografie z Ungarova života a působivý příběh kufříku jejího otce, který skrýval všechno to tajemství.

V *osidlech zla* nazval svoje poznámky z četby Ungara dramatik Milan Uhde. Jeho analytický text, věnující se hlavním dílům, byl v rámci sympozia zásadní. Z příspěvků Reinera Stacha a Milana Uhdeho vybíráme nejdůležitější postřehy.

Reiner Stach o Franzi Kafkovi

Stachova třísvazková kafkovská biografie, plod osmnáctiletého bádání (německy vydáno v letech 2002, 2008 a 2014, česky jako *Kafka – Rané roky; Roky rozhodování; Roky poznání*, Argo 2017–2018), je považována nejen za nejkompaktnější Kafkův životopis, ale i za milník biografického psaní. Stach, vzděláním nejen literární vědec, ale též filozof a matematik, ji psal jako román, v němž podle mnohých dokázal zřejmě nehlouběji proniknout k citlivé duši Pražana. Na našem knižním trhu dosud chybí zatím nepřeložený dodatečný čtvrtý díl: *Kafka von Tag zu Tag* (2018), který v jakoby matematické tabulce shrnuje důležité události den za dnem, jak zní titul, a to od prvního do posledního dne Kafkova života. Stach zde přináší vedle objektivních faktů i subjektivně nejzajímavější pasáže ze všech dopisů, deníků, ze života rodiny a přátel k daným dnům. I tento svazek se čte jako román. Pro všechny zájemce o Kafku je velmi cenný: obávám se totiž, že jen málokdo si dá tu práci, aby přečetl veškerou korespondenci a deníky a zároveň se seznamoval s děním okolo autora, jeho blízkých a přátel, a to v rámci dobových událostí.

První světová válka představovala v Kafkově životě zvrát. Především mu zhatila plány na

opuštění zaměstnání v pojišťovně a na přestěhování do Berlína s cílem žít se jako spisovatel. V důsledku války totiž utrpěl Kafka velké finanční ztráty, přišel o úspory, a tím i o zajištění života v Berlíně. K tomu se přidružila prakticky nemožnost cestovat za hranice, tedy také za německými čtenáři. Válka zničila i reálnou možnost rýsující se berlínské spolupráce s Robertem Musilem, který by zřejmě v Kafkovi rozpoznal autora světového významu. Kafka zůstal uvězněn v Praze a závislý na „impresáři“ Maxi Brodovi. Válka pro něj znamenala i velké pracovní vytížení; v jeho důsledku dva roky prakticky nepsal. Kafka, který byl jako nepostradatelný vyreklamován z vojenské povinnosti, dokonce postavil svého šéfa před volbu: Buď mu dá neplacené volno, nebo ať jej nechá raději narukovat. Jeho představený jej naštěstí do války nepustil. Válečná bída se ovšem zřejmě podepsala na Kafkově onemocnění tuberkulózou v roce 1917. Následovala i španělská chřipka. Když se spisovatel konečně do Berlína v roce 1923 vydává, je to už pro něho pozdě – Německo drtí inflace a Kafku zhoršující se zdravotní stav.

Franz Kafka,
cca 1923.
Foto: Wikimedia
Commons

Kafka ztratil sociální kontakty, ztratil mnoho peněz, životní perspektivu, svobodu pohybu, pracovní a publikační možnosti jako literát. – První světová válka měla tedy mnohem více důsledků, nebyla to jen ústřední katastrofa, byla to i jeho centrální katastrofa, z níž vyzářovalo neštěstí rovnoměrně do všech stran, uzavírá své pozoruhodné úvahy na toto téma Reiner Stach.

Milan Uhde o Hermannu Ungarovi

Z poznámek Milana Uhdeho k četbě Hermana Ungara nazvaných *V osidlech zla* vybíráme: Hermann Ungar patří ke skupině spisovatelů, kteří žili na českém území, hlásili se k německé národnosti a psali německy. Jejich osudy významně spoluutvářela společenská situace: v osmdesátých letech devatenáctého století se silně vyhranilo české úsilí o prosazení většího vlivu na rakousko-uherskou politiku a napětí mezi německy a česky mluvícím obyvatelstvem se stále stupňovalo. Československá republika sice nedokázala tento stav zásadně pozměnit, ale demokratický charakter státu umožnil německy píšícím autorům širokou aktivitu, a to jak spojení s rakouským a německým kulturním prostředím, tak i soustavné pokusy o uplatnění na české scéně v jejím nejširším pojetí.

V této atmosféře se postupně formoval takzvaný Pražský kruh. Působil až do konce třicátých let dvacátého století, jeho předním iniciátorem byl Max Brod a členy se stali například Franz Kafka, Ernst Weiß, Oskar Baum, Paul Kornfeld, Ludwig Winder, Franz Werfel, Hermann Grab a na neposledním místě i Hermann Ungar. Karl Kraus jejich tvorbu – týkalo se to zejména Broda a Werfla – ironizoval jako proctví nového světa

Pamětní deska na Ungarově rodném domě v Boskovicích.
Foto: Wikimedia Commons

a lidstva pod božskou záštitou a podle kavárny Arco, kde se zejména scházeli, je označoval posměšně za arconauty, na druhé straně však právě Brod za román *Rëubeni, Fürst der Juden* (1925) dostal v roce 1930 československou státní cenu a Oskar Baum ji za román *Die Schrift, die nicht log* (1931) obdržel o dva roky později.

Hermann Ungar, o deset let mladší než Kafka a Baum – narodil se 20. dubna 1893 v Boskovicích –, po maturitě na německém gymnáziu v Brně, po studiích filozofie, národního hospodářství a práv v Berlíně, Mnichově a Praze a po vojenské službě ve světové válce získal v roce 1918 doktorát práv a nastoupil jako dramaturg do divadla v Chebu. Od roku 1920 byl zaměstnán ve službách československého ministerstva zahraničních věcí, nejprve jako obchodní a legační rada v Berlíně, v roce 1928 se vrátil do Prahy, ale hned v příštím roce z diplomatických služeb vystoupil a věnoval se tvorbě.

Po debutu z roku 1920, povídkové sbírce *Knaben und Mörder: zwei Erzählungen* (český překlad Jana Grmely *Hoši a vrahové* vyšel v roce 1926), vydal Ungar v roce 1923 v berlínském Rowohltově

nakladatelství obsáhlejší román *Die Verstümmelten* (*Zmrzačení*). Zajímavé je, jak na tento román reagoval Thomas Mann, který si Ungara velmi cenil a jehož vysoké hodnocení jinak podceňovaného Ungara bývá velmi často citováno. Jürgen Serke píše v kapitole o Ungarovi v *Böhmische Dörfer. Putování opuštěnou literární krajinou* (Triáda 2001) toto: „Thomas Mann, jinak vždy tak rezervovaný recenzent řady knih, střídal nad Ungarovým dílem přízeň s obdivem.“

Thomas Mann, na něhož se Hermann Ungar obracel dopisy a o němž smýšlel a veřejně se vyjadřoval s úctou a obdivem, napsal o románu *Die Verstümmelten*, že jde o „strašnou knihu, sexuální peklo, plné špíny, zločinu, nejhlubší melancholie, monomaničké zmatení, každopádně ale bohatého umělectví, od něhož lze doufat, že dozraje k méně jednostrannému nezralému názoru a zpodobení života a lidskosti“.

Jako by Ungar toužil vyhovět Mistrovu přání a překonat jednostranný pohled na zobrazenou událost, umístil svou další skladbu, rozměrnou povídku *Die Klasse* (Berlín 1927, Ernst Rowohlt Verlag, česky *Třída*, 1929 v Ústředním dělnickém knihkupectví a nakladatelství), na první pohled do stejných kulís, ale s novým vyzněním. Na rozdíl od předchozích Ungarových próz je *Die Klasse* založená na pečlivě vypracované výstavbě děje i kresbě jednotlivých postav. Kromě výrazných detailů sleduje Ungar i hrdinovu soustavnou charakteristiku: Hlavní postava Blau je věřící křesťan, víru a její mravní konsekvence uplatňuje původně jen na své okolí, káže své ženě a moralizuje ve vztahu k žákům, ale působí vcelku věrojatně, když nakonec pochopí zlo, které reprezentuje Modlizki. Blau je tímto poznáním otřesen. Křesťanství, k jehož manifestačnímu vyznání ho dovedl

autor židovského původu, ukáže hrdinovi cestu z osidel zla.

Die Klasse si proto plně zaslouží označení za psychologicky založenou povídku. Jenže pokud se Ungarova tvorba vůbec dočkala kritického stanoviska, byla často úzce spojována s Freudovými konkrétními a převratnými objevy motivů lidských činů. Carina Lehnen ve své analytické studii *Krüppel, Mörder, Psychopathen. Hermann Ungars Roman Die Verstümmelten* (Padeborn 1990) v tomto duchu interpretovala autorovo zaměření. Ungar sám však prohlásil, že Freuda nezná, a pokud jde o starší pokus spříznit jej s Kafkou, uvedl, že četl jen jeho povídku *Ein Hungerkünstler* (1922, česky *Umělec v hladovění*). Nemusíme mu věřit, spisovatelé často zapírají inspirační podněty, ale v tomto případě zastávám názor, že se Kafkův svět snové existenciální nejistoty zásadně liší od ungarovské nadsázky, zakotvené vždy v realitě, jejíž odpudivost nikdy nepřeroste v pouhý symbol nebo snový náznak.

Kromě psychologie shledávali Ungarovi vykladači pramen jeho námětů a témat v autorově židovském původu a tradicích, které jeho rodina

Hermann Ungar: *Třída* (vydání z roku 1929)
a *Hoši a vrahové* (vydání z roku 1926)

ctila a jichž v době jeho dětství dbala. V průběhu studia na brněnském gymnáziu byl členem židovských spolků Veritas a Lätitia, orientovaných nacionalisticky a sionisticky. Na studiích v Berlíně vstoupil do spolku Hasmonäa a v Mnichově působil v řadách Iordanie, v Praze byl zvolen předsedou Barissie, jejíž orientace odpovídala Ungarovu předchozímu názorovému angažmá. Jenže 18. května 1923 poslal spolkovým členům dopis, který podepsal přátelsky užívanou přezdívkou Šány a v němž „spolkové bratry“ oslovil zcela novým tónem: kritizoval omezenost židovských nacionalistických ambicí ve světě, který naopak volá po přístupu globálnějším a pojímajícím skutečnost jako výzvu ke změně. Zmínil se výslovně o revoluci Leninově a Trockého jako o jednom z projevů touhy po změně naprosto radikální.

V roce 1930 vyšla v Berlíně v Ernst Rowohlt Verlag posmrtně Ungarova povídka *Colberts Reise* (*Colbertova cesta*), ale její autor se v posledních letech svého života – zemřel předčasně 28. října 1929 – obrátil k dramatické tvorbě. Odvodnil to slabým ohlasem svých dosud vydaných próz a touhou promluvit k širšímu obecenstvu. Po deklarativní a jevištně neprovedené hře *Krieg* (*Válka*) mělo v roce 1928 v berlínském Theater in der Königgrätzer Straße premiéru Ungarovo drama *Der rote General* (*Rudý generál*), které v režii Ericha Engela exponovalo ostrý konflikt mezi vrchním velitelem revoluční armády a podřízeným velitelem divize. První z nich je židovského původu, druhý představuje lidového vůdce revoltujících mas, který ve snaze „vyhovět našim lidem“ připustí násilný zásah proti židům. Konflikt vyústí v rezignaci vrchního velitele na funkci a v jeho tragickou smrt rukou teroristovou. Revoluce jako rodička nové občanské

pospolitosti nese v zárodku antisemitismus a sklon k pogromu.

O rok později uvedl berlínský soubor Theater am Schiffbauerdamm v režii Ericha Engela Ungarovu komedii *Die Gartenlaube* (*Zahradní besídka*). Spočívala sice zčásti na motivu převzatém z povídky *Colbertova cesta*, ale nové motivy, jako například úporně uskutečňovaná a komediálně pojednaná snaha Colbertovy dcery Amélie přijít o panenství, navozují dojem, že ústřední téma autorových próz se zřejmě vyčerpalo. Podle mého názoru však spočívalo ještě v jiném prameni než v prožitku židovství a v inspiraci psychologickými zvláštnostmi postav.

Je do jisté míry udivující, že se nikdo z dosavadních Ungarových kritiků podrobně a důsačně nezamýšlel nad autorovou zkušeností z první světové války. Byl odveden, bojoval na ruské a haličské frontě, byl raněn, utrpěl zlomeninu nohy, byl vyznamenán a následky těžkého zranění snášel až do smrti. Nikdy se přitom ve svých prózách ani v publicistice k válečným zážitkům nevracel, ale Jürgen Serke si všiml jeho výjimečného článku, uveřejněného v roce 1929 v listu *Berliner Tagblatt*. Autor v něm rozebral epizodu z románu *Na západní frontě klid*, kde Erich Maria Remarque svědčí, že slyšel ve válce řev koně. Ungar takový zážitek sice věcně vyvrací a razí přesvědčení, že jde o spisovatelův výmysl, ale na druhé straně uvádí vlastní svědectví o strašlivém utrpení a smrti koní, kteří na rozdíl od vojáků trpí a umírají němě, a chápe fantazii, jež koním připsala hlasitý projev bolesti a hrůzy.

Ungar, o jehož mimořádné citlivosti, s níž se dokonce léčil, se dochovaly lékařské zprávy, mlčel o válce zcela jistě nikoli proto, že se ho vnitřně nedotkla, ale že naopak mohla uvíznout tím hlouběji v jeho vzpomínkách a vykonat vliv, který

nepřímo utvářel jeho autorské ustrojení. Ungarova monotematická posedlost zlem se podle mého názoru mohla sice vyhnout jeho přímému válečnému obrazu, ale podílet se na programovém hledání a dokonce umělém vytváření zla ztělesněného v jakoby všedních situacích. Byla to tedy určitá velmi volná obdoba díla autorů, které zážitek války proměnil v tvůrce obrazů vyvolávajících hrůzu, strach a vidiny obudného násilí, Maxe Ernsta uvádím za mnohé jiné. Zároveň není vyloučeno, že se Ungar od dalšího průzkumu zla odvrátil neméně programově, protože si uvědomil, že je látkově a tematicky uzavřený a odsuzuje ho k opakování. Proto se v komedii *Die Gartenlaube* pokusil o obrat novým směrem, v jehož rozvíjení mu zabránila smrt.

Je příznačné, že se na české půdě začali o dlouho zapomínané německy píšící krajany zajímat dříve než v Německu. Profesor Eduard Goldstücker soustavně pracoval na obnově odkazu německy psané literatury vzniklé na našem území. Ve svazku *Die Weltfreunde* (Academia 1967) naplnil tuto snahu knižně, zatímco v Německu převratně zapůsobil mohutný soubor spisovatelských portrétů, který v roce 1987 vydal Jürgen Serke pod názvem *Böhmische Dörfer: Wanderungen durch eine verlassene literarische Landschaft* (česky 2001, *Böhmische Dörfer: Putování opuštěnou literární krajinou*).

Pokud jde jmenovitě o Hermanna Ungara, vyšla v roce 1971 kniha Manfreda Lindeho a Evy Pátkové *Hermann Ungar. Eine Einführung in sein Werk und eine Auswahl* (Wiesbaden, Franz Steiner Verlag). V Oldenburgu v roce 2001 vyšly Ungarovy spisy pod názvem *Sämtliche Werke in drei Bänden* (Igl Verlag Literatur), přičemž dva první svazky editoval Dieter Sudhoff, třetí Franz

Hessel. Dieter Sudhoff však vykonal nesmírně záslužnou práci už předtím v sedmisetstránkové knize *Hermann Ungar. Leben – Werk – Wirkung* (Königshausen & Neumann 1990). Začal posléze spolupracovat s českým překladatelem Jaroslavem Bránským, jehož péčí vyšly v nakladatelství Albert v Boskovicích postupně dva ungarovské svazky, první v roce 2001 obsahoval obě povídky z knihy *Hoši a vrahové*, román *Zmrzačení* a prózy *Vražda kapitána Haniky* a *Třída*, dále povídku *Colbertova cesta* a několik krátkých povídek, publikovaných původně jen časopisecky, druhý svazek z roku 2005 přinesl dramata *Válka* a *Rudý generál*, komedii *Altánek* a výběr z autorovy publicistiky.

Hermann Ungar ožil i na českém divadle, vždy v překladu Jaroslava Bránského. Komedii *Altánek* si vybralo k provedení pražské Studio Ypsilon, premiéra proběhla v roce 2003, režii měl Juraj Nvota a kritický i divácký ohlas byl velmi příznivý. Pražské Divadlo X10 uvedlo v roce 2019 dramaturgii románu *Zmrzačení*, text připravila Lenka Havlíková, režii převzal Ondřej Štefaňák. Kritička Marie Kobrlová v *A2* zaznamenala živý ohlas a vstřícnou reakci obecnosti.

Vladimír Holan napsal kdysi skeptické verše *Není takového svítání, / aby se našly věci poztrácené v noci*. Německy píšící českoslovenští autoři se po dlouhých letech zapomenutí vracejí ke čtenářům a divákům, mezi nimi i Hermann Ungar. Tento návrat je pro nás současníky znamenitá zpráva, uzavírá své poznámky k Ungarovi dramatik Milan Uhde. ■

Mojmír Jeřábek (1957), germanista a bohemista.

Josef Mlejnek

Jiří Červenka, Pecka, 2012. Foto: Věra Kociánová

Tulák pod bezhvězdnou oblohou

Jiřího Červenku jsem poznal na jaře roku 1968, kdy se vrátil na fakultu, aby dokončil studia. Seznámil nás na kolejích divadelní režisér Ivo Krobot. Děly se věci. Jako studenti jsme žádali o přejmenování kolejí na Koleje J. F. Kennedyho, ale nakonec jsme neuspěli. Jiří byl o tři roky starší než my a už tehdy se mu přezdívalo Červajs. Svá studia na těžce vysoké škole, filozofické fakultě tehdejší Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně, zahájil už v roce 1960, ale v roce 1962 byl z fakulty vyloučen v souvislosti s „událostmi“ kolem Majálesu, musel mimo jiné i na dva roky na vojnu. Verše publikoval už na

*Mravní zákon nade mnou
a hvězdné nebe ve mně.*

Gilbert Keith Chesterton

počátku šedesátých let, v roce 1963 prožil svého druhu básnické obrácení, dosavadní slibnou tvorbu beze zbytku zavrhl a odešel pracovat do lesa. Nejdříve sázel stromky, později s licencí na jednomužnou motorovou pilu kácel celé stromy. Při našem prvním setkání mi Jiří připadal jako mlčenlivý voják neviditelné, tajné armády na dovolené či opuštěného a jeho nemluvnost mohla ty, kdo za ní nedokázali vytušit lidskou hloubku formující se moudrosti, skutečně hodně iritovat.

Po studiích jsme se jeden druhému na delší čas ztratili. Setkali jsme se znovu až v půli sedmdesátých let, kdy se objevil v Havlíčkově Brodě

jako zaměstnanec Krajského památkového úřadu, ptali se po mně (přijela s ním i jeho žena Věra) a našli mě „zašitého“ v okresní knihovně. Tehdy bydleli na zámku v Chlumci nad Cidlinou a Jiří měl plné zuby úřednického zaměstnání a zabýval se myšlenkou vrátit se do lesa k práci dřevorubce. To se částečně také stalo – domluvil se s mým otcem, polesným, že se o dovolené bude moci na Vysočině odreagovat v „těžební činnosti“, což se po roce opakovalo. Vlastně až v té době jsme se stali natrvalo přáteli. Nakonec se stal kastelánem na hradě Pecka, což pro něj ve srovnání s tíseň vyvolávající kanceláří byla nesporně úleva. Jiří se, pokud mohl, vyhýbal každé usazenosti, ale jeho ideálem nebyla bohéma, ale tuláctví. Spíš než hvězdné to bylo tuláctví pod oblohou beze hvězd – a z tuláka se na „stará kolena“ stal poutník – ze Znojma, kam se po odchodu do penze s Věrou přestěhovali do bytu zděděném po jeho otci, dokázal na Pecku několikrát dojít pěšky. I jeho cesty do Polska, na Litvu za Czesławem Miłoszem, kterého mistrovsky překládal, či do Huculska za Stanisławem Vincenzem nesly v sobě zvláštní pečeť jeho osobnosti. Několika výprav jsem se zúčastnil s ním – čím méně civilizačního komfortu je provázelo, tím byl spokojenější. Jeho líčení dobrodružného noclehu ve stohu někde v Polsku mi v jeho podání vniklo představu, že by nebylo od věci místo „bohatých“ Vánoc s kaprem a salátem alespoň jednou za život oslavit Narození Páně bezplatným noclehem právě někde za vesnicí ve stohu.

Se svým nejvlastnějším uměním i se svým básnickým údělem byl Jiří přinejmenším atypický. První knížka nazvaná *Paměť okamžiku* mu vyšla až po padesátce. Ve druhé polovině devadesátých let jsem s ním uskutečnil rozhovor pro revue *Proglas* a položil jsem mu otázku, cítí-li

se příslušet k naší ztracené generaci, která se v půli šedesátých let sotva stačila rozhlédnout, a padla na ni normalizační deka. Odpověděl mi, že více než generaci vnímá v mé otázce právě onu ztracenost: „Myslím, že bych byl ztracen za jakéhokoliv režimu, v jakékoliv době. Možná nás nepříznivé podmínky jenom lépe navedly na cestu oné ztracenosti. Když se ohlížím do vlastní minulosti, projevoval jsem tendence ke ztracenosti už v dětství.“

Myslím, že ještě dřív, než mi Jiří dal číst své básně, předložil mi několik krátkých záznamů svých nejranějších zážitků i zneklidňujících obrazů, jež mu jeho vnitřní moře vyvrhlo na břeh vědomí, s nimiž si ne vždy věděl rady a jimž se jako filozof snažil přijít na jejich nejvnitřnější kloub. V této anamnéze pro domo se snažil vše prvotní oddělit od dodatečných projekcí a pozdějších líčení. Ale šlo mu také o jazyk, o jistotu jeho ryzosti a váhy, ne-li přímo specifické hustoty.

Tulák a poutník Jiří Červenka se ve městě proměňoval v chodce. V Praze, ale i v jiných městech, včetně zahraničních, většinou odmítal jezdit městskou hromadnou dopravou. Ne že by litoval pár drobných za jízdenku. Všude chodil pěšky a snad se nestalo, že by někde zabloudil – i ve městě se rozhlédl jako v krajině a neomylně trefil správný směr. Byl totiž roditelý strateg. Při našich výpravách jsem se za ním ploužil, i když jsem sám měl z dětství slušnou chodeckou průpravu – do školy a ze školy denně deset kilometrů, v zimě často sněhem a v mrazu. Naše handicap se srovnaly obyčejně až ve vlaku, kde jsme jako cestující vnímali míjející svět za oknem bez zadýchání stejně. Z hospod vyhledával ty nejzapadlejší, vesměs lidovky, bez reprodukováné hudby. Většinou mlčel, ale stávalo se, že se rozpovídal. Když nyní čtu Jiřího krátké texty, vybavuji si chvíle, kdy

se mi sám svěřoval se svými postřehy nebo introspekce, a považuji za dobré znamení, že je při četbě zároveň slyším s jeho hlasem.

Jiřího drobná knížka *Banalit* vyjde na jaře příštího roku, tedy více než dva roky po básnickově smrti. Jsou do ní zahrnuty krátké texty, které většinou vznikly v posledním období jeho života, dopsal je měsíc před smrtí. Považuji za nespornou výhodu, že je mohu číst právě v nasvícení, které jsem se pokusil nastínit výše. V těchto zvláštních záznamech nejde o letmo nahozené příběhy bez ladu a skladu, ale o autentickou výpověď o tocích i tékání myšlenek v očekávání smrti. Jsou tu zrnka, střepy, v nichž se často zazrcadlí, odleskne, co se vynořilo z nejnvtitnějších hlubin mysli.

Některé mají kvalitu básně v próze – například útržky dětské paměti zaznamenávající rozchod rodičů. Utkvělé vize a nejzazší vzpomínky – na válku, dokonce ještě před narozením, v matčině životě. Třeba jde o dodatečné projekce podmíněné líčením rodičů a prarodičů, ale mystikové a mystičky z dřívějších dob se svěřovali i s tím, o čem přemítali ještě před svým narozením. A Jiří nikdy nezávazně nefabuloval o něčem, čeho by se jen domýšlel, ani necítil potřebu tvrdit něco, co by nebyla pravda – například jeho maminka se skutečně před válkou jako atletka stala vicemistryní republiky ve skoku vysokém.

Když jsem už dříve psal o Jiřím jako tuláku pod bezhvězdným nebem a naší ztracené generaci, charakterizoval jsem naši zkušenost jako „cestu ze tmy do příšeří a zpět“ – tím „příšeřím“ jsem ovšem neměl na mysli příšery, ale uvolňující se atmosféru druhé poloviny šedesátých let. Je tu ještě jeden spojující faktor – stejně jako Jiřímu se mi zdávaly sovětské válečné filmy, každému z nás ovšem jinak. Ostatně sny tvoří v *Banalitách* početnou skupinku. Jiří si je zapisoval od mládí

a z jeho vyprávění vím, že v nich žil celkem plnohodnotný paralelní život.

Po vizích, introspekcích a úvahách, nejednou vtipně vypočítovaných, postupně začínají v *Banalitách* převažovat vyprávěné kratinké příběhy, v kterých se Jiří vrací na důležitá místa a k rázovitým lidem. Mezi nimi se po letech setkávám s některými společnými přáteli ze studií, kolegy i literárními souputníky. Z Jiřího písemností je třeba připomenout v souvislosti s *Banalitami* rovněž dosud nepublikované anamnestické zápisky související s operací srdce, již podstoupil v roce 2002 – šlo o intenzivní zážitek blízkosti smrti a zároveň blízkosti milosrdenství a spásy. Právě ono profetické *tušení smrti* probleskuje záznamy z dětství i z pozdější doby. Nejde o zubatou-kosatou známou z běžných představ, ale o stanutí tváří v tvář zneklidňujícímu tajemství.

Necelý rok po Jiřího smrti jsem zajel na Pecku, dům pod hradem nyní patří dceři Jirky a Věry. Poseděl jsem chvíli na verandě za domem s výhledem do údolí. Uvědomil jsem si, že jen kousek odtud, v zahradě, Jiří umřel. Přijel sem umřít ze Znojma. Při této vzpomínce se mi vybavuje jeden důležitý záznam, který jsem při prvním čtení *Banalit* přehlédl: „Jednou večer jsem vyšel před dům, nebe se klenulo vysoko nad hlavou a zářilo bezpočtem hvězd. Vtom jako by se ke mně něco sklonilo, vzalo mě do náruče a pozvedlo k sobě.“ Teď si navíc uvědomuji, že citovaná slova by mohla popisovat skutečnou Jiřího smrt. Banální prolnutí textu a reality. ■

Josef Mlejnek (1946), básník, kritik a překladatel.

Banality

Jiří Červenka

Nebyla doba pro skeptiky

Ohlasy od Nežárky otce zrovna nechválily. Nej- slabší hráč na hřišti. Vyhýbal se soubojům a bě- hem zápasu nevyslal na branku jedinou střelu. A díváte se? Dva dny po atentátu na zastupujícího říšského protektora. V neděli u rybníka v Buku. Otec kreslí, matka si čte. Následují Lidice. Když jsem se narodil, celý den pršelo. Při křtu mi dali do peřinky svatováclavský dukát. Místo Tomáše na mě zbyl jen loajální Drakobijce. Nebyla doba pro skeptiky. A tak jediný, kdo nás mohl přivést do neštěstí, byl děda. Ve skříni měl dlouhý ruský bodák a rakouský bajonet z první války. A když na dvůr přišel flašinetář, dal mu pětikorunu, aby zahrál Hašlerovu Tu naši písničku českou. Lidi tam stáli a plakali. Dědu nikdo neudal.

Dva otcové

V hospodě u stolů sedí hosté, nehybní, pokryti šedou vrstvou prachu. Mlčí, nevraživě a pode- zřívavě se vzájemně pozorují, prostě normál- ní protektorátní nálada. Vtom někdo klepe na okno. Je to otec. Jak je ale možné, že otec stojí pod oknem a zároveň ho vidím sedět u stolu uvnitř? To už otec vejde do místnosti a projde kolem otce sedícího u stolu. Jeden druhého si nevšímají, pouze se pozdraví lehkým kývnutím

Jiří Červenka na hradě Pecka, devadesátá léta.
Foto: archiv Jiřího Červenky

hlavy. Teprve teď si všimnu nepatrných rozdílů mezi nimi. Vnitřní otec je starší, zamklý, ospalý, zatímco ten venkovní vypadá mladě a energic- ky. S nalíčeným obličejem a světlým balonovým pláštěm přehozeným přes ruku působí teatrálním dojmem, avšak živě, prostě člověk své doby. Sedne si ke stolu a řekne: „Tak ty jsi tady tak...“ přičemž není zřejmé, patří-li to mně, nebo jeho dvojníkovi. Dává nám najevo, že s Němci nijak zvlášť nesympatizuje, ale že jejich přístup k nám je v podstatě správný a pro obě strany výhodný a že celý ten náš pasivní, či přímo opoziční po- stoj je zbytečným gestem, že je třeba držet krok s dobou. Pak dodá: „Myslíš, že jsme se tenkrát na hranicích nechtěli bránit?“

Jediná možnost

Vidím otce, jak v zablácené polní uniformě a s přílbou na hlavě sedí na bedně od granátů, zády opřen o stěnu zákopu. Levou ruku má ová- zanou, v pravé drží telefonní sluchátko a křičí

do něho. Nikdo ho neslyší, spojení je přerušeno. Většina vojáků z jeho čety už je mrtvá, jejich těla leží všude kolem zpola zasypaná hlínou. Zprava se občas ozve lehký kulomet. Vlevo hoří zničený tank. Země se chvěje. Tráva je nepřírozně zelená. K modrému nebi se vznášejí gejzíry hlíny a kamení. Výbuchy není slyšet. Otec si sundává přílbu a stírá z čela pot. Obvazem prosakuje krev... Jsou to snad jeho poslední okamžiky? Ale to pak bych se já nenarodil, nebo bych se nenarodil tím, kým jsem. Jenže on tenkrát neměl jinou možnost, než stát se mým otcem. A ta byla silnější než všechny ty tak zvané historické okolnosti. Protože kdyby ji měl, dějiny by se vyvíjely jinak, k válce by došlo a on by se z ní nevrátil.

Ruský dědeček

Dědeček z otcovy strany byl bohém, bolševik a dobrodruh. Babičku omámil sladkými sliby a ona počala mého otce, nikdy si ji však nevzal. Oženil se s jinou ženou a odjel s ní do Ruska. Tam ke jménu Karel přijal jméno Václavovič, vstoupil do ruské bolševické strany a stal se ředitelem pivovaru. Pak ho obvinili ze špionáže, on ale před zatčením zmizel a usadil se v zapadlém městečku na západě Ukrajiny, kde pracoval jako účetní v drůbežárně. Po válce ho odsoudili za vlastizrada a strčili do lágru. Odtud uprchl, skrýval se a nakonec se mu podařilo uplatit úřady, získat povolení a vrátit se domů do Čech. Vy, kteří máte rádi dojemné příběhy, jistě uhodnete, kam se uchýlil. No přece k ženě, kterou nechal pětadvacet let trmáčet se samotnou životem, k mé babičce. Viděl jsem ho jen jednou. Vzpomínám si na ten vlhý jarní den, na cestu, kudy jsme šli, na sestřiny bílé podkolenky a bleděmodré tylové

šatičky, ale na dědečka ne. Prostě nic, žádná vzpomínka. Půl roku nato dědeček zemřel.

24. srpna 1944

Nevím, co to matku napadlo vyjít si se mnou v kočárku na procházku zrovna k Polívkám? Ještě nebyla ani uprostřed louky, když se na ni vrhla německá stíhačka a ze všech kanónů a kulometů pálila po Mustangovi unikajícím k Děbolínu. Shora to ale musel být pohled pro bohy: ženská menší než blecha, utíkající s kočárkem po louce jak šílená. Amík opsal oblouk, zavěsil se Němci za ocas a stiskl spoušť. Já samozřejmě spal jak zabitý a neviděl ten výbuch za lesem, ani hořící Fantovku a zničený dům v Nerudově ulici, kam se naši nastěhovali o třidvacet let později. Ale co ty otřesy, které jsem podvědomě vnímal na hrbolaté cestě? Pronikaly celým tělem všemi nervy. A to prý jsme, prosím, nezažili válku!

Pohádky

Večer mi maminka vypráví nebo čte pohádky. Třeba o pravdě a lži, jak šly spolu na vandr, nebo o ovečkách, co je zaklel zlý kouzelník. Leží zka-menělé na louce za hřbitovem. Nad nimi pasáček proměněný v dřevěný kříž. V neděli v rádiu vysílají pohádky, které maminka napsala nebo upravila. To mě vždy volají a já plný očekávání pospíchám, abych nic nezmeškal. Zajímavě také vypráví o svém dětství v Šnajdrpurku, domě, kde bydlely rodiny krejčovských dělníků, a chce o tom napsat i knížku. Ale v době, kdy k psaní měla chuť, neměla čas, a když pak čas měla, ne-našla už v sobě dosti odhodlání. Vidím ji sedět

v kuchyni a přes silné brýle mžourat do křížovky. Shrbenou, seschlou, šedivou, takový uzlíček lítosti z ní zbyl. „To jsem dopadla, vid’? Bývalá československá rekordmanka ve skoku vysokém...“

Sny a skutečnost

Sedím s maminkou v kuchyni, ona loupe brambory a vypráví mi, že jednou, až budu větší a budu třeba cvičit na sokolském sletu v Praze, ona to všechno uvidí tady doma v kuchyni. Na slet jsem sice vzhledem k jistým okolnostem nejel, ale na mamčiná slova došlo: modravý přísvit se line téměř za každým oknem lidských příbytků. Později jsem četl v zábavném magazínu cosi o tom, že v budoucnu budou lidé navzájem propojeni tak, že každý z nás bude moci navázat kontakt s kterýmkoli jiným člověkem na světě. Byly to fantazie, ale přesto jsem si uvědomoval rozdíl mezi nimi a tím, o čem snil Verne a dávní proroci. Čas mezi představou a skutečností se stále zkracuje, zatímco na četbě verneovek muselo vyrůst několik generací, než se podařilo jejich vize uskutečnit, dnes dochází k tomu, že nemyslitelné a absurdní předběhne realitu samu.

Důstojná služba

Knihy jsou marnost. Nové nekupuji a staré nosím na nádraží. V rohu stojí police s knihami, které si mohou cestující vypůjčit a pak je zas vrátit na jiném nádraží, nebo si je nechat. Říkám si: jen ať kniha ještě někomu poslouží. A také ano – druhý den je police prázdná. Bezdomovci nacpou knihy do igelitky a hurá do sběrný. Za pět

kilo jedno pivo. Je to důstojná služba na poslední cestě do nebytí.

Příběh opravdového člověka

Plyne čas stále rychleji a věcí ubývá? Nebo pomaleji a věcí není víc, než kolik jich je? Stárne člověk stejně rychle jako čas? Když se něčeho nezachytí, padá jak kámen do studny. Zahlédne hvězdy a kosmickou rychlostí proletí nebeskou branou. Hlubokým sněhem a houštinami Příběhu jsem se prodíral nejméně půl roku. Zatímco jeho hrdina to zvládl i bez noh za pár týdnů. Vždyť to byl opravdový člověk! Pak se mi kniha dostala do ruky náhodou o dvacet let později. Ležela opuštěná pod postelí studené dělnické ubytovny. Bylo to totéž vydání, jaké jsem měl kdysi já. S rudou hvězdou hrdiny SSSR na deskách.

Zánět zvukovodu

Jako dítě jsem přemýšlel o tom, co by bylo lepší, nebo horší: být hluchý, slepý či němý. Později, už v dospělém věku, jsem najednou přestal slyšet na jedno ucho. Šel jsem k doktorovi a ten zjistil, že je to zánět zvukovodu, a předepsal mi antibiotika. Domů jsem se vracel liduprázdnou polní cestou. Byl slunečný zářijový den, krajina hýřila všemi barvami: červení šípků a jeřabin, žlutí spadaného listí, hnědí zoraných polí, zelení kopců, modří nebe a bělostí osamělých domů. A všechno kolem, krajina i celý svět, mlčelo, bylo beze zvuku, jako bych sledoval němý film. Jako bych vlastně sám ani nebyl, jako bych nebyl lidská tělesná bytost se všemi žaly a radostmi, a tu jsem si náhle uvědomil, že by mi úplně stačilo mít

jen oči a vědomí. Možná v ráji, jestli mi tak bude souzeno, se dočkám.

Hory a smrt

Kdysi mě na horách zastihla náhlá bouře. Silný vítr, déšť se sněhem, tma. Úzký kamenitý hřeben, temné propasti z obou stran. Smrt, ta je mazaná: vyskočí si ti na záda a nechá se nést, ale když padáš dolů, mrštně seskočí a jen se za tebou podívá. Pak vytáhne notýsek a udělá si v něm křížek. Zároveň jsem si ale uvědomoval, že přes její blízkost a čilost je v tom ohromném prostoru nekonečně vzdálená, až na samé hranici světa a času. Ve starých úmrtních knihách bývá často poznámka: zaopatřen všemi svátostmi, někdy zas: pro náhlé úmrtí nemohly být svátosti poskytnuty. Občas u polní cesty nebo v lese zahlédneme křížek oznamující náhlý skon nějaké osoby, jindy pak s nápisem: Chraň nás, Bože, před náhlou a nečekanou smrtí. Časy se mění, ale smrt zůstává stále stejná: věčná a vždy přítomná.

Pivo a vodka

„Kdepak Poláci! Ti neumějí pivo ani pít, natož aby ho uměli uvařit!“ A skutečně, točené dostaneš leda tak z bečky někde na ulici, jinak pouze lahvové, nevalné chuti a teplé. Zato vodka, ta je všude: v hospodách, v kioscích, v parcích. To je ten pravý hnací motor dějin. Nás mají za hlupáky a posery, kteří se nedovedou pořádně napít a nezmožili se ani na to, aby bránili svou vlast. Takhle tomu ale bylo kdysi, dávno. A dnes? V každém malém městě na rynku je aspoň pět restaurací se zahrádkami a pestrými deštníky. Na nich nápisy:

Żywiec, Warka, Lech, Tyskie... Jsou to názvy piv. Pivo teď vládne světu. Vodka se pomalu vytrácí z temnot vědomí. A někdy dokonce zaslechněš: „Kdoví, jestli jste tenkrát neměli pravdu, že jste se nepostavili Hitlerovi...“

Je nebo není?

Když byl Honzík malý, chodil na náboženství i do kostela, dokonce u sv. Tomáše ministroval. Jednou v neděli byl s rodiči na procházce za městem, rodiče si sedli na mez u lesa, aby si odpočali, a on se běžel podívat k nedaleké kapli. Zde se rozhodl, že Boha vyzkouší. Nakoukl skrze mřížedovnitř, pak do tmy, v níž byl Bůh skryt, vykřikl: Ha! a utíkal pryč, co mu nohy stačily. Kdyby Bůh byl, uvažoval, tak by ho ztrestal, ale jemu se nic nestalo. Od té doby v Boha nevěří, do kostela však občas zajde, neboť je ctitelem krásy a pomíjivosti života.

Mládí vpřed a staří na svá místa!

Prchám úzkou uličkou, za mnou tlupa týnejdžrů s bejsbolovými pálkami. Zahnu vlevo, pak vpravo a skryji se za přivřenými vraty. Banda se přežene kolem. Tentokrát jsem měl ale namále. A co zítra, pozítří? Vlastně se ani těm mladým nedívím. Penzistů už je víc než polovina populace, pobírají slušné renty a navíc se svých výhodných míst drží do posledního dechu zuby nehty. Vláda a úřady nejsou schopny problém řešit, tak to mladí vzali do svých rukou. Takový důchodce, když ho dopadnou, se zdravou kůží nevyvázne. Jenže oni, ti mladí, nejsou žádní borci. Řvoucí tranzistoráky a sluchátka na uších způsobily, že

takřka neslyší, a stále čumění do těch jejich notebooků, tabletů či smartphonů zatemnilo nejen jejich zrak, ale i mozky, nemluvě ani o jejich tělesné ochablosti v důsledku nadměrné konzumace hamburgerů a drog. A co teprve chudáci, ty jejich nožky? Zchoulostivělé jízdou v autácích nebo na motorkách, neschopné málem chůze, natož běhu. Každý vetchý stařík jim snadno uteče.

Bratři P.

Na plácku za městem smutně rezaví loď našich slavných mořeplavců, bratří P. Ti teď už brázdí vody nebeského oceánu. Nejprve odešel jeden, pak druhý. Místní noviny psaly: „Srdíčko muže, co přeplul tolik moří a dokázal vzdorovat Atlantiku, přestalo náhle tlouct...“ Opuštěná loď se tyčí k nebi jako symbol, jako vzpomínka, jako památník. Kolem jezdí vlaky sem i tam a lidé se svíčkami a věnci míří na nedaleký hřbitov. Přes palubu lodi je přehozená nepromokavá plachta s nápisem, který nás naplňuje obavou i nadějí: Revoluce pokračuje... Ne, nebojte se, bratři se nezmocnili nebeské Aurory a nepostaví se do čela světové revoluce. To jen všude kolem nás zuří revoluce všedních dnů.

Výjimečně

V zimě jsem už za tmy dorazil na horskou boudu, kde jsem měl domluvený nocleh. Dveře zavřené, ale ve dvou oknech nahoře se svítí. Bouchám, nikdo však nereaguje. Místo zvonku na dveřích cedulka s upozorněním: Volejte na toto číslo. Pro případ krajní nouze jsem byl vybaven

starým mobilem. Vymačkám číslo a ozve se hlas vedoucího. Není teď zrovna na chatě, je dole ve městě, je prý tam ale kuchař a on mu zavolá na jeho mobil. Představil jsem si, jak signál z jeho mobilu letí do vesmíru, tam ho zachytí komunikační družice a pošle zpět na zem do kuchařova mobilu. Ten vstane od televize, vezme paličku na neklepávání řízků a jde mi otevřít. Z kuchyně ke dveřím to má dvacet metrů.

Babylonská věž

Rychlost čas nezkracuje, ani nešetří. Těm, co jezdí v rychlých autech, nezbyvá žádný čas navíc, naopak, musí jezdit stále rychleji, aby měli alespoň nějaký. Aut je čím dál víc, podobají se nemotorným broukům, zatarasují ulice i silnice, pletou se jedno druhému. Veškerý život se zkoncentroval na úzké pruhy asfaltu, po nichž plyne sem a tam moderní doba. A další a další pásy překrývají krajinu. Připomíná to stavbu Babylonské věže. Na Pána Boha vyzrajeme, usmívají se ti novodobí stavitelé, nebudeme stavět vzhůru, k nebi, aby si nemyslel, že se chceme plést do jeho kompetencí, budeme se držet pěkně při zemi, o to však může být naše stavba delší a mohutnější, a kdybychom ji jednou snad vztyčili vzhůru k nebi, dosáhla by výš, než sídlí ten starý, nikomu nepotřebný pán. Ó, jak marná je ta lidská domyšlivost a jak nekonečná je Boží trpělivost...

Lidé umírají, počítače pracují

Veřejná knihovna je zavřená. Na dveřích visí cedulka: Z důvodů vládního nařízení je knihovna

až do odvolání pro veřejnost uzavřena. Od data uzavření nebudou čtenářům narůstat pokuty z prodlení... Krátce nato jsem obdržel mail následujícího znění: Upozorňujeme Vás, že brzy uplyne doba, na kterou jsme Vám půjčili tyto knihy... Žádáme Vás o vrácení výpůjček do uvedených termínů. Na tuto zprávu neodepisujte!

Literární život

Psát jsem začal spíše z rozmaru než z potřeby. A co to také bylo za psaní? Pár veršů hodných leda tak stránek dívčích památníčků. Snil jsem o skutečném, neliterárním životě, a když jsem se dočkal, docela mě to zaskočilo. Později jsme s několika jinými vyvrženci utvořili básnickou skupinu: jeden udržoval kontakty s druhým, ale navzájem jsme se vlastně neznali ani jsme se nikdy nesešli. Každý měl své představy, které pokládal za společný program. Naše obzory nepřesáhly hranice přítomnosti a bozi, které jsme tehdy vyznávali, byli už dávno mrtví. Přesto jsme si vysloužili uznání a jistou úctu, a ti, kteří přišli po nás, nic z toho nechápali, neboť měli už jiné bohy. Prostě naše směšné pozemské vzdálenosti překonáváme v kosmických měřítkách.

Lék proti kouření

Vlakem jsem jezdil a jezdím stále rád. Kdysi bývaly vlaky plné lidí, mnohdy se muselo stát venku na plošině. A vagony byly spravedlivě rozděleny na kuřáky a nekuřáky. Cigaretový kouř se mísil s kouřem a párou z lokomotivy. Později, s ubývajícím počtem cestujících, bylo pro kuřáky vyčleněno jen několik kupé a nakonec i to bylo zrušeno.

Zato v Polsku, tam vládly úplně jiné poměry. Sotva rychlík přešel hranice, všichni vytáhli cigarety a hulili, ať seděli, kde seděli. Otec byl silný kuřák a kouřit ho odnaučil, krátce před šedesátkou, až infarkt. Doktoři ho pak zas dali do pořádku a on žil ještě hezkých pětadvacet let. Jednou mi řekl: „Ty jsi geneticky po mně, dávej si na to pozor!“ Já několikrát zkoušel přestat, ale déle než týden jsem to nevydržel. Těm, co mi to rozmlouvali, jsem s úsměvem říkal: „Nebojte se, my jsme s tatínkem domluveni!“ A vida, genetický budíček fungoval přesně, snad s rozdílem tří měsíců.

Jednou budeme vděční i za toho psa

V pátek večer u nás chodí do kostela jen slečna z pošty a tři babičky. Do mariáše jedna přebývá, do růžence jedna chybí. Ale co se nestalo. Kde se vzali, tam se vzali, u nás ve vsi se objevili Cikáni. Kopali rýhy pro kabely na telefon. A večer všichni tři přišli do kostela. V bílých košilích, čistí, navoňeni. Sedli si hned do první řady, co nejbliže k oltáři. Mše ještě nezačala, když vtom vrznou dveře a dovnitř vběhne pes, takový podvraták. A rovnou k těm Cikánům. To už bylo na pana kostelníka příliš: „Ten pes musí ven!“ ozval se podrážděně. Se psem odešel jeden, za chvíli se zvedli i ti dva zbývající. Po mši si pan farář posteskl: „Jednou budeme vděční i za toho psa...“ Pes už se ale neobjevil. A Cikáni? Kdoví, kde jim je konec? ■

/ Kniha Jiřího Červenky *Banality* vyjde na jaře 2024 v nakladatelství Venkovské dílo v Pecce. /

„Kolik bych ti toho chtěl říct, snad jen šeptem“

Z korespondence
Ivana Diviše a Rio Preisnera

Alexander Tomský

Rio Preisner ve State College. Foto: Wikimedia Commons

Básník Ivan Diviš (1924–1999) a filosof Rio Preisner (1925–2007) ve své vzájemné korespondenci předkládají podivuhodné svědectví svého vypjatého dlouholetého přátelství (2 000 normostran) a ostře vyhraněného pohledu na český exil, žurnalisty Rádia Svobodná Evropa, nalomenou katolickou církev a zbabělou západní politiku usmiřování s komunismem. Výbor z této korespondence přináší kniha *Skála se sesouvá do bořeliska: Výbor z korespondence 1969–1989* (ed. Jan Rubeš, Torst 2023).

Na jedné straně romanticky rozpolcený až blasfemický básník, na druhé introvertní apokalyptický křesťanský myslitel. Oba sice spojoval generační prožitek dvaceti mučivých let komunistického režimu i konverze ke katolictví, kultovní posedlost poezií a bezmezný obdiv k chmurné básnické vizi Vladimíra Holana, ale jejich protichůdná letora i pohled na svět by je za normálních okolností nutně odcizily.

A protože každý dopis přítele v bolestně prožívaném vyhnanství byl vzpruhou i podnětem, tak se usilovně ujišťovali o svém vzájemném obdivu. Divišovi se opakovaně dostává pocty označení za největšího žijícího českého lyrika, a sám nazve Preisnera světovým myslitelem. S přítelem

sice sdílí jeho antikomunismus a kritiku liberalismu, marně se však pokouší pochopit jeho složité, často abstraktní a zašmodrchané rozbory rozpadu západní civilizace napadené nevyhlášenou manichejskou utopií. Preisnera totiž oslnil postřeh Erica Voegelina, jenž v hegelianském marxismu objevil princip starověké i středověké gnóze, onu sektářskou víru ve spásnou roli ideálního „poznání“ nadřazeného nedokonalému světu. V gnózi našel vysvětlení totalitního režimu, jenž zažil na vlastní kůži, a spatřoval v ní i *spiritus movens* socialistické ekonomiky „společenské spravedlnosti“, jež zákonitě produkuje chudobu. Proto na rozdíl od mnoha křesťanů obhajoval lidsky nedokonalý americký

demokratický kapitalismus. V Preisnerově myšlení má víra v pokrok apokalyptický rozměr a vede k rozpadu humánní kultury, politiky i teologie na cestě k zániku. Všechno, co svět produkuje, jsou pouze výrony rozpadu. Preisner se přímo vyžíval v útočných odsudcích (Jan Patočka, Václav Černý), provokativně vplétal do polemiky katolická dogmata, jako by si chtěl vytvořit co nejvíce nepřátel a potvrdit svou izolaci.

V osmdesátých letech Divišovo ohromení z monumentální Preisnerovy *Kritiky totalitarismu*, již kdysi redigoval, poněkud vyvanulo a proti mentorování „tyranosaura“ se odváží opatrně vymezovat. Odsouzení Tigridova *Svědectví* jako pokračování kolaborantské politiky dávné Národní fronty a charakteristika disentu jako revizionistického odpadu totalitního režimu byly i pro něj silná káva. Diviš také nesouhlasil s odsudkem surrealismu a Jiřího Koláře, jehož považoval za větší básnické eso než sebe. Bral v ochranu i „pokleslé“ Škvoreckého romány a Formanovy filmy. Naštěstí oba dělil oceán, a tak jim snad přátelství vydrželo až do konce exilu.

Odejít do exilu ve středním věku způsobilo oběma přátelům značné existencionální i existenční potíže. Preisner měl rodinné zázemí a byl profesurou germanistiky materiálně zajištěn, a tak si stěžuje hlavně na politickou izolaci mezi akademiky, kdežto Divišovi utekla žena i se synem domů, je zoufalý z rutinní práce v knihovně Rádia Svobodné Evropy v Mnichově a život mu ztrpčují vzpomínky na kariéru úspěšného básníka a redaktora poezie v Praze šedesátých let. Čeští žurnalisté ho štvou a nad svým platem běduje, netuše, že by jinak nemohl založit svou druhou rodinu. Ve své korespondenci se přátelé utvrzují v zoufalství z amerických pokusů o uvolňování napětí (détente) i západoněmeckého „budování

mostů“, tzv. Ostpolitiky, čili uznání sovětského panství v Evropě výměnou za lidská práva (Helsinki 1975). A neméně ostře se vyhraňují vůči církevní postkoncilní představě dialogu s myšlením doby, ono „aggiornamento“, jež mělo církve vysvobodit z ghetta tomistické filosofie a teologie.

Ztráta domova, literárních přátel a pocit opuštěnosti vyvolávaly u obou přátel intenzivní nutkání zesměšňovat aktéry exilové kultury. Preisner svým odsudkem disidentů („pololegální odnož totalitního režimu“) v prvním čísle časopisu *Rozmluvy* okamžitě vyvolal redakční konflikt. Václav Benda a Jiří Gruša považovali jeho apokalyptický útok na disidenty za nepochopení, vždyť pluralitní kultura, koncipovaná Chartou 77, předpokládala otevření transcendenci. Koncepce časopisu, jež upřednostňovala domácí autory a propagovala anglický svobodomyšlný konzervatismus (Roger Scruton), Preisnera zklamala. Svět přece propadl zlu, v němž se jako štvanci pohybují poslední křesťané.

Během první dekády své epistolární výměny oba přátelé netrpělivě očekávali každý dopis od svého druha a potvrzovali si své zoufalství nad katastrofálním „mnichovanstvím“ západních liberálů, americkou politickou naivitou a vzestupem sovětského impéria (Vietnam, Kambodža, Etiopie), o jehož globálním vítězství nepochybovali. Později Preisner považoval Gorbačova za lstivého dialektického operátora, a dokonce i polské napůl svobodné volby v červnu 1989 měl za nastraženou smrtelnou past. Vůbec nepostřehl rozpad marxleninské ideologie v sovětském impériu. V čem se ale nemýlil, byl rostoucí vliv neomarxistické frankfurtské školy (Adorno, Marcuse, Bloch) mezi americkými akademiky, o němž předpokládal, že Západ rozloží. Nástupu diktatury politické korektnosti a jejího sklonu k totalitní gnózi se už nedožil.

Dialogem přátel prolíná trpký nářek na nemožnost publikovat v živořících exilových nakladatelstvích. Ta jejich neprodejnou tvorbu odmítala a u českých teologů v Římě Preisnerova *Kritika totalitarismu*, jejíž první díl nějakým nedopatřením vydali (1973), těžce narazila. Rozbor oné „bytostně jiné moci“, jež ve jménu dokonalého systému ničí nedokonalý materiální svět a vede k zotročení ducha, byl neslučitelný s jejich úsilím o dialog se světovými levicovými proudy, jež měly oživit teologii a přiblížit církev světu. Se „snovým světem“ gnóze nelze diskutovat, je hermeticky zabezpečen proti argumentaci zvnějšku (Voegelin), natož v něm hledat něco pozitivního. Právě to podle Preisnera zmátlo zástupy věřících, zejména kněží a řeholnic, které v sedmdesátých letech opouštěly církev.

A tak vyšly dva další díly *Kritiky totalitarismu* v dílně *Rozmluv* až po jedenácti, respektive čtrnácti letech od vydání prvního svazku. Na rozdíl od mnohých svědectví o komunistické totalitní tyranii (Solženicyn, Zinovjev, Grudziński, Bao Ruo-wang) zůstane Preisnerova analýza jedinečnou filosofickou reflexí mechanismu odlidštěné moci.

Úryvky z korespondence

Preisner 29. listopadu 1969

State College [v Pensylvánii]... je mladé město s 20 000 obyvateli...: je to univerzita s nejmodernějším technickým vybavením ve více než 200 budovách (včetně bazénu, kluziště, stadiónu, divadla, tábora, internátu, vlastní elektrárny, radarových zařízení atd., velké, moderní univerzitní knihovny, kde si knihu půjčuješ sám z regálu) pro více než 20 000 studentů! Jaká pestrost na ulicích, jaká bezprostřednost a svoboda!

Diviš 22. ledna 1972

Fragmenty [Kritika totalitarismu] jsou neevropská, ale světová věc, svět jich má zapotřebí. Je to vlnolam nicotě, prostřednosti, řídkému vazkému bahýnku, které šlemovým filmem oblézá vše, vše. Dílo takové pronikavosti, takové milostiplné neúprosnosti, takové sadistické anankaze, upřené na Lásku, toť Godefroy z Bouillonu na výpravě – musí narazit a taky narazí, a to tvrdě... Co má co Kovtun nebo Diviš nebo Opasek říkat o Preisnerovi? Pane Bože, skála se sesouvá do bořeliska. Skálou lze prorazit železnici, bořeliskem nikoli...

Preisner 13. září 1973

Skoro mě zahanbuješ chválou *Fragmentů*... V půlce srpna ses divil, že první díl dosud nevyšel... Já nedostal od „pánů bratrů“ ani řádku, prostě nic. Víím, že pro ně to je koneckonců nevítané břemeno, něco, co se prostě nehodí do jejich programů. Tady někdo pořád přeměňuje nezměřitelnou propastnost odlidštěnosti bolševismu (jaké slovo!) a všeho, co Schuler an Schuler s ním przní svět, zatímco oni ve svém ekumenickém světě dozráli zrovna k fraškgrotesknímu pokusu se s tím nějak smířit... Smířit se s bolševismem, slyš ten všechny pilíře vesmíru rozechvívající chechot hlubin pekla. I tenhle pokus o umocnění imbecility musel vykoupit Kristus! Ani ten nejčernější hřích není tak nelidský jako tyhle pokusy spářit propast nicoty s výšinami lásky, naděje a víry...

Preisner 5. října 1974

Nedávno jsem si prohlížel diapozitivy z Mnichova. Vidím tě na cestičce v parku, jednou rukou přidržuješ kočárek s Ondřejem..., vedle stojím já, obtloustlý šedivec, o sto padesát let starší než Ty, a přitom o sto padesát mil kdesi opožděn za Tebou, ztracen v bludišti marných pokusů.

Tobě se podařilo, co málokomu: spojit velkou konverzi s restaurací všech těch hodnot, sil, energií, které byly zasuty. To nemá nic společného s démonií faustovského omlazení, tady to je výsledek „vůle k lásce“ s milostí... Tvou budoucnost... vidím tak: poctivé stárnutí pokožky, prstů, vlasů, ... ale nezadržitelný už postup nikoli do mládí, ale do ryzího, zralého dětství. Pokud mé síly a můj stále horší dech vystačí, pokusím se občas postávat po Tvém boku a vyhřívat se zímomřivě na Tvém slunci.

Diviš 7. prosince 1974

Kolik bych Ti toho chtěl říci, snad jen šeptem; někdy se mě propadne duše do úzkostí..., na ně těchto ouzkostí bytují se mnou jen barakudy, mihule a ouhoři, žoužel mořská a jeskynní. Říká mně to moje tělo, které potřebuje slunce, vodu, koupání, spánek a jídlo a bezstarostné milování s rodinou po dobu nejméně půl roka; a protože se tohle nikdy neuskuteční, tkvíme zakuti a zasuti ve vražedných, lhostejných, vlhkých sklepeních měst, v nichž stárnem. ... Minulost je můj nejčernější nepřítel; přítomnost se stínuje v nesmírně rozšířené horizontále a vertikále, sražené na seshora přeraženou, ohořelou sirku; budoucnost je plná bolševismu. Nemám sil proti tomuhle rukovat do pole... [...]

Nemylme se; nemáme se už s kým dohovířovat, není posluchačů; mám dojem stále sílící, že my jsme ti nemravové, co se domáhají být slyšeni, že my jsme ty kichotovské subrety, co se uklánějí potlesku, jež neexistuje, že stojíme před prázdným hledištěm. To hlediště je ovšem plné tvorů při absenci lidí... náhle mne taky napadá: chyba, kterou děláme od věků, ač už ne do věků, myslí si to fylogenetický lupen v naší mysli, že můžeme dopadnout tajemství jako dřepícího

jaguára v díře a přibodnout svým oštěpem; nikoli! tajemství je pohyblivé, v tom nespočívá jen obtíž, ale i půvab, ba možná sama tajemnost jeho.

Preisner 23. února 1975

Tajemství má smysl pouze jako atribut pravdy. Jeho „pohyblivost“ pak zvěstuje cosi z nepřebornosti a nedohlednosti pravdy. Odmítal bych však výklad osvícenců, kteří hledání pravdy stavěli nad samu pravdu, ba potají ztotožňovali s pravdou. Pak tajemství se jim stalo ornamentem věčného hledačství, náměsíčního bloudění, znehodnotilo se v bezcílne toužení, v romantickou tajuplnost, v německý pohádkový les. Tajemství nelze přibodnout oštěpem, máš pravdu, ale lze do něho vejít jako do otcovského domu, v němž – kromě jiného – zůstalo i naše dětství, ryzost smyslových požitků, zdánlivě zaniklé dojmy, setkání i rozloučení, naše původní tvář (k obrazu Božímu). Nejde o to je uchvátit, jde o to najít v něm život věčný, nikdy se už nevrátit z výpravy za ním. Exil se dá chápat taky jako první vykročení k domovu tajemství.

Diviš 23. března 1975

Zde v exilu je můj život trpčí jen o zkušenost s bolševismem...

... Říkáš, že rozčilovat se je nesprávné. Mně, drahý Rio, a to je věta... Tobě na srdce kladená, zní: Víš příteli, co mne zajímá?... tak, že na to nepřetržitě myslím? Víš tedy co miluji? ... Musíš se namáhat se svými odpověďmi člověku, kterého už jak starého vola tahat nenaučíš – toto, jen dvojí: Pán Ježíš, pak Ježíš Kristus a pak ti, co pod bombami táhnou světem únikovými silnicemi před nepřítelem. Zmrzačení na dlažbě Kalkaty, opilci umírající mezi popelnicemi, stařeny, které nemohou ne zaplatit činži, ale koupit si rohlík

a uvařit kávu, protože jsou příliš vetché, a starci opuštění sny, dětmi i osudem. A už nic víc.

Preisner 31. března 1975

Tvůj poslední dopis byl plný křesťanského nihilismu. Patříš k těm, kteří se před dvojí zradou: idejí i reality, utíkají k prostým, zapomenutým věcem a k poníženým a trpícím, kteří dnes opět hynou cestou (unterwegs) na útěku před killery z gangu čistého ducha. K tomu je třeba uvážit... že svět nelze zlepšit..., že všechny formy vlády jsou nedokonalé a spíš špatné, že člověk tíhne spíš ke lži než k pravdě, ... že ani sám ani organizovaně není schopen ničeho... a každý pokus o zlepšení situaci a stav světa jen zhoršuje.

Diviš 6. dubna 1975

Tvůj dopis z 31. března... musím si od něho odechnout. Je nejtěživější ze všech, které jsem od Tebe kdy dostal. Plíží se jím cosi hrůzného, deprimující úvahy již polo zásvětné, jako bychom stínovatěli, vybledali z těl. Tímto způsobem já už nemohu dál... Ustřízlivím tedy i já svoje vyjadřování a přeju spíše ke sdělením věcným... tím vycházím vstříc, porozuměls? ... Mně skutečně není jasný pojem křesťanský nihilismus... nepamatují se, které formulace to byly, jež Ti podávají příčinu a jsou důvodem toho označení...

Preisner 2. května 1975

... křesťanský nihilismus – na rozdíl od ateistického nihilismu – je nihilistický proto, že je hluboce zakořeněn... kdesi na rozhraní jsoucna a bytí. Jeho nihil se obrací proti všem pokusům nahradit jsoucno abstraktními obrazy, ideovými schémata, celým tím složitým světem „vyššího, duchovnějššího“ a tím v zrádně dialektickém smyslu „konkrétnějšího“.

Ivan Diviš.
Foto: Wikimedia
Commons

... křesťanství odmítá pseudosvět a jeho aktivitu..., což právě vyvolává dojem nihilismu (z hlediska světa právem), který však – ve srovnání s pseudosvětlem dialektické konkretizace – je ve skutečnosti jediným možným a nejradikálnějším ontologismem.

Preisner 17. února 1976

Amerika si ovšem zaslouží část tvých výčitek. Pravím-li, že neprohrála (kromě Vietnamu) žádnou válku, je to jen půl pravdy, neboť především prohrála oba míry po obou světových válkách. První mír prohrál Americe imbecilní profesor Wilson..., druhý neméně imbecilní megaloman Roosevelt. Oba pánové reprezentují „ducha Ameriky“, který se pozvedá ze sedliny toho, co bych nazval sekularizovaným blouznilstvím. Jako si všelijací menonité a kvejkři osobovali (proti Lutherovi!) právo vizionářsky a z ducha vykládat Slovo Boží, tak si tihle jejich pravnucci, vesměs farizejští bezvěrci, osobují vykládat „instinktivně“ a z břicha světovou politiku... [...]

Od 30. let se američtí liberálové narcisistně zhlíželi v Sovětském svazu: „Dohonit a předhonit“ platilo – v duchovní rovině – i pro americké liberály v čele s fašistoidním Rooseveltem. Tragédie

tkví v tom, že američtí konzervativci, kteří tu tvoří většinu, se od roku 1930 nezmohli na radikální rozbití téhle dítenty, protože bytostně nebyli (jako konzervativci) schopni formulovat nějaký protiliberalistický vzdoroprogram. V demokracii však pokrok patří k samé podstatě státní formy. Pokrok vyhovoval průmyslu i zemědělství, které jsou konzervativní, protože ve svém rozvoji závislé na svobodném trhu. Že by však pokrok v rovině ducha (a politiky) mohl vést ke zcela opačným výsledkům – k utopismu, k řízenému hospodářství čili k socialismu, k egalitářství a kolektivismu – tenhle rozpor nebyli s to pochopit... „Pokrok v rovině ducha“ patřil k sovětskému a evropskému importu, jemuž se holdovalo především na pobřežních univerzitách a ovšem v liberálním tisku. ... Ekonomická báze USA je stále ještě zdravě konzervativní, tj. prosperující, abundantní, umožňující tyhle „duchovní“ eskapády, a ovšem taky terčem nenávislné závisti všeho zbývajícího světa.

Preisner 19. února 1979

Hořce se pošklebují papežově volání po „sociální spravedlnosti“ – proč i on uznal za nutné vyslovit tohle ničivé heslo našeho spravedlnosti jako malomocenstvím rozežiraného století? Ale snad je mrtvo, jeho svět pošel na „sociální spravedlnost“ – proměněn v přesypy popele. Každý, kdo teď na veřejnosti mluví o lásce, myslí tím spravedlnost. I ďábel je dnes posedlý spravedlností.

Diviš 10. března 1979

Je snazší zlobně se ušklebovat Wojtyłovi, který promlouvá v Mexiku o spravedlnosti, nežli prodělat v osobě Wojtyłově cestu, a to právě do země zkurvené a pak notoricky ponižované křesťanstvem... Jak by byl Rio Preisner koncipoval Wojtyłovu řeč? Co bys Ty býval řekl těm

podvedeným, zrazeným, nedůvěřivým bytostem? Měl by jim snad papež říct, že království Boží je blízko? Tomu nikdo nevěří. Měl jim snad říci, že je Kristus spasí? Tomu se nedůvěřuje? ... A právě tito lidé... dobře vytušili právě ve Wojtyłovi svého bratra, pomocníka, důvěřence.

Preisner 15. března 1979

Socialismus slibuje racionálně naprosto nezdůvodnitelnou utopickou proměnu bídy v obecný blahobyť; svod přízpusobený debilitě lidstva. Racionálně zdůvodnitelná skutečnost socialismu vypadá takto: totální vláda v rukou podnikatelů čiré moci... usazených v nestvůrném byrokratickém aparátu systematického glajchšaltování, totální bankrot hospodářství, donekonečna plánovaná bezvýhodnost otroctví a genocidálních béd... Co to všecko má co dělat se sociální spravedlností? Cožpak Wojtyła nepřišel ze socialistickeho Polska? [...]

USA zrají, podle mého, ke katastrofě. A pro Američany je příznačné, že nemají nejmenší tušení. Nikde na světě neexistuje snad civilizovaný lid s tak odumřelým instinktem pro ohrožení, nebezpečí, nečekané zvraty... připomíná to... imbecila, který sedí ve stodole slámy a s přiblblým nadšením vyhazuje do výšky jednu hořící sirku za druhou.

Diviš 6. října 1979

Vyžeňte konečně toho Wanderpredigra, tu smějící se a usmívající se thymoliniádu... Přehlcnost bohatstvím – jsou-li USSR nenáviděny pro svoje dravčí bankrotářství, jsou USA nenáviděny pro svou spáčskou přežranost; kde je tu jaký rozdíl? Společným jmenovatelem imperialismus, imperialismus nenáviděný... Ó pravdu měl Halas, François, jak mu říkával Holan: prasata kšeftů... Až se Američané naserou... sáhnou k puškám,

vystřílejší Bílý dům, vystřílejší redakce *New York Timesů* a *Washington Postů*...

Preisner 13. listopadu 1979

S těmi kšefty kapitalistů je to zlé a nechutné. Jenže bez kšeftů by nebylo průmyslové revoluce, fantastické výroby potravin... civilizačního komfortu. Tam, kde se kšefty v spravedlivém rozhořčení zakázaly, rozmohla se bída, bída, bída pro přežití kšeftování na černém trhu... Jsem nepřitelem socialismu a bolševismu, který je povznesen nad kšeftování na trzích, protože nenávidí brambory a cibuli a chleba a hedvábí a krávy a teleta a šperky a drahokamy, a navíc i děti a krásné ženy a básníky, a místo peněz... vynalezl dialektiku – směnný prostředek, jímž lze svět nikoli prodat, ale vyvrátit z nejhlubších základů bytí.

Preisner 4. února 1982

Nijak mě nepřekvapuje, že jsi přesně rozpoznal nejhlubší jádro perverze orwellovského století: v jazyce. Jsi přece básník. Už filosof a teolog Hamann upozornil na to, že s Kantem začíná filosofie odvratu od živého, tj. vztažného kreaturálního jazyka (jímž operují básníci), k newspeaku čirých, bezvztažných konstrukcí, k nehmotným... pseudokategoriím. Dnešní lingvistika (v čele s komunistou Chomským, který navazuje na Descartes) slouží proto zcela logicky totalitarismu. Avšak nejúděsněji se likvidace kreaturálního jazyka projevuje dnes, myslím, v „liberální“ teologii „katolické“. Tam se ropotá o aktivitě Krista mezi trpícím lidem, o ztotožnění církevního osazenstva se základnou lidu... o boji církevního lidu proti agresi, bok po boku s lidem, rolnictvem, dělnictvem a studenty... boji, který umocňuje víru a mění křesťanské priority (zřejmě cosi jako dialektika Ducha Svatého).

Diviš 19. dubna 1982

Drahý Rio, zahájím laskavou výtkou: zasluhoval bys pár lepeců! Posílat *Kulturu bez konce* Vilému Hejlovi... Hejl je mukl, politmukl až do konce života podrží muklovskou mentalitu; navíc je protestant naprosto nenadaný pro poezii a humor, dva ze tří základních, resp. úhelných kamenů katolicky, chceš-li, viděného kosmu. Třetím je ovšem tajemství. Hejl přišel do Německa asi před třemi léty. Hroší kůže. Okamžitě začal nikoli denuncovat, ale donášet a nesnesitelně, co besserwisser, opravovat, oukejovat, vytýkat jánevímco texty zkušených redaktorů... Starý bolševický geroj Sláva Volný mu na rovinu řekl, že mu dá po tlamě... Hejl ví naprosto všecko. Kolik má Praha ulic, kde padá omítka, a když řeknu, že je dobře, že padá, okamžitě odsekne, ne, to není dobře, to hyzdí vzhled Prahy. Naprostý blbec!

Preisner 24. dubna 1982

Jsem zvědav na další vývoj *Rozmluv*... Existuje přitom jistý nepoměr: domácí autoři mají cosi jako „mučednickou“ přednost, a je jich taky početně víc, a tu hrozí, že prakticky obsadí prostor.

Ivan Diviš, Rio Preisner, Jan Rubeš (ed.): *Skála se sesouvá do bořeliska: výbor z korespondence 1969-1989*. Torst 2023, 599 stran

Exiloví autoři mají přístup k informacím, bývají proto – ve věcném smyslu – vzdělanější... Nechtěl bych, aby se *Rozmluvy* staly tribunou domácích autorů... Teď slyším o „stovkách domácích teologů“... kdo bude posuzovat a hodnotit jejich práce? Tomský sám? [...] Z domova se publikuje už kdeco. I pseudosoukromé dopisy vězňů manželkám a dětem psané stylem Listů apoštolských.

Preisner 18. července 1982

Kdekdo si myslí, nejen Ty, můj příteli nadevše drahý, že jsem nenávistník, inkvizitor, jezovita, neschopný cokoli (nikoli kohokoli) milovat. Vyčítá mi to i Olga, s níž jsem už 36 let ženat. Musí na tom být něco pravdy, možná že hodně... Rapyt nemívám snad tak často jako Ty, ale dovedu, přiznávám, nenávidět z duše například dialektický systém marxismu, který, dovoluji si říct, jsem prokoukl skrz naskrz jeho neživé dokonalosti. Víím, že bych – nebýt křesťan – byl asi velmi nebezpečný člen nomenklatury...

Diviš 24. února 1985

A nyní kritika. ... Nerad bych ztrácel geniálního přítele, od kterého jsem se toho už tolik dověděl, který trpí osaměním jako málokdo... Avšak nemohu si dát líbit, abys se mnou mluvil rigorózním tónem jako s nějakým svévolným klukem. Nemohu dopustit, aby se Ti nesmělo nic říct, hůř, aby se Ti nedalo a nešlo nic svěřit. Na co bych Tě tedy jinak měl? Jak může člověk Tvé úrovně tvrdit, že Jeroným Bosch je jen namalované plátno? To jsi učitel? Mě hovno zajímá, zda byl Bosch gnosticko-manichejský sektář (co to, prosím tě, je?!?), mě zajímá jeho génius, který ve svých zrůdách přesně anticipoval společnost, v které žijeme po čtyřech stech padesáti letech.

Preisner 8. dubna 1985

... v Česku koluje opis tisícistránkových *Dějín filosofie* od Egona Bondyho, kde se bůh, je-li jaký... líčí jako „dobrodruh, hazardér, věčný hledač“ a zároveň jako „bytosť lásky, pokory, hanby a utrpení...“ Tenhle bůh Česka má tedy znaky padlého démona se sklonem k útrpné sentimentalitě, který si hraje na Joba v intencích svého nekonečného hledačství... [...]

Pro mě se Jeroným Bosch ztotožňoval (jistě mučivě) s představou totálně zatraceného světa a Goya naproti tomu nikoli, i když viděl horizont skoro bez zbytku obsazen demony. A Rembrandt nikdy nepřestal nazírat onu scintillu na dně lidské duše – která prosvětovala tváře jeho portrétu zevnitř – světlo Kristovo. A jak daleko je od anti-kreaturálního neřádu Boschova k metafyzickému řádu Bachových oslavných kantát!

Diviš 6. listopadu 1985

Ten Gorbačov je surový, vyfikaný kágebista a Reagan buď patří na odpočinek, anebo se zbláznil... Nabízí mu polovinu výzbroje či technologie... je to něco šíleného, tato „americká noblesa a slušnost“, to jsou naprosté blbosti, to ve velmocenské politice neplatí... Brzo se dočkáme. ■

/ Úryvky z korespondence jsou převzaty z výboru *Skála se sesouvá do bořeliska*, vybral Alexander Tomský. /

Alexander Tomský (1947), politolog, nakladatel a překladatel. Působil jako šéfredaktor exilového nakladatelství *Rozmluvy*.

Nechráněný přejezd

Výběr z nové sbírky Josefa Mlejnka

Josef Mlejnek (1946), básník, literární a divadelní kritik a překladatel je spolupracovníkem *Kontextů* od samého počátku. V letošním roce mu vyšla pátá básnická sbírka nazvaná *Nechráněný přejezd*. Prvotní inspirací v jeho poetické tvorbě, jak sám přiznal v antologii *Básníci čtou básníky* (2018), mu nejsou nejrůznější básničtí velikáni, jak tomu obvykle bývá, ale především metafyzika a filosofie, kterou překládá: „Četba traktátů a esejů myslitelů, jako jsou Maritain, Gilson nebo Tresmontant, dokáže ve mně navodit určité nastavení, v němž jsem schopen při kontaktu s realitou, s tou vnitřní i s tou vně, jakéhosi zážehového vidění.“ Sbíрка navazuje svou poetikou i tématy na básnickovy předchozí knihy. Ve verších od krátkých haiku po básně v próze čelí naléhavým otázkám spjatým s přebýváním člověka víry v současném světě a vydává hluboce osobní svědectví o zvláštní nechráněnosti lidské existence.

Zvonek se štítkem

Nechceš se (přece) jen houpat,
nechat se konejšit obrazy?
Hledej dům s předzahrádkou,
u branky potmě najdi
zvonek se štítkem.
Přijde ti otevřít,
a ty se jí svěříš
s úmyslem
nechat si od ní
vést svůj deník.

Inverze

(Lucii Trmíkové)

Jako do studny
nebo do výhně
do básně má
se hledět.

Tertium non
datur?

Nad žluklým
soumrakem
samo nebe.

Hrdliččin hlas*(Paulu Švandovi k osmdesátinám)*

K čemu může hrdliččin hlas
zvát starého muže v červnu,
když obzor za rozbřesku vpluje
pod kůži krajině?
Korek zalitý v skle vyplave
na povrch prý až za milion let,
o trpělivost Pána prosme
v dnech bez milostného lnutí.

Myslící třtiny jinde, odjinud?
Zástupy obrazení oči k nebi,
ale nečekají odtud pomoc,
jen vyrojení sobě podobných,
s nimiž chtějí směňovat své
kulinární a jiné zkušenosti,
hvězd se dotazují, souhvězdí.
Kudy ven z optických klamů,
co vzlíná vzhůru hvězdnou spleť?
Ale ze všech hlasů slyš
jen v jednom jeden:
Kde jsi byl ty, když jsem
já stvořil Leviatana?

* * *

Jak bezútešná
je propast bez ozvuku
lidského hlasu!

A s ním?

Zápisník*Vidomý nevidoucí
ve světle potmě jdoucí.*

Mrak bílý plejtvák
nad červencem,
pak mlha
jak z jezerní vody
a nesytky létavice
v pozdní noci.

(Třpytka Beatrice
ještě hlouběji
než na dně.)

Zápisník 2

Nechráněný přejezd
v zatopené oblasti,
skrytý v hudbě
ke spánku.
Beatrice,
holubice na střeše
mrakodrapu.

Kolikrát jsem ji
ke své bezmoci
uzřel v jiné tváři
než ta její!

Dům

Stanul jsem před domem, ale dovnitř
nepůjdu, musel bych mluvit s někým cizím.
Náhle však procházím dvorem
do zimní zahrady. Vím, hned proti skleníku
u zdi záhon zlatě rezavých lilí
v mazlavém hnoji,
společně s kopřivami a svlačci.

Ještě ve dvoře se ohlédnu, otočím se zpět
a v okně v mezipatře skutečně
spatřím sebe sama, před půl věkem
vyběhnuvšího ze spánku křiče,
že musím uvidět sebe budoucího!

(2002)

Krakov

(Miloši Doležalovi)

Ze sklepení krakovských kamenic
za veder jako z výhně stoupá
chladivý vzduch.
Jen v chrámu svatých Petra a Pavla
se dá o polednách posedět příjemněji
a u Visly lze ještě na druhý břeh
dohodit pouhým okem.
Jak z dávna němého filmu
se z padesátých vod
náhle vynoří a dál
s proudem pluje
Wiselka Szymborská,
trhavě žehnajíc provazy
pro viselce.

Josef Mlejnek:
*Nechráněný
přejezd*. Nezávislý
podmelechovský
spolek 2023

Ploučnice

(† Miladě)

Při otevřených oknech
pod stropem pokoje
vdechovali jsme
šumění řeky přímo kůží.
Slunečné, nebeské dny.

Teď v tísní z všeho,
co skončilo velkou
inkoustovou skvrnou
na stropě,
řeka jako by se
mnou vylila z břehů.

Slyšíš mne?
Někde přece jsi.

Za devatero horami
Za sedmero vodami
Za sedmou strunou

Pohřeb

Nebohý smotek,
 upadlý zámotek
 ve čtyřech stěnách
 stropem dolů.
 Pár směšných historek,
 špinavé kapesníky,
 ponožky po kapsách.
 V koutě boty
 po mrtvém,
 komu se hodí?
 Zítra je vyhodí
 do popelnice.

Při obřadu žádná hudba
 jen plazivý soundtrack
 ticha s kremační pachutí.

Pavouček

Pavouček ranní
 nebo až ten v podvečer
 věstit má štěstí?

Genius loci

Jako podkova
 k bosému kopytu lnou
 tu slova k věcem.

Oni

Věrnost kořenům?
 Věrnost pařežům...

Kudy/kam

Zvěděl jsem kudy
 jít za tebou, teď nevím,
 kam jít bez tebe.

Víno

Nedaří se mi
 se opít, abych na tě
 myslel nezištně.

Ještě spát

Ještě spát, ale
 co když podruhé vejdeš
 dovnitř zlého snu?

Pane...

Dětské ruce mi
 zůstaly v starém srdci,
 vztažené k Tobě.

Dívka u okna čtoucí dopis

Básně malířům, sochařům,
grafikům a fotografům

Připravil Petr Veselý

Johannes Vermeer, Dívka u okna čtoucí dopis. Foto: Wikimedia Commons

V minulém čísle *Kontextů* jsme otiskli pásmo básní nejrůznějších malířů, sochařů, grafiků či fotografů, kteří vedle vizuální tvorby cítí potřebu vyjadřovat se i prostřednictvím poezie („Kreslila si, sníh jí svítil mezi prsty“). Nyní vztah obrazu a slova obracíme a navazujeme blokem básní, které malířům, sochařům či fotografům dedikovali básníci. Takových básní je nesporně mnohem více a následující výběr je pouze malou ochutnávkou toho, co se malíři a básníkovi Petru Veselému podařilo za léta nashromáždit a co by vydalo na větší antologii.

Jonáš Hájek

DÍVKA U OKNA ČTOUCÍ DOPIS

podle Vermeera

„...že pochopíš, že jsem musel odjet
a že zůstávám Tvůj milující...“
Leda v naprosté tmě, kde nebudou
vidět slzy! Neklidný Johannes!
Celý Haag určitě čeká na něj!
Nejde zrušit kouzlo krutých řádků...
Váhám, jestli nezůstat navěky
trčet v neznámém průvanu, aby
se konec nenaplnil, v paprscích
mezi palcem a ukazováčkem.

Jindřich Zogata

...

Zrcadla na dohled
Rámy
vysklené ze živého stříbra
tavby hrany Kámen
na kameni hnízdo si vybral

Srší Obrazy udal rám
Kruhy víček Tunely duhovek
proudí sebeklam
průhledu liduprázdna

Ivan Martin Jirous

...

V povelikonočním čase
Marie malovala

Aleluja!

Marie malovala
v povelikonočním čase
plevel na plotě rzivém
zachytil se zase

Petr Kabeš

ŘÍJEN

Janu Steklíkovi

Říkáš: listí padá,
na zem padá barevné listí —
a ono zatím padá na listí.

Za hory, za doly,
mé zlaté parohy,
kde se pasou?

A nejen říjí
říjen krvaví.

Tak také kuna
hlasem obarveným žloutky
o tichu dvorků
později jen vypráví.

Na všechno listí napadá,
napadá listí na listí.

Xaver Halaš

PROTIŠENÍ

K obrazům Jana Zrzavého

Zde se nekříží mračna
aniž puká hněvem kružba země
Jen protišení
v krajině blahoslavenství
malíř
znamenným zrakem dítěte
nabyl

Musíš myslet na dotek
verpánových řas —
Pod nimi skrývá slzu hojivou
a bolest jen Bohem pojatou
v mír

Věra Jirousová

...

Josefu Šímovi

Co se dluží a mimo sebe sahá
co touží dotýkat se tebe dá mi
letící ostrov zpěvu nad vodami
sem ten klín krouží snést se v oblaku peří
stín po poledni s ním se souží půlnoční sen
vře v sevřeném a víří rozptýlen v šedé síti
směšný sních na zem sněží je bez otěží

chmýří běžící po hvězdných drahách

úzkostí červené torzo svítí

Miloš Doležal

A PAK

Jiřímu Štouračovi

Už jen tráva nás vítá
na hrbu za lesem
zcuchaná, pelichavá
s vymodralým zvoncem.
Stulí se do nás
až jednou klímbnem, zplesnivíme
a pak a pak
dědu uvidíme štípat dříví
u nás před kolnou, řeknem si
— Konečně —

Marie Hřebíčková

KRUH VÁCLAVA BOŠTÍKA

mluvíme stále o jedné věci,
nekonečno, místo vzniku,
první bod a poslední bod,
začátek a konec, průzor a vhléd.
Vznik a oslava, uzavření kruhu,
mlhoviny, obraz vesmíru.
„Plocha volá po tvaru a tvar
potřebuje ke svému rozvinutí plochu.“
Vznikl princip, pravidlo, funkce,
a za principem vznikla tvář.
Vrací se k Turínskému plátnu,
jako se pastýř vrací do Betléma.
Vánoční čas, buď klidný, věci mají svůj řád

(citace text Václava Boštíka)

Dana Podracká

UMÝVANIE PODLAHY

Píšem Petrovi Veselému, že jeho obraz
Klekátko a kýbl
je variáciou obrazu *Lžíce a víčko*
Politickí väzni ich používali ako liturgické
predmety
v čase totality

Kedysi sa pri umývaní dlážky kľáčalo
Stopy po vedre vytvárali kruhy

Rituál pozostával z prenášania vedra
zozadu dopredu,
z pomalého postupovania k dverám,
na koniec začiatku

Dom duše je zrkadlo

Veci nasledujú po sebe v súvislom rade,
aby sa špina nahradila čistotou
Kruhy vytvárajú retiazku

Poumývala som dlážku aj schody
Čakám, kým dielo vyschne, aby som bosá vošla
do dňa

Ivo Harák

POSLEDNÍ OBRAZ

Památce Zdeňka Rykra

odkloněný klín, na deprese
 prý pomáhá čokoláda
 když nedá, chlast

mozek opřený o nárazník
 posledního rychlíku
 Praha – Paříž

nahoře Orion
 a dole vlhnou
 pražce

cesta je daleká
 obleč se bude zima

Chotěboř za horama
 pije sníh

Vladimír Holan

K ROZJÍMÁNÍ

Památce Mikuláše Medka

Zdi kamenné, stěny hliněné,
 dveře zavřené... Jenomže právě
 zavřené dveře jsou dokořán... Nebo
 jsou jinde už jako brána
 dokořán zavřená? Někdy si,
 ohroženi, pomáháme zazdíváním obou...

Pavel Švanda

SOUHLASÍŠ

Přes leskle hadí Vltavu
 ve snu
 a po nábřeží s Mikulášem Medkem.
 Že nelze žít ani dobře a snad ani jinak,
 leda trpělivě nachýleně,
 snad ani tak nevadí,
 pokud jsem si vědom.
 Souhlasíš bděle,
 že vždycky trošku jsi, co ani nemíniš,
 že provždycky jsi i někým,
 kým jsi v životě být nechtěl?
 Ovšem, to souhlasí.
 Jsem-li si vědom, že nevím,
 ani sen nevadí.
 Proč ale zrovna s Mikulášem M.
 a po mostě?
 To taky nevím.
 V tom snu si však nepřekážím.
 Snad to ani nevadí.

Ivan Blatný

DĚJINY UMĚNÍ

Je chrámem příroda se svými pilíři
 z něžž echa mlh se někdy ozývají
 a člověk symbolů jde zšeřelými háji
 jak bude o tři čtvrtě na čtyři

Holešovická zeď. Někdo ji namaloval
 a jiný jenom přelíbezný ovál.

Sylvie Richterová

GIOTTO A ZLATO

Lidské tělo nabývá oblých
forem
obraz člověka vstupuje
na zem
Nebe je ještě naplněné
zlatem

V roce 1325
modralo nad pastýři
freska je však rudá jak obloha
šíleného vizionáře
jenž nespátřil harmonii
zlaté záře

Jen když korunoval Kristus Marii
zlato se zhustilo kolem tváře

Robert Fajkus

ŘECKÝ OSVIT

Slunce tě slavně promítá na lasturové dno.
Jazyk vln slíže slídu s pohlaví,
věneček bílých racků na obzoru.

Zlato tě vmalovává do ikony,
v paměti námořníků
povrzávají staré lodě.

Tomáš Mazáč

...

Pavlu Hřebíčkoví

Jaké sny mají v noci sochy
když odejdou z galerie lidé
a je tam tma?
Příliš snadno se říká
že věrozvěstům se zdá o slovech
křížům o utrpení
Donu Quijotovi o písku
Sochy mají sny
dřevěné
kovové
kamenné
A dokážou z paměti přivolat vítr

Nikdy od nich nesmíš čekat
odpověď

Petr Veselý

ALTÁN

Svatopluku Otiskovi in memoriam

V soše altánu
z hrubých dřev
stlučeného
prohledává
nemá hlas

Vít Slíva

KORYTO RYTÉ MORAVICÍ

Kurtu Gebauerovi

Údolí hučí jak úl

na břehu Vincek
z bláta plácá gottwaldůchy,
na ulici Frantoš
slídí v lidech po mincích,
a na faře Tonda
počítá do třicíti.

Údolí hučí jak úl

Sochař Kurt promýšlí prostor,
poťukává,
nebožka Hedvika přináší kvítí
do kůlny visící z nebe
a speditér Pavel rozváží dny,
skříňně nacpané světlem.

Marek Fencel

SLAVONICKÁ NOC

Jiřímu Netíkovi

Ubíhá deštivá noc
zvuky okapových žlabů.
Neviditelný přesah výšek
křivolakých střech
ústí z minulosti do souzvuku odcházení

Miloš Vodička

BARLACHŮV ANDĚL

Katedrálou letí
těžký anděl
připoutaný hrubými
řetězy

anděl
se zpustošenou tváří
Kathe Kollwitz

opuštěný bronzový
strašák

anděl furioso

příliš dlouho
letí chladem
ve vytřeštěném tichu

na apelplatze
se ledově potíme

Vladimír Šrámek

(malování bytu)

štetkou se bráním zdem
mávám jí jak hořící loučí
plaším šelmy!
strop s hlavou zvrácenou
jak maloval bych
nebeskou bránu

Jiřina Hauková

ZA EVOU KMENTOVOU

Na tvé zahrádce na stodole
kvetou fialky a zpívají kosi.
Ty už je neslyšíš.
Jsou lidi, s kterými jsme rádi na světě,
a proto má život smysl,
kteří jsou nám tak blízcí,
že bez nich je velká prázdnota.
Zatím co ty jsi odešla z tíže času,
je lidské přátelství, které vydrží za hrob.
Ty jsi dovedla z neživého dělat bytí,
z kusu hlíny dělat tvar,
osvětlila jsi kus cesty vpřed,
byla jsi urputná, prostá a upřímná,
byla jsi svou samostí,
člověk otevřený životu,
nastavovala ruce a tělo větru a šípům,
udělala ze sebe lidský terč;
zůstanou po tobě otisky tvých rtů,
tvých rukou, tvých šlápějí
a já bych chtěla položit slovo, které neuvadne,
na tvůj hrob.
Jsi v té jasné nicotě, kde se všichni potkáme,
ještě naposled slyším hlas v telefonu:
doma je fajn.
Šla jsi hrdě vstříc smrti.
Budeš spát svou dlouhou noc,
zanechávajíc bezednou melodii,
neposkvrněná osobnost v prázdnotě,
hvězdy ty vědí víc o mrtvých.
Budeš zemí, budeš větrem, budeš láskou,
která obepíná tento svět.

Rostislav Valušek

SRDCE

Grafika pro Inge Koskovou

Možná
ta srdce
se jeví jako kost
hozená na výhost.

Možná
s psí věrností
trojici kostí
uhostí Bůh.

Možná
srdce spočinou
v nebi a jejich
kosti v zemi.

Možná...

Vítězslav Nezval

...

Někdo prozradí všecku pravdu tím
že ji obratně zamlčuje
Picasso
oči té ženy kterou miluji mne rozechvějí nejvíce
když jdu podél oken a cítím schnoucí lak
a nejkrásnější opery jsem vyslechl
sám za staženými záclonami na červené
plyšové židli

Václav Vokolek

MALÍŘ STÍNŮ

Miluje černou
všech barev a tvarů.
Samotu.
Temná slova balí
do etuje
nočního sametu.
Občas i něco namaluje,
jindy jen obraz do zrcadla otočí.
Vlastním dechem
všechno ztrácí.
Prochází svou rezignací.
Míjí.
Maří.
Jenom stíny se mu daří
namalovat pod oči.

Zdeněk Volf

PROVÁZKY

kunsthistorikovi Pavlu O.

Nepálil bych ty... spíš obrazy
než slova, třebaže každá generace
má svůj uzel, ne k přitažení.
K rozplétání... Přes vaši jsme tu
poslouchali Coreu, Zappu, lasovali
ve skautu — ale v nás zpřítomňování vojny
či smogu z Dezy nepopouzelo k odporu.
K rozchodu... Uznáváš sochu
coby vykřičnickový střet s chaosem
světa, však co ještě odebrat pro ni
ze sebe... k tichu?

Ludvík Kundera

TICHO V ŘÍJNOVÉM SADĚ

Robertovi Hliněnskému

zbloudilý motýl :
odnikud nikam
okry neslyšně pracují na listoví
zpěv ptáků :
podřát cirkulárkou
daleko se přesouvají vlaky
vzduch obaluje stromy
světlem
lidé :
posuvné bílé terče na horizontu
hongi dosud nebuší holemi do kmenů
srní :
přichází na deset kroků
pak poodběhne a hnědě civí
bažanti
přeřali báseň
mají na to barevné právo

Petr Hruška

Převržená piksla s bílou, určenou k nátěru
kostelního stropu. Vylitá barva na dlažbě ztuhla
ve vlastní předmět, divoký bílý hadr.
Nehledám tu boha. Hledám toho natěrače
s bílými prsty, ten nešikovný lidský pohyb.

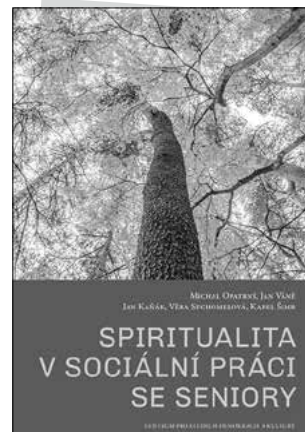
Petr Veselý (1953), malíř, výtvarný pedagog
a básník.

M. Opatrný, J. Váně, J. Kaňák, V. Suchomelová, K. Šimr

Spiritualita v sociální práci se seniory

Spiritualita v sociální práci je téma, které bývá chápáno jako vlastní pouze sociální práci v USA. Ve skutečnosti se však debata o něm rozvíjí řadu let i ve výrazně sekulárním prostředí Evropy nebo Austrálie. Jeho východiskem je předpoklad, že určitou spiritualitu má každý člověk a že zdrojem jeho představ o dobru a zlu, zdrojem hodnot a motivací je právě jeho spiritualita. V tomto smyslu je spiritualita pro sociální práci důležitá stejnou měrou v náboženském i sekulárním společenském kontextu, protože je faktorem, který ovlivňuje životní situaci klienta. Kniha je určena sociálním pracovníkům, aktivizačním pracovníkům, manažerům sociálních služeb a duchovním, kteří se sociálními službami spolupracují.

A5, brož., 312 stran

Jan Konzal

Vybrané spisy I

První díl vybraných spisů katolického teologa a biskupa skryté církve Jana Konzala (1935–2021) obsahuje jeho zásadní texty, které vyšly knižně v druhé polovině devadesátých let. Jde především o syntetickou teologickou práci *Orientace*, na které Konzal pracoval již v dobách normalizace. Následují literární příběhy reflektující Konzalovu bohatou pastorační zkušenost *Křesťanovy slepé uličky* a *Chuť změny, chuť kořisti*. Výbor uzavírá obsáhlý rozhovor *Zpověď tajného biskupa*, který s Konzalem vedl Bob Fliedr. Svazek je doplněn předmluvou prof. Jiřího Hanuš, který jako historik významně přispěl k analýze a interpretaci dějin skryté církve, a studií Martina Šályho o teologii Jana Konzala.

B5, váz., 664 stran

Heimo Schwilk

VYJDE NA ZAČÁTKU ROKU

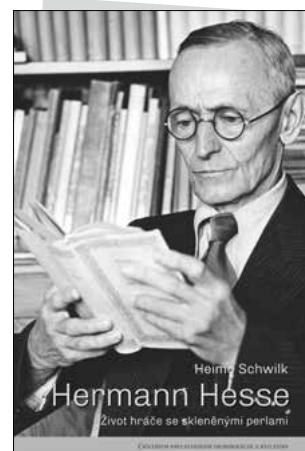
Hermann Hesse

Život hráče se skleněnými perlami

Žádný německý autor 20. století nenadchl více čtenářů než Hermann Hesse. Jeho dílo je součástí světové literatury. Renomovaný novinář Heimo Schwilk napsal skvělý životopis básníka, který žil stejně intenzivně a rozporuplně jako hrdinové jeho románů. Kniha o propastech rozervané osobnosti, o krizích a triumfech, o lásce a jejím selhání.

Heimo Schwilk je autorem mnoha knih o politice a literatuře. Jeho zásadní životopisy Ernsta Jiingera a Hermanna Hesseho byly vysoce ceněny doma i v zahraničí.

B5, brož., 332 stran

GREEN DEAL

JAKÉ ZMĚNY PŘINÁŠÍ A JAK SE NA NĚ PŘIPRAVIT?

- ▶ Evropský Green Deal přináší vedle mnoha regulací a norem i některé zajímavé příležitosti pro občany, podnikatele a města.
- ▶ Jaké změny a přínosy nabízí a jak se na ně připravit?
- ▶ Co to pro běžné občany, podnikatele či města přesně znamená a jaké nástroje pro financování zelené tranzice mohou využít?

Novou informační brožuru najdete na

www.euroinfoproject.eu

Projekt je podporován Skupinou ČEZ

Pro Evropu bez nesmyslů

Veronika Vrecionová

**EVROPŠTÍ
KONZERVATIVCI
A REFORMISTÉ**

www.vrecionova.cz | www.ecrgroup.eu

Předplatné časopisu *Kontexty* na rok 2024

Upozorňujeme čtenáře, že od příštího roku se vydavatelem *Kontextů* stává nakladatelství Books & Pipes, které bude rovněž zajišťovat jeho distribuci a předplatné. Bližší informace najdete na stránkách www.bookspipes.cz/kontexty.

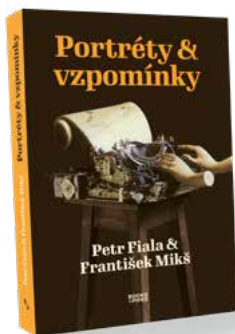
Všem zájemcům o časopis doporučujeme předplatné, což je nejspolehlivější a nejlevnější způsob jeho pravidelného odběru.

Roční předplatné (6 čísel včetně poštovného): 1 000 Kč

Objednávky předplatného:

- vyplněním objednávkového formuláře na: www.bookspipes.cz/kontexty
- e-mailem na adrese: obchod@bpublish.cz
- telefonicky na čísle: **734 122 960**

Předplatné lze uhradit standardně bankovním převodem, kartou online nebo hotově či kartou v redakci nakladatelství. Knihovny, školy a veřejné instituce mohou předplatné uhradit na základě vystavené faktury. O jednotlivých variantách platby budete informováni v návaznosti na zvolený způsob objednání (viz výše).

Předplatitelé časopisu na rok 2024 obdrží jako bonus novou knihu Petra Fialy a Františka Mikše **Portréty a vzpomínky**, připomínající pětatřicetiletou tradici vydávání časopisu a výjimečné osobnosti, které s ním byly spojeny.

